

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІЛЮПОЛ Інна Михайлівна

УДК: 347.956(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне
приватне право

Галузь знань – 081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.М. Ілюпол

Науковий керівник:

ГОЛУБЄВА Неллі Юріївна

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Одеса – 2018

АНОТАЦІЯ

Глізопол І.М. Апеляційне провадження в цивільному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням апеляційного провадження в цивільному процесі України в умовах судової реформи та євроінтеграційних процесів.

У дисертації визначені методологічні основи дисертаційного дослідження і обрані його основні напрямки. Насамперед, у роботі було застосовано загальні методи мислення такі як: аналіз, узагальнення, аналогія та моделювання, втім здебільшого у роботі використовувались загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Огляд літератури з обраної тематики встановив, що вивченню апеляційного провадження в цивільному процесі було приділено багато уваги вченими-процесуалістами, однак комплексне дослідження інституту апеляційного оскарження в цивільному процесі в останнє здійснювалось у 2004 році. На дисертаційному рівні розглядались лише окремі аспекти апеляційного провадження, такі як право апеляційного оскарження рішення, оскарження ухвал суду та процесуальний порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції. Встановлено, що більше уваги процесуалістами приділялось дослідженню проблем оскарження та перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядках за принципом інстанційності, що охоплювали лише деякі питання інституту апеляційного провадження в цивільному процесі України.

Вибір напрямку дослідження зумовлений швидкими реформативними процесами, що відбуваються у країні за останні роки. Внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вплинуло на необхідність реформування й процесуального законодавства, зокрема Цивільного процесуального кодексу

України. Зазначеними змінами, до основних засад здійснення правосуддя було віднесено й право на апеляційний перегляд справи, що дещо розширює процесуальні можливості в апеляційному провадженні.

На основі проведеного історичного аналізу формування апеляції в рамках проведення судової реформи були виділені наступні етапи розвитку інституту апеляційного провадження: I етап (1991-2001 рр.) – «початковий»; II етап (2001-2005 рр.) – введення апеляційних судів до системи судів загальної юрисдикції та зміна виду апеляції; III етап (2005-2016 рр.) – адаптація апеляційного провадження до міжнародних стандартів судочинства; IV етап (2016 р. – по теперішній час) – вдосконалення апеляційного провадження в умовах судової реформи та євроінтеграційних процесів.

З'ясовано місце права на апеляційний перегляд справи серед основоположних конституційних засад правосуддя в умовах реформування судової системи України. Розмежовано та визначено поняття «апеляція», «апеляційний перегляд справи», «апеляційне оскарження», «апеляційне провадження», а також надано визначення поняттю «право на апеляційний перегляд справи». Це дало змогу підсумувати, що законодавець, шляхом закріплення в Основному законі права на апеляційний перегляд справи в замість права на апеляційне оскарження, зацентрував, що апеляційний перегляд справи сьогодні більш ширше поняття ніж апеляційне оскарження.

Досліджено класифікацію принципів цивільного процесуального права, що відбувається за певними ознаками та допомагає визначити значення та роль кожного з принципів. За джерелом закріплення принципи класифікують на: принципи, закріплені у Конституції України; принципи, закріплені в законодавстві про судоустрій і статус суддів; принципи, закріплені у цивільному процесуальному законодавстві. За сферою поширення принципи класифікуються на: загальноправові принципи; міжгалузеві принципи; принципи окремих інститутів.

Охарактеризовано основні принципи, що реалізуються в апеляційному провадженні, найважливішим з яких є принцип верховенства права.

Євроінтеграції процеси, що відбуваються в нашій державі, змінили підхід до розуміння концепції верховенства права. Так, верховенство права охоплює такі принципи як: законність, правова визначеність, остаточність судового процесу (*res judicata*). Окрім принципу верховенства права в роботі приділено увагу й таким міжгалузевим принципам, як принцип територіальності, спеціалізації та принцип інстанційності. Поряд із вищезазначеними принципами, також важливими принципами, що реалізуються в апеляційному провадженні, є принципи змагальності та диспозитивності, яким у роботі приділено багато уваги адже ці принципи є результатом розвитку демократичного суспільства та становлення правової держави в Україні. Встановлено, що гарантією реалізації принципів змагальності і диспозитивності є забезпечення оптимального балансу прав і обов'язків учасників справи і суду у змагальному процесі не тільки в суді першої інстанції, але й в стадії апеляційного провадження.

Зазначено, що відповідно до принципу гласності та відкритості судового процесу, розгляд справ у судах апеляційної інстанції проводиться усно і відкрито та здійснюється державною мовою. Належної уваги в дисертації було приділено дослідженню принципу пропорційності, який є новим у цивільному процесуальному законодавстві України. Встановлено, що в апеляційному провадженні принцип пропорційності застосовується при підготовці справи до апеляційного розгляду щодо вирішення питань за клопотанням учасників справи, при розгляді апеляційної скарги без повідомлення учасників справи, при вирішенні питання про поновлення строків на апеляційне оскарження тощо.

В роботі запропоновано розглядати апеляційне провадження як інститут цивільного процесуального права і як стадію цивільного процесу. Як інститут цивільного процесуального права апеляційне провадження є сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини при здійсненні діяльності суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, щодо здійснення оскарження, а також апеляційного перегляду справи, в результаті перевірки законності та обґрунтованості судових рішень. Як факультативна стадія

цивільного процесу апеляційне провадження запропоновано розглядати як сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, об'єднаних метою оскарження й перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Інститут апеляційного провадження було розглянуто з урахуванням впровадження в цивільний процес України нових принципів – правової визначеності, остаточності судового рішення, пропорційності, неприпустимість зловживання процесуальними правами.

В роботі пропонується розглядати поняття «апеляція» у двох значеннях. В широкому розумінні під апеляцією слід розглядати форму перегляду справи судом апеляційної інстанції, виходячи зі змісту п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України, ст. 17 ЦПК України, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що забезпечують право на апеляційний перегляд справи.

У вузькому розумінні під апеляцією слід розуміти спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили, виходячи зі змісту ст. 352 ЦПК України, що забезпечує право апеляційного оскарження учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Встановлено, що право на пред'явлення апеляційної скарги залежить від наявності певних передумов зазначеного права. Запропонована їх класифікація в залежності від характеристик справи: 1) суб'єктивні передумови, що залежать від особи (матеріально-правова, процесуально-правова заінтересованість (юридичний інтерес); відсутність заявленої, в установленому законом порядку відмови від здійснення права на пред'явлення апеляційної скарги; 2) об'єктивні передумови, що залежать від предмета, який виноситься на розгляд суду апеляційної інстанції (судові рішення першої інстанції як об'єкт оскарження); підвідомчість справи суду; виключення даної категорії з числа справ, що підлягають розгляду в порядку апеляційного провадження; наявність рішення, що

набрало законної сили у справі між тими ж сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Умовами реалізації права на апеляційне оскарження визнано сукупність встановлених законом правил порядку подання апеляційної скарги, порушення яких тягне за собою залишення апеляційної скарги без руху, або її повернення та не позбавляє права повторного звернення із аналогічною скаргою.

Доведено, що дотримання строків на апеляційне оскарження є умовою реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги.

Виявлено характерні ознаки апеляційного провадження та сформульовано новий їх перелік, з урахуванням положень правової доктрини, що характеризують апеляційне провадження як спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду, що не набрали законної сили. Виявлено, що суть апеляційного провадження полягає в перегляді справ та перевірці законності та обґрунтованості судових рішень, ухвалених судом першої інстанції.

Запропоновано новий погляд на перелік ознак апеляційного провадження з урахуванням положень правової доктрини:

- апеляційна скарга подається на ухвали, а також на рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили;
- апеляційна скарга подається до суду апеляційної інстанції (після початку функціонування (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система), у межах апеляційного округу якого знаходиться місцевий суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується;
- апеляційна скарга подається учасниками справи, а також особами, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки;
- подача апеляційної скарги зупиняє набрання законної сили рішенням суду першої інстанції;
- подання апеляційної скарги обумовлено межами розгляду справи судом апеляційної інстанції;

- розгляд апеляційної скарги відбувається за визначеними законодавством повноваженнями в межах розгляду справи судом апеляційної інстанції;
- повторне апеляційне оскарження судового рішення цієї самої особи на це саме судове рішення і з тих самих підстав не допускається;
- подання апеляційної скарги зупиняє виконання оскаржуваного рішення, за винятком випадків негайного виконання судового рішення.

Розглянуто види апеляції і встановлено, що порядок розгляду справ при повній і неповній апеляції має певні відмінності, які розглянуті крізь призму виділення недоліків і переваг кожного з видів апеляції. Встановлено, що при неповній апеляції судом апеляційної інстанції перевіряється рішення суду першої інстанції і при певних умовах переглядається справа по суті, а при повній апеляції апеляційний розгляд направлений на повторний перегляд справи по суті, тобто поряд з перевіркою правильності ухваленого рішення здійснюється новий (повторний) розгляд справи. Суть поділу апеляції на повну та неповну пов'язано, у першу чергу, із встановленими межами розгляду справи та повноваженнями суду апеляційної інстанції.

Охарактеризовано процесуальні особливості розгляду справ судом апеляційної інстанції в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства.

Досліджено особливості відкриття апеляційного провадження, дана загальна характеристика щодо можливості подачі апеляційної скарги в електронній формі. При дослідженні питання форми та змісту апеляційної скарги встановлена логічна розбіжність назви § 1 розділу V «Апеляційна скарга», що в своєму змісті має інформацію щодо передумов права на апеляційне оскарження та умов їх реалізації та запропонована інша назва, що більш відповідає змісту «Реалізація права на пред'явлення апеляційної скарги».

Виділено етапи апеляційного провадження та надано коротку характеристику підготовки та процесуального порядку розгляду справи судом апеляційної інстанції. Детально розглянуто таку частину апеляційного провадження як розгляд справи судом апеляційної інстанції. Встановлено, що

розгляд справ у суді апеляційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання або через п'ятнадцять днів з дня відкриття апеляційного провадження, якщо справа розглядається без повідомлення учасників справи. Досліджено можливість розгляду справи судом апеляційної інстанції без повідомлення (виклику) учасників справи у разі подання апеляційної скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, за винятком справ, що не підлягають розгляду у порядку спрощеного позовного провадження, а саме справи у спорах, що виникають з сімейних правовідносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя; спори, щодо спадкування; спори щодо приватизації державного житлового фонду; спори щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування; спори в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, та спорів, що об'єднують вказані вимоги.

Охарактеризовано наступну частину апеляційного провадження – підготовка справи до розгляду в суді апеляційної інстанції та встановлено, що вона є обов'язковою частиною і це позитивно впливає на ефективний розгляд апеляційної скарги. Під час підготовки справи до розгляду, суддя-доповідач вчинює наступні дії: з'ясовує питання про склад учасників судового процесу; визначає характер спірних правовідносин і закон, який їх регулює; з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень; з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються учасниками справи; вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; за клопотанням сторін та інших учасників справи вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; за клопотанням учасників справи вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.

Межі розгляду судом апеляційної інстанції, а також повноваження суду апеляційної інстанції були проаналізовані крізь призму останніх новел у законодавстві. Виявлено, що за загальним правилом, межі розгляду судом апеляційної інстанції встановлені позовними вимогами та підставами позову, заявленими в першій інстанції, з яких і випливають вимоги апеляційної скарги. Винятками із зазначених загальних правил є випадки, коли апеляційний суд не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, зокрема, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. Та якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, суд апеляційної інстанції переглядає справу в повному обсязі.

На підставі порівняльно-правового аналізу попередньої редакції ЦПК України та діючої, була встановлена основна ідея оновлення повноважень суду апеляційної інстанції – посилити позицію апеляційного суду з метою запобігання зловживанню процесуальними правами.

Встановлено, що діюче процесуальне законодавство замінило термін «ухвали та рішення апеляційного суду» на термін «постанови суду апеляційної інстанції». Сьогодні термін «рішення суду» залишився тільки в суді першої інстанції. Доведено, що судові рішення ухвалюються судами першої інстанції у зв'язку із розглядом справи по суті, а в апеляційній інстанції приймаються постанови, оскільки суд апеляційної інстанції здійснює перевірку законності та (або) обґрунтованості судового рішення першої інстанції, а також, що постанова як термін має більш остаточний характер, ніж судове рішення.

Сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства України, що регулює апеляційне провадження.

Ключові слова: апеляційне провадження, апеляція, апеляційний перегляд справ, апеляційне оскарження, апеляційна скарга, учасники справи, суд апеляційної інстанції.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Іліопол І.М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.58. – Одеса: Юридична література. – 2011. – С. 388-392.

2. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.66. – Одеса: Юридична література. – 2012. – С. 334-339.

3. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України /І.М. Іліопол //Правова держава. – 2016. – №21. – С. 144-148.

4. Іліопол І.М. Забезпечення права на апеляційний перегляд судових рішень про позбавлення батьківських прав за цивільним процесуальним законодавством України /І.М. Іліопол //Visegrad journal on human rights. – 2016. – №4/2. – С. 92-98.

5. Іліопол І.М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку інституту апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол //Юридичний вісник. –2016. – №4. – С. 124-128.

6. Іліопол І.М., Стоянова Т.А. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового Цивільного процесуального кодексу /І.М. Іліопол, Т.А. Стоянова //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. –№47. – С.13-17.

7. Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova. Some aspects of civil jurisdiction of first and appeals units on the new civil procedural code of Ukraine /Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova //Legea si Viata. – №1/2 (313). – 2018. – С.107-111.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Іліопол І.М. Межі розгляду справи апеляційним судом за цивільним процесуальним законодавством України /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивільного права та процесу: щорічна міжнародна науково-практична конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.). – Одеса: Фенікс, 2012. – С.118-121.

9. Іліопол І.М. Повноваження суду апеляційної інстанції в цивільному процесі України /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивільного права та процесу: інтернет-конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.) //http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/124.php

10. Іліопол І.М. Щодо порядку розгляду справ апеляційним судом як гарантія забезпечення судового захисту /І.М. Іліопол //Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.): у 2 т. Т 1 /відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. – С. 397-399.

11. Іліопол І.М. Перегляд судових рішень як складова права на судовий захист /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивілістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.). – Одеса: Фенікс, 2014. – С. 129-132.

12. Іліопол І.М. Судова герменевтика як методологія дослідження інституту апеляції у світлі судової реформи. /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 р.). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 68-71.

13. Іліопол І.М. Право на оскарження судового рішення як складова права на судовий захист /І.М. Іліопол //Право та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Одеса, 15-16 травня 2015 року): у 2т. Т.2 /відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2015. – С. 565-567.

14. Іліопол І.М. Зловживання цивільними процесуальними правами при оскарженні судових рішень в апеляційному порядку /І.М. Іліопол //Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 79-83.

15. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень в цивільному процесі в світлі судової реформи України /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015 року). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 42-46.

16. Іліопол І.М. Практика застосування положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і рішень Європейського суду з прав людини місцевими та апеляційними судами України /І.М. Іліопол //Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу (м. Одеса, 5 квітня 2016 року). – Одеса: Юридична література, 2016. – С. 65-68.

17. Іліопол І.М. Строки апеляційного оскарження судових рішень /І.М. Іліопол //Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського (м. Одеса, 8 квітня 2016 року). – Одеса: Юридична література, 2016. – С.89-93.

18. Іліопол І.М. Деякі питання апеляційного оскарження рішень суду про позбавлення батьківських прав /І.М. Іліопол //Особливості розгляду сімейних спорів: матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 року) /уклад.: Т.А. Стоянова, І.А. Яніцька: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса: Юридична література, 2016.– С.76-81.

19. Іліопол І.М. Участь у судовому засіданні апеляційної інстанції в режимі відеоконференції /І.М. Іліопол //Інформаційні технології у судочинстві: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, яка проводиться в рамках тижня

цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 року) /за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубєвої Н.Ю. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 42-45.

20. Іліопол І.М. Види апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол //Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року) У 2-х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гальветика», 2017. – С. 696-698.

21. Іліопол І.М. Місце принципу правової визначеності в системі принципів цивільного процесуального права України /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного, яка проводиться в рамках науково-творчого марафону «Тиждень цивільного процесу» (м. Одеса, 6 листопада 2017 року). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 49-53.

22. Іліопол І.М. Об'єкти апеляційного оскарження судових рішень. /І.М. Іліопол //Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С.619-624.

SUMMARY

Iliopol I.M. – Appeal procedure in civil proceedings in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Law in specialty 12.00.03 – civil law and civil proceedings; family law; international private law.– National University “Odessa Academy of Law”, Odessa, 2018.

This dissertation is the first special comprehensive research of appeal proceedings in civil process of Ukraine under the conditions of the judicial reform and euro integration processes to be found in the domestic science of civil procedural law.

The dissertation outlines the methodological foundation of the research and chooses basic directions thereof. This dissertation has considered the evolution of

doctrinal views and legal regulation of civil proceedings in ancient Rome, Western European countries and Ukraine. Key stages of the evolution of the institute of appeal procedure have been distinguished on the basis of the relevant historic analysis.

Due to the fact that the main concept of the subject of the dissertation study, in addition to the analysis of the existing practical problems of appeal proceedings, is the development of the theory of the right to appeal protection, the doctrine of the right to an appeal review of the case has been developed. The lack of a well-developed theory of the right to appeal the case transforms the institution of reviewing court decisions in an appeal in a contradictory set of legal norms. That is why the detailed study and creation of a holistic institute of appeal proceedings is a priority task of the civil procedural law. Such an institution is based on the constitutional right to appeal the case. The place of the right to appeal review of cases among other constitutional fundamentals of justice under the condition of Ukraine's judicial system reform has been specified.

Delimitation lines have been drawn between and definitions have been given to the notions "appeal", "appeal review of a case", "appeal challenge" and "appeal proceedings"; further, the notion of the "right to appeal review of a case" has been defined.

It is proposed to consider the term "appeal" in two ways. In a broad sense, the appeal should be considered as the form of reviewing the case by the court of appellate instance, based on the content of paragraph 8 part 1 of Art. 129 of the Constitution of Ukraine, Art. 17 of the Civil Code of Ukraine, Art. 14 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and Status of Judges", which provide the right to appeal the case.

In a narrow sense, the appeal should be understood as a way of challenging decisions, as well as decisions of the court of first instance, which have not acquired legal force, based on the content of Art. 352 of the Civil Procedural Code of Ukraine, which provides the right of appeal to the participants of the case, as well as persons who did not take part in the case if the court has decided on their rights, freedoms, interests and/or duties.

The work propounds to view appeal proceedings as an institute of civil procedural law and a stage of civil process.

The institute of appeal proceedings has been considered taking into account the introduction of new principles in the civil proceedings of Ukraine, namely those of legal certainty, finality of the judgment, proportionality and inadmissibility of procedural rights abuse. Implementation of principles of civil justice in appeal proceedings has been characterized.

Preconditions of emergence of the right to appeal and conditions of implementation thereof have been studied. Thus, the prerequisites for the right to file an appeal are circumstances of subjective nature, depending on the person, and the objective nature, depending on the subject, which is submitted to the court, from the presence or lack of which the realization of the right to filing an appeal depends. The subjective conditions include: the legal capacity of the subjects to appeal; material and legal, procedural and legal interest (legal interest); absence of the refusal to exercise the right to file an appeal declared in the procedure established by the law.

Objective prerequisites for the right to file an appeal, depending on the subject matter submitted to the court, can be classified as positive, which should be available upon submitting of the appeal, and negative, which should accordingly be absent. Positive prerequisites for the right to file an appeal are: court decisions of the first instance as an object of appeal; jurisdiction of the appellate court.

It was established that the object of the appeal are the court decision, which is final in the consideration of the case on the merits of the court of first instance, including additional, absentee, and court decisions that resolve procedural issues related to the progress of the case in the court of first instance, that is, a decree. In addition, the court order is not subject to appeal proceedings.

Decisions of the court of first instance, which may be appealed separately from the court decision, the list of which is established by art. 353 of the Civil Code of Ukraine, are classified by: decisions that interfere with the proceedings; decisions that cause negative material legal consequences (violate the material rights and interests of both process participants and those who did not take part in the case); decisions that

may lead to a failure to achieve the purpose and objectives of the civil party on the judiciary in connection with the violation of the law or the creation of a threat of violation of the right to effective judicial protection; and other decisions not falling under the criteria of p.1-3, but may be appealed separately from the decision of the court of first instance.

Based on the classification of the decisions that can be appealed separately from the court decision, the distinction between the previous and the current wording of article 353 of the Civil Code of Ukraine is established. It was revealed that the new edition significantly expanded the list of decisions that may be filed separately from the decision in connection with the introduction of norms regarding the inadmissibility of abuse of procedural rights in cases of filing an unfounded appeal, and it is suggested that such a list to be considered exhaustive.

Negative preconditions for the right to file an appeal are: the exclusion of this category of cases from the range of cases that are to be considered in the order of appeal proceedings; the existence of a decision that has become legally binding on the same person on the same judgment and on the same grounds.

In order to exercise the right to present an appeal, in addition to the preconditions under consideration, which are objective and subjective, the conditions for its implementation must also be respected.

The conditions for the right to file an appeal must include: 1) compliance with the form and content of the appeal; 2) payment of court fee; 3) filing of applications to the appeal; 4) adherence to the terms of appeal; 5) observance of the rules of jurisdiction; 6) the capacity of the appellant, duly authorized representative.

Characteristic features of appeal proceedings as well as the types of appeals have been revealed. A new view on the list of features of appeal proceedings is proposed taking into account the provisions of the legal doctrine:

- appeal is filed against the decisions, as well as the decisions of the court of first instance, which have not acquired legal force;

- appeal is submitted to the court of appellate instance (after the start of operation (Unified Judicial Information and Telecommunication System), within the

limits of which the appellate district is the local court that has passed the disputed decision;

- appeal is filed by the participants in the case, as well as by persons who did not participate in the case if the court has decided on their rights, freedoms, interests and/or duties;

- filing of an appeal court stops the entry into force of a decision of the court of first instance;

- filing of the appeal is due to the limits of consideration of the case by the court of appeal;

- consideration of the appeal is carried out in accordance with the powers determined by the legislation within the limits of consideration of the case by the court of appellate instance;

- repeated appeal against the decision of the same person to the same court decision and for the same reasons is not allowed;

- filing of an appeal does not stop execution of the contested decision, except for cases of immediate execution of a court decision.

Due to the fact that jurisprudence is a science that uses, first and foremost, the rules of formal logic, in the dissertation study the classification of an appeal based on the criterion of a species difference is chosen: into the full and incomplete. In case of incomplete appeal by the court of appellate instance, the court of first instance verifies the decision of the court of first instance and under certain conditions the case is reviewed in essence, and if the appeal is fully appealed, the appeal is directed to re-examining the case on the merits, that is, along with verification of the decision correctness, a new (repeated) consideration of the case is carried out. The division essence of the appeal into the full and incomplete is connected, first of all, with the established limits of consideration of the case and powers of the court of appellate instance.

The procedure for consideration of cases by the court of appellate instance in the conditions of the updated civil procedural legislation has been characterized. It has been established that the appeal proceedings as a stage should be carried out on the

general principles of the administration of justice, but with some differences. Proceeding from the norms of the CPC of Ukraine, the appeal proceedings consist of several parts: the opening of an appeal proceeding; preparation of consideration of a case by a court of appellate instance; consideration of the case by the court of appellate instance; the adoption of decisions by the court of appellate instance.

It is argued that the opening of proceedings, as the starting part of the appeal proceedings, is provided by such procedural safeguards as the prohibition on denying the right to apply to a court. According to the results of consideration of the opening the appellate proceedings, the judge-speaker at the request of art. 357 of the Civil Code of Ukraine should within five days decide on the following: 1) a decision to abandon the appeal without progress; 2) a decision on the return of the appeal; 3) a decision to refuse to open an appeal proceeding; 4) a decision to open an appeal proceeding.

The following part of the appeal proceedings is described - preparation of the case for consideration in the court of appellate instance and found that it is a mandatory part and it positively influences the effective consideration of the appeal. During the preparation of the case, the judge-speaker carries out the following actions, in particular he: 1) clarifies the issue of the composition of the trial participants; 2) determines the nature of the controversial legal relationship and the law governing them; 3) finds out the circumstances referred to by the parties as a basis for their claims and objections; 4) finds out what circumstances are recognized or denied by the participants of the case; 5) decides on the importance of the reasons for not submitting evidence to the court of first instance; 6) at the request of the parties and other participants in the case, decides on the issue of the call of witnesses, the appointment of an examination, the reclamation of evidence, the court orders for the gathering of evidence, the involvement of a specialist, an interpreter; 7) at the request of the participants of the case decides on the application of measures to ensure the claim; 8) performs other actions related to ensuring the appeal of the case.

The part of the appeal proceedings, such as the consideration of the case by the court of appellate instance, is considered in detail. It was established that the consideration of cases in the appellate court begins with the opening of the first

court session or fifteen days from the date of opening of the appeal proceedings, if the case is considered without notice of the participants of the case. The possibility of hearing a case by appellate court without notice (summoning) of the participants of the case when filing an appeal against the court decision in cases with the price of the claim less than one hundred sizes of the subsistence minimum for able-bodied persons was considered, except for cases that are not subject to consideration in the order of simplified lawsuit, namely, cases in disputes arising from family relationships, except for disputes concerning the collection of alimony and the division of property of the spouses; controversy over inheritance; disputes regarding the privatization of state housing stock; disputes regarding the recognition of unsubstantiated assets and their claims; disputes in which the value of a claim exceeds five hundred sizes of subsistence minimum for able-bodied persons, and disputes that unite the specified requirements. The appellate court considers appeals without notice of the participants in the case on the court orders specified in pp. 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37-40, part 1 of art. 353 of the Civil Code of Ukraine. However, it has been established that, if necessary, the court of appeal may consider the case at the presence of the participants in the case.

Substantiation of the following parts of the court session of the appellate court was grounded: the preparatory; clarification of circumstances and verification of their evidence; litigation; adoption and proclamation of the decisions of the court of appellate instance. Parts of the court session are characterized by the sequence of their offensive. After completion of one part, as a rule, the transition to the next part is carried out.

The limits of the appeal court's review have been defined and the powers of the appellate court have been analyzed.

It is revealed that according to the general rule, the limits of consideration by the court of appellate instance are established by the lawsuits and grounds of the claim filed in the first instance, from which the requirements of the appeal follow. Exceptions to these general rules are cases where the appellate court is not limited to the arguments and requirements of the appeal, in particular, if during the consideration

of the case improper application of substantive law or violation of procedural law, which is a compulsory basis for the annulment of a decision. But if, without consideration of the grounds of the appeal, there was obvious illegality or ungroundedness of the decision of the court of first instance in cases of separate proceedings, the court of appellate instance reviews the case in full.

It has been established that in all other cases, the presence in the appeal of claims not declared to the court of first instance is a prerequisite for leaving the case without motion, with the provision of a term for the correction of deficiencies. In the event of failure to comply with these requirements, an appeal is returned to the person who filed the complaint.

The appellate court examines the evidence relating to the facts to which the parties to the case refer to and/or appeal in the claim. Evidence that was not filed before a court of first instance is made by a court only in exceptional cases, if the participant in the case provided evidence that it is impossible to file them to the court of first instance for reasons that were not objectively dependent on him. But civil procedural law does not contain a list of such reasons. It should be noted that compared with the previous edition of art. 367 of the Civil Code of Ukraine, the legislator changed the grounds for submitting new evidence of non-submission of evidence to the court of first instance for valid reasons, and the impossibility of submitting them to the court of first instance for reasons that were not objectively dependent on him. Such a ground narrows the corridor of possibilities for the presentation of new evidence.

The updated list of powers of the court of appellate instance has been analyzed and it has been established that the renewal of the powers of the appellate court has the purpose of strengthening the position of the appellate court in specific powers in order to prevent abuse of procedural rights.

The procedure for adjudication (passing judgments) by the appellate court and proclamation thereof has been considered. It has been established that the current procedural law replaced the term “resolutions and decisions of the appellate court” with the term “decisions of the appellate court”. Today, the term “court decision” remained only in the court of first instance. It is proved that judgments are made by

courts of first instance in connection with the consideration of the case on the merits, and decisions are taken in the appellate instance, since the appellate court verifies the legality and/or substantiality of the court decision of the first instance, and also that the decision as a term has a more definitive character than a judicial decision.

The scientifically substantiated proposals on improvement of civil procedural legislation of Ukraine in the part of appeal proceedings have been formulated.

Key words: appeal proceedings, appeal, appeal review of cases, appellate challenge, participants in a case, court of appeal instance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Іліопол І.М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.58. – Одеса: Юридична література. – 2011. – С. 388-392.

2. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.66. – Одеса: Юридична література. – 2012. – С. 334-339.

3. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України /І.М. Іліопол //Правова держава. – 2016. – №21. – С. 144-148.

4. Іліопол І.М. Забезпечення права на апеляційний перегляд судових рішень про позбавлення батьківських прав за цивільним процесуальним законодавством України /І.М. Іліопол //Visegrad journal on human rights. – 2016. – №4/2. – С. 92-98.

5. Іліопол І.М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку інституту апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол //Юридичний вісник. –2016. – №4. – С. 124-128.

6. Іліопол І.М., Стоянова Т.А. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового Цивільного процесуального кодексу /І.М. Іліопол, Т.А. Стоянова //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. –№47. – С.13-17.

7. Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova. Some aspects of civil jurisdiction of first and appeals units on the new civil procedural code of Ukraine /Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova //Legea si Viata. – №1/2 (313). – 2018. – С.107-111.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Іліопол І.М. Межі розгляду справи апеляційним судом за цивільним процесуальним законодавством України /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивільного права та процесу: щорічна міжнародна науково-практична конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.). – Одеса: Фенікс, 2012. – С.118-121.

9. Іліопол І.М. Повноваження суду апеляційної інстанції в цивільному процесі України /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивільного права та процесу: інтернет-конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.) //http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/124.php

10. Іліопол І.М. Щодо порядку розгляду справ апеляційним судом як гарантія забезпечення судового захисту /І.М. Іліопол //Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.): у 2 т. Т 1 /відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. – С. 397-399.

11. Іліопол І.М. Перегляд судових рішень як складова права на судовий захист /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивілістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.). – Одеса: Фенікс, 2014. – С. 129-132.

12. Іліопол І.М. Судова герменевтика як методологія дослідження інституту апеляції у світлі судової реформи. /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі

судової реформи в Україні: матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 р.). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 68-71.

13. Іліопол І.М. Право на оскарження судового рішення як складова права на судовий захист /І.М. Іліопол //Право та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 травня 2015 року): у 2т. Т.2 /відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2015. – С. 565-567.

14. Іліопол І.М. Зловживання цивільними процесуальними правами при оскарженні судових рішень в апеляційному порядку /І.М. Іліопол //Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 79-83.

15. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень в цивільному процесі в світлі судової реформи України /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015 року). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 42-46.

16. Іліопол І.М. Практика застосування положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і рішень Європейського суду з прав людини місцевими та апеляційними судами України /І.М. Іліопол //Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу (м. Одеса, 5 квітня 2016 року). – Одеса: Юридична література, 2016. – С. 65-68.

17. Іліопол І.М. Строки апеляційного оскарження судових рішень /І.М. Іліопол //Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського (м. Одеса, 8 квітня 2016 року). – Одеса: Юридична література, 2016. – С.89-93.

18. Іліопол І.М. Деякі питання апеляційного оскарження рішень суду про позбавлення батьківських прав /І.М. Іліопол //Особливості розгляду сімейних спорів: матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 року) /уклад.:

Т.А. Стоянова, І.А. Яніцька: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса: Юридична література, 2016.– С.76-81.

19. Іліопол І.М. Участь у судовому засіданні апеляційної інстанції в режимі відеоконференції /І.М. Іліопол //Інформаційні технології у судочинстві: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 року) /за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубєвої Н.Ю. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 42-45.

20. Іліопол І.М. Види апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол //Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року) У 2-х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гальветика», 2017. – С. 696-698.

21. Іліопол І.М. Місце принципу правової визначеності в системі принципів цивільного процесуального права України /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного, яка проводиться в рамках науково-творчого марафону «Тиждень цивільного процесу» (м. Одеса, 6 листопада 2017 року). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 49-53.

22. Іліопол І.М. Об'єкти апеляційного оскарження судових рішень. /І.М. Іліопол //Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С.619-624.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СТАНОВЛЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	14
1.1. Методологія та вибір напрямів дисертаційного дослідження інституту апеляційного провадження в цивільному процесі України	14
1.2. Розвиток доктрини та законодавства інституту апеляційного провадження в цивільному процесі.....	26
1.3. Право на апеляційний перегляд справи як конституційна гарантія права на судовий захист в умовах реформування судової системи України	41
 РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	60
2.1. Поняття, значення та завдання апеляційного провадження в цивільному процесі	60
2.2. Реалізація принципів цивільного судочинства в апеляційному провадженні.....	75
2.3. Передумови права на пред'явлення апеляційної скарги та умови його реалізації.....	94
2.4. Ознаки апеляційного провадження та види апеляції.....	122
 РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	138
3.1. Відкриття апеляційного провадження.....	138
3.2. Підготовка та процесуальний порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції.....	158
3.3. Межі розгляду справи та повноваження суду апеляційної інстанції	183
3.4. Прийняття та порядок проголошення постанов суду апеляційної інстанції	197
 ВИСНОВКИ	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	211
ДОДАТКИ.....	236

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Концепція конституційної реформи заклала базисні передумови для нової регламентації здійснення правосуддя в порядку цивільного судочинства. Але в ході реалізації процесу реформування перед державною владою постала ціла низка питань, пов'язаних з удосконаленням юридичного механізму забезпечення права особи на справедливий суд, підвищенням ефективності діяльності судової системи, із забезпеченням однакового застосування закону. Повністю виключити недоліки та прогалини при роботі суду першої інстанції не завжди вдається, саме тому спеціальним способом усунення цих недоліків є апеляційний перегляд справ та перевірка ухвал, а також рішень суду, що не набрали законної сили.

Апеляційне провадження є додатковою гарантією захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, завданням якого є перевірка законності та обґрунтованості судових рішень, ухвалених судом першої інстанції, дотримання норм матеріального та процесуального права.

Велике значення для вдосконалення судочинства має апеляційний перегляд справ як один з найпоширеніших у сучасному цивільному судочинстві способів оскарження ухвал, а також рішень суду, що не набрали законної сили, як в нашій країні, так і в багатьох інших державах, таких як Бельгія, Австрія, Сполучені Штати Америки, Німеччина, Великобританія, Франція та ін.

В рамках співробітництва у сфері юстиції з Європейським Союзом на виконання умов Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. особливого значення набуває утвердження верховенства права, зміцнення судової влади, гарантування її неупередженості та незалежності. В умовах європейської інтеграції важливим кроком у реформуванні українського законодавства стало схвалення Указом Президента України від 12.01.2015 р. Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових

інститутів на 2015-2020 роки, що визначили мету, вектори руху та встановили пріоритети реформування судової влади – системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів. Визначення стратегії, у свою чергу, зумовило необхідність прийняття нових законодавчих актів. Законами України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про судоустрій і статус суддів» від 22.06.2016 р. було змінено як усталену термінологію, так і уточнено деякі поняття, що суттєво вплинуло на інститут апеляційного провадження. Закріплення конституційного права на апеляційний перегляд справи має позитивно вплинути на підвищення ефективності судового захисту та забезпечення кожному права на справедливий суд.

Крім того, істотне оновлення Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у 2017 р. та впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) мають на меті суттєво спростити доступ до правосуддя введенням принципово нового підходу до його здійснення. Істотні зміни інституту апеляційного провадження потребують ґрунтовного теоретичного дослідження поняття, ознак, принципів апеляційного провадження, видів апеляції та процесуального порядку розгляду справ судом апеляційної інстанції.

Інститут апеляції в цивільному процесуальному праві досліджували такі вчені, як С.М. Абрамов, Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, О.О. Борисова, С.В. Васильєв, Є.В. Васьковський, Н.Ю. Голубєва, М.А. Гурвіч, В.М. Коваль, І.І. Ємельянова, М.Б. Зейдер, О.В. Іванова, О.Ф. Клейнман, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, Д.Д. Луспеник, Є.Г. Пушкар, Л.О. Терехова, М.К. Треушніков, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, М.С. Шакарян, М.Й. Штефан, К.С. Юдельсон та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць із проблем реформування судової влади та судочинства, тільки деякі аспекти апеляційного провадження були предметом дисертаційних досліджень. Так, зокрема, Є.А. Чернушенко у

2004 р. здійснила аналіз загальних положень апеляційного оскарження в цивільному процесі України. Оскарження ухвал в цивільному судочинстві у 2008 р. було предметом дослідження О.В. Дем'янової. О.М. Трач у 2009 р. дослідила порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції в цивільному процесі України. Важливе теоретичне значення для цивільного процесуального права має монографія К.В. Гусарова «Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках» (2010 р.), а також його докторська дисертація «Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві» (2011 р.). О.В. Батрин у 2014 р. захистила дисертацію на тему «Право апеляційного оскарження рішення в цивільному судочинстві України». Одним із сучасних досліджень даної проблематики (2015 р.) була дисертація Д.Ю. Цихоні на тему «Оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції». Предметом дослідження кандидатської дисертації О.В. Фролової у 2017 р. було апеляційне оскарження ухвал суду першої інстанції у цивільному судочинстві України.

Водночас у працях зазначених науковців до цього часу ще не було здійснено спеціального комплексного дослідження апеляційного провадження як інституту цивільного процесуального права та стадії цивільного процесу в умовах євроінтеграційних процесів, судової реформи та на підґрунті оновленого цивільного процесуального законодавства України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) на 2011-2015 роки, а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія

інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016-2020 роки. Дисертаційне дослідження є складовою фундаментального дослідження «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (державний реєстраційний номер 0115U002492) на 2015-2017 роки.

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Метою дисертаційної роботи є вирішення теоретичних і практичних проблем апеляційного провадження як інституту цивільного процесуального права та як стадії цивільного процесу, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства України в цій сфері.

Для досягнення цієї мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

розглянути розвиток доктринальних поглядів та законодавчого регулювання апеляції в цивільному процесі у Стародавньому Римі, країнах Західної Європи та в Україні;

з'ясувати місце права на апеляційний перегляд справи серед основоположних конституційних засад правосуддя в умовах реформування судової системи України;

розмежувати та визначити поняття «апеляція», «апеляційний перегляд справи», «апеляційне оскарження», «апеляційне провадження», а також надати визначення поняттю «право на апеляційний перегляд справи»;

охарактеризувати реалізацію принципів цивільного судочинства в апеляційному провадженні;

розглянути передумови права на пред'явлення апеляційної скарги та умови його реалізації;

виявити характерні ознаки апеляційного провадження, а також види апеляції;

охарактеризувати процесуальний порядок розгляду судом апеляційної інстанції справ в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства України;

з'ясувати межі розгляду справи судом апеляційної інстанції та проаналізувати повноваження суду апеляційної інстанції;

розглянути порядок винесення (постановлення) судових актів апеляційним судом та їх проголошення;

сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства України в частині апеляційного оскарження судових рішень та практики його застосування.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні правовідносини, що виникають в стадії апеляційного провадження.

Предметом дослідження є апеляційне провадження в цивільному процесі України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи з урахуванням поставленої мети, завдань та предмета дослідження став діалектичний метод, використання якого дозволило скласти цілісну систему уявлень про порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції (підрозділи 3.1, 3.2, 3.5). Історико-правовий метод застосовувався у процесі дослідження законодавства та аналізу спеціальної літератури для встановлення умов формування інституту апеляції, особливостей порядку розгляду справ апеляційним судом, визначення напрямків розвитку зазначеного інституту (підрозділ 1.2). Порівняльно-правовий метод дозволив виявити позитивний правотворчий вплив на апеляційне провадження у зв'язку з оновленням цивільного процесуального законодавства та виявлення невирішених питань щодо зазначеної проблематики (підрозділи 3.2, 3.3). Логіко-семантичний метод проявився при тлумаченні понять цивільного процесуального законодавства, що використовуються в апеляційному провадженні (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). При необхідності обґрунтування, доведення, спростування тих чи інших позицій був застосований аналітичний метод (підрозділи 1.3, 2.1). Формально-юридичний метод дозволив виявити суперечності у понятійному апараті цивільного процесуального права, розробити пропозиції щодо його вдосконалення, а метод герменевтики допоміг при аналізі та тлумаченні норм чинного цивільного

процесуального законодавства України, що регулює право апеляційного оскарження судових рішень (підрозділи 2.1, 2.4, 3.3, 3.4). Методи прогнозування, моделювання допомогли сформулювати пропозиції щодо внесення змін та доповнень до ЦПК України (розділ 3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням апеляційного провадження в цивільному процесі України в умовах судової реформи та євроінтеграційних процесів.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

визначено поняття права на апеляційний перегляд справи як єдине поняття, що поєднує дві правомочності: право на пред'явлення апеляційної скарги та право на її задоволення;

аргументовано пропозицію доповнити перелік підстав для відмови у відкритті апеляційного провадження за тотожною апеляційною скаргою, якщо суд апеляційної інстанції отримав скаргу, за якою вже було прийнято постанову. Зокрема, запропоновано внести доповнення до ЦПК України щодо повноважень суду апеляційної інстанції з відкриття провадження у справі;

запропоновано надати можливість суду апеляційної інстанції виправити помилку, допущену судом першої інстанції, який помилково визначив справу як малозначну та призначив справу до розгляду у спрощеному позовному провадженні, задля чого необхідно внести доповнення до ЦПК України щодо повноважень суду апеляційної інстанції;

обґрунтовано доцільність розмежування повноважень суду апеляційної інстанції щодо визнання судового рішення нечинним та скасування судового рішення;

вдосконалено:

положення ЦПК України щодо визнання вичерпним переліку ухвал суду першої інстанції, на які може бути подана апеляційна скарга окремо від рішення суду;

положення щодо строків подачі апеляційної скарги та запропоновано уточнити порядок обчислення строків подачі апеляційної скарги на судові рішення в тому випадку, якщо учаснику справи повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення;

назву § 1 «Апеляційна скарга» Розділу V «Апеляційне провадження» ЦПК України, яким урегульовано реалізацію права на апеляційне оскарження, та запропоновано іменувати даний параграф «Реалізація права на пред'явлення апеляційної скарги», зміст якого ширше поняття апеляційної скарги;

наукові позиції щодо дії принципів цивільного процесуального права в апеляційному провадженні з урахуванням інтеграційних процесів в Україні. Досліджено трансформацію змісту загально-правових принципів, що діють в апеляційному провадженні, зокрема, верховенства права (та його складових – законності, правової визначеності, остаточності судового рішення (*res judicata*)), та дію таких нових принципів, як пропорційність та неприпустимість зловживання процесуальними правами;

дістало подальшого розвитку:

наукова концепція про поняття права на апеляційне оскарження, яке запропоновано розглядати як визначену законом можливість учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, оскаржити в апеляційному порядку ухвали, а також рішення суду, що не набрали законної сили, повністю або частково;

науковий підхід до розуміння такої передумови права на пред'явлення апеляційної скарги, як матеріально-правова та (або) процесуально-правова заінтересованість (юридичний інтерес). Встановлено, що пред'явлення апеляційної скарги без наявності матеріально-правової та (або) процесуально-правової заінтересованості слід вважати безпідставною апеляційною скаргою, що,

як наслідок, свідчить про відсутність права на апеляційний перегляд справи в апелянта;

наукові положення щодо визначення поняття «апеляція» та запропоновано розглядати зазначене поняття у двох значеннях: у широкому та вузькому. В широкому розумінні під апеляцією слід розглядати форму перегляду справи судом апеляційної інстанції, тоді як у вузькому розумінні під апеляцією слід розуміти спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили;

обґрунтування значення апеляційного перегляду справи як гарантії виконання міжнародних зобов'язань, відновлення порушених прав, свобод і інтересів людини та існування в якості спеціального механізму усунення помилок, допущених у судовій діяльності;

визначення апеляційного провадження як інституту цивільного процесуального права та як стадії цивільного процесу. Як інститут цивільного процесуального права апеляційне провадження є сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини при здійсненні діяльності суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, щодо здійснення оскарження, а також апеляційного перегляду справи, в результаті перевірки законності та обґрунтованості судових рішень. Як факультативна стадія цивільного процесу апеляційне провадження запропоновано розглядати як сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, об'єднаних метою оскарження й перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили;

наукові позиції про право на апеляційний перегляд справи. Встановлено, що право на пред'явлення апеляційної скарги має свої передумови виникнення та умови реалізації, що певною мірою відмінні від передумов виникнення та умов реалізації права на звернення до суду першої інстанції. Доведено, що дотримання

строків на апеляційне оскарження є умовою реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків і пропозицій, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, у:

науково-дослідній сфері – для подальшого наукового дослідження базових категорій апеляційного провадження в цивільному процесі України;

правотворчій сфері – для вдосконалення норм цивільного процесуального законодавства України щодо апеляційного провадження;

правозастосовній діяльності – при розгляді справ щодо апеляційного оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили;

навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», спецкурсів «Проблеми цивільного процесу», «Електронне судочинство», «Розвиток цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» та «Процесуальні документи у цивільному судочинстві», а також підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (Акт впровадження наукових розробок у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 20.06.2018 р. та Акт впровадження наукових розробок в практичну діяльність Київського районного суду м. Одеси від 20.06.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема: Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми цивільного права та процесу», присвяченій пам'яті Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 грудня 2011 р.); Щорічній міжнародній науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.); Щорічній міжнародній науково-практичній

конференції ім. Ю.С. Червоного «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивілістики» (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.); Круглому столі «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 16 травня 2015 р.); Круглому столі «Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії» (м. Одеса, 27 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2015 р.); Круглому столі «Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права» (м. Одеса, 5 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського «Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права» (м. Одеса, 8 квітня 2016 р.); Круглому столі «Особливості розгляду сімейних спорів» (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інформаційні технології у судочинстві» (м. Одеса, 18 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 6 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві наукових статтях становлять власні теоретичні розробки дисертанта стосовно характеристики юрисдикції апеляційної інстанції з урахуванням внесених змін до

ЦПК України. Наукові ідеї, що належать співавтору опублікованих праць, у дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 22 наукових працях, у тому числі 7 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, 3 статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях, та у 15 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (260 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 250 сторінок, з яких основного змісту – 210 сторінок.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СТАНОВЛЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

1.1. Методологія та вибір напрямів дисертаційного дослідження інституту апеляційного провадження в цивільному процесі України

Апеляційне провадження знаходиться в періоді формування, не стільки як практичний інструмент, скільки як інститут в галузі права. Доказами такого твердження є не тільки численні законодавчі зміни та відсутність глибоких теоретичних праць з такої тематики, доказами є відсутність єдиного методологічного підходу до сутності та сенсу апеляції в механізмі перегляду справ та оскарження судових рішень.

Будь-яке наукове пізнання завжди супроводжується використанням пізнавальної методології. Важливість методологічного рівня дослідження, як наукового інструмента пізнання, полягає у формуванні цілеспрямованого і свідомого характеру наукової діяльності як діяльності, яка дає можливість досягти достовірного наукового результату шляхом використання наукових методів дослідження. Методологічного підходу дослідження вимагає і діюче цивільне процесуальне законодавство, оскільки рівень сучасної законотворчої техніки викликає безліч дорікань. При розробці законодавства використовується обмежена кількість методів юридичного дослідження [1, с. 3].

Методологічного підходу вимагає і аналіз судової практики з питань правозастосування, оскільки чимало слушних зауважень висловлюються при безпосередньому емпіричному застосуванні діючого цивільного процесуального законодавства суддями.

З іншої сторони, в монографічних, дисертаційних дослідженнях, публікаціях робиться посилання на методологічні основи дослідження, але часто це зводиться лише до певного переліку методів наукового пошуку, не завжди правильно розкривається їх зміст та призначення, відсутні підходи і форми їх застосування [2, с. 6].

Основна причина – це відсутність системних, логічно та структурно побудованих методологічних розробок для науки цивільного процесуального права.

Їх наявність має не лише гносеологічне та онтологічне, але й практично прикладне значення, оскільки достовірність та обґрунтованість, об'єктивність наукового пошуку і конкретні рекомендації для юристів (вчених і практиків) напряму залежать від рівня і ступеня розробленості методологічних аспектів тієї чи іншої проблеми та юридичної науки в цілому [3, с. 7].

Отже, питання методології науки цивільного процесуального права набувають неабиякої актуальності та вимагають власного пізнання.

Питання, які присвячені дослідженню науково-теоретичних аспектів поняття та особливостей методології та окремих методів в українській науці цивільного процесуального права на рівні системного, комплексного дослідження не розглядалися. Переважно в науці цивільного процесуального права використовуються досягнення представників загальної теорії права, філософії права, соціології права, серед яких можна виділити С.С. Алексєєва, В.Д. Бабкіна, А.М. Бернюкова, В.С. Бігуна, М.І. Брагінського, В.В. Вітрянського, С.Д. Гусарєва, О.М. Костенко, А.А. Козловського, М.І. Козюбру, В.В. Лазарева, М.М. Марченко, О.М. Новікова, Ю.М. Оборотова, П.М. Рабіновича, Н.М. Савчука, О.Ф. Скакун, В.М. Сирих, М.М. Тарасова, О.Д. Тихомирова та інших, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії методології юридичної науки.

Серед процесуалістів можна назвати Н.І. Авдеєнко, Є.В. Васьковського, К.В. Гусарова, М.М. Зубовича, В.В. Комарова, Д.Д. Луспеника, Д.Я. Малешина, І.Р. Медведєва, І.В. Решетнікову, Т.В. Сахнову, М.Х. Хутиз, Н.О. Чечіну, Д.М. Чечота та інших. У працях названих вчених розглянуто лише окремі питання методології та розкрито зміст окремих методів.

Знайомство з науковою літературою переконує в тому, що в ній до цього часу відсутнє однозначне, цілісне і несуперечливе трактування понять «метод», «методологія» і похідних від них. Так, одні автори під методологією всякої науки розуміють її філософську, світоглядну сторону; інші ототожнюють методологію з

діалектикою, з історичним матеріалізмом із загальнотеоретичними проблемами будь-якої науки; треті вважають, що методологія – це самостійна галузь наукового знання, що виходить за межі філософського аналізу (яка не співпадає з філософією) і являє собою вчення, науку про метод і методики; четверті заперечують за методологією статус самостійної науки і розглядають її як систему принципів, методів і логічних прийомів наукового пізнання [4, с.354].

Так, В.М. Шейко вважає, що найбільш доцільним є визначення методології як теорії методів дослідження, створення наукових концепцій як системи знань про теорію науки [5, с. 56].

Традиційно, як зазначає П.М. Рабінович, «методологію юридичної науки» визначають, як систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [6, с. 618-619]. Також визначається методологія права, що розуміється як загальнонауковий феномен, що поєднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання (світогляд, філософські методи пізнання і вчення про них, загально і спеціально-наукові поняття і методи), вироблені всіма суспільними науками, у тому числі і комплексом юридичних наук, і що застосовуються у процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення [7, с. 52].

Слід погодитися з думкою О.Ф. Скаун, яка зазначає, що методологія є системою загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання права та держави, реалізованих на засадах знань про закономірності їх застосування завдяки сукупності юридичних понять і категорій, а також постає вченням про теоретичні засади їхнього пізнавального використання [8, с. 8].

За традиційною класифікацією, основою методології дослідження правосуддя у межах юридичної науки складають наступні методи як способи відображення і відтворення в мисленні досліджуваного предмета [9, с. 62], зумовлені певним дослідницьким підходом процедури інтерпретації досліджуваного явища [10, с. 16]:

- загальні методи мислення (притаманні як теоретичному пізнанню, так і практичній діяльності);
- філософсько-світоглядні підходи (або філософські методи);
- загальнонаукові методи (використовуються усіма науками, поділяються на теоретичні та емпіричні);
- конкретно-наукові (групові) методи (застосовуються окремими групами наук);
- спеціальні методи (використання обмежене окремою наукою).

Зазначену кваліфікацію називають «вертикальною структурою методів» [10, с. 80].

Варто погодитись з думкою В.С. Бігуна, який визначає, що до загальних методів мислення належать: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія та моделювання.

Філософсько-світоглядні підходи зумовлюють загальну спрямованість дослідження і це такі підходи і принципи, як ідеалістичний підхід, принцип всезагального (універсального) взаємозв'язку, діалектичне протиріччя, принцип єдності якості та кількості, принцип діалектичного заперечення та принцип відображення.

До загальнонаукових методів слід віднести такі, як метод сходження від абстрактного до конкретного (і навпаки), аналіз і синтез, системно-структурний метод, соціологічний метод, статистичний метод, порівняльний метод та суміжний методологічний арсенал (порівняльно-правовий метод, порівняльний аналіз), конкретно-історичний метод, дескриптивний (описовий) підхід, атрибутивний підхід а також, сутнісний підхід.

Конкретно-наукові (групові) методи – це спеціально-юридичний метод, теоретико-юридичний метод, конкретно-соціологічні методи, математичні методи, статистичні методи, метод групування, метод узагальнюючих показників [11, с. 46-50].

І, насамперед, методи, що застосовуються в конкретній галузі наукового знання або в кількох науках, тобто сфера їх застосування обмежена (поділяються

на спеціальні методи, вироблені в межах певної науки чи дисципліни чи в межах інших наук, розроблені в юридичних і неюридичних наукових дисциплінах) – це спеціально-наукові методи.

До них слід віднести антропологічний підхід, принцип об'єктивності, принцип історизму, принцип єдності історичного та логічного підходу, діалектичний метод, історико-правовий метод, герменевтичний метод, порівняльно-критичний метод і формально-юридичний метод [11, с. 50-51].

Методологічна основа даного дисертаційного дослідження складається з сукупності наступних загальнонаукових і спеціально-наукових методів.

Загальнонаукові методи та підходи дозволяють поєднати усі аспекти процесу пізнання. Основою їх стають закономірності пізнання, до яких належить метод сходження від абстрактного до конкретного (і навпаки). В дисертаційному дослідженні цей метод застосовувався при дослідженні та наданні визначення наступних понять: «апеляція», «апеляційний перегляд справи», «право на апеляційний перегляд справи», «апеляційне оскарження», «апеляційне провадження» (п. 2.1); при дослідженні та наданні таких понять, як «передумови та умови права на пред'явлення апеляційної скарги» (п. 2.3); при дослідженні та виведенні дефініції «види апеляції» та «моделі апеляції» (п. 2.4), а також при теоретичному аналізі процесуального порядку розгляду справ судом апеляційної інстанції (розділ 3).

Методи аналізу і синтезу було використано протягом всього дисертаційного дослідження, адже аналіз знань у галузі цивільного процесуального права в цілому та інституту апеляційного провадження поєднані у синтезованому розумінні правосуддя та цивільного судочинства. Ці методи допомогли проаналізувати та синтезувати поняття інституту апеляційного провадження, виявити закономірності та недоліки при дослідженні історичних витоків апеляційного оскарження (п. 1.2, п. 1.3) та виявити позитивні й негативні риси реформування інституту апеляційного провадження (п. 1.3, розділ 3).

Аналіз та синтез як наукові методи пізнання є вкрай важливими для здійснення всебічного наукового дослідження та є складовими частинами

системно-структурного методу. Основні моменти цього методу складаються з вивчення феномена цілісності, дослідження закономірностей поєднання елементів у систему та дослідження генези системи її меж та взаємозв'язок з іншими системами.

Так, системно-структурний метод застосовувався при визначенні структури апеляційного провадження (розділ 3); суб'єктів та об'єктів апеляційного оскарження та їх взаємозв'язку (п. 2.3); при виділенні частин засідання суду апеляційної інстанції та їх місця в системі цивільного процесуального законодавства України (розділ 3). Цей метод також був застосований при дослідженні та створенні єдиної класифікації передумов та умов права на пред'явлення апеляційної скарги, і це дало можливість виявити диференційовану структуру права на апеляційний перегляд справи як складової частини права на судовий захист (п. 1.3, п. 2.3). Також слід зауважити, що цей метод використовувався для постановки логічно обґрунтованих висновків і для послідовного викладення матеріалу дослідження.

Для обробки даних використовувався також статистичний метод, що дозволило виявити деякі тенденції кількісних та якісних показників участі суб'єктів цивільного процесу в апеляційному провадженні. Статистичний метод дав змогу ретельно дослідити питання, що були проаналізовані судовою практикою судів апеляційної інстанції. Зазначений метод є ефективним засобом вивчення права, що ґрунтується на кількісних способах отримання даних й відображає тенденції розвитку правових явищ.

Основною характерною рисою будь-якого досліджуваного явища є його порівняння (порівняльно-правовий метод). Зіставлення правових систем інших держав із законодавством України у регулюванні питання апеляційного оскарження приводить до впровадження новітніх поглядів на інститут апеляційного провадження. Порівнюючи погляди вчених, які досліджували дану проблематику на різних етапах існування держави, маємо змогу виявити відмінності або схожі ознаки, що позитивно або негативно впливають на розвиток апеляційного провадження в цивільному процесі України.

Тобто порівняльно-правовий метод дозволив проаналізувати погляди вчених-процесуалістів про поняття та сутність апеляційного провадження (п. 2.1), порівняти погляди деяких іноземних держав на порядок апеляційного оскарження судових рішень (п. 1.2, п. 2.4). Проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства щодо регулювання права на апеляційний перегляд справи у світлі проведення конституційної та цивільної процесуальної реформ (п. 1.3, розділ 3).

Використовувався цей метод й при теоретичному аналізі процесуального порядку розгляду справ судом апеляційної інстанції у співвідношенні з прикладами конкретних ситуацій судової практики (розділ 3).

Важливого значення набули спеціально-наукові методи дослідження апеляційного провадження, що застосовувалися при детальному вивченні окремих питань дисертації та позитивно впливали на формування висновків й розробку пропозицій вдосконалення законодавства, що регулює перегляд справ та оскарження судових рішень в апеляційному порядку.

Методологічною основою дослідження став діалектичний метод із системно-функціональним підходом до аналізу досліджуваних явищ. Зазначений метод дозволив дійти розуміння про конституційне право на апеляційний перегляд судових рішень у взаємозв'язку з дослідженням сутності, значення апеляції та реалізації основних принципів цивільного судочинства в апеляційному провадженні (п. 1.3, п. 2.2). Досліджено процесуальний порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції та виявлено суперечності, що ускладнюють вчинення процесуальних дій при перевірці судових рішень (розділ 3).

Для змістовного, всебічного й ефективного дослідження апеляційного провадження варто звернути увагу на такий метод наукового пізнання, як історико-правовий. Неможливо дослідити закономірності, переваги та недоліки інституту апеляційного провадження без вивчення історичних витоків, дослідження становлення й розвитку цього інституту в різний проміжок часу. Визначення основних етапів судового реформування, а також місце апеляційного провадження у кожному з них відіграє важливу роль під час формування

висновків щодо значення апеляційного перегляду справ і перевірки законності та обґрунтованості судових рішень в цивільному процесі України (п. 1.2, п. 1.3).

Історико-правовий метод застосовувався у процесі дослідження законодавства та аналізу монографічних джерел минулих століть, що формували зародження ідеї апеляції, визначали особливості перегляду справ в апеляційному порядку, вдосконалювали та оновлювали апеляційний спосіб оскарження судових рішень.

Логіко-семантичний метод. Деякі законодавчі норми, що регулюють право на апеляційний перегляд справи, не приведені в єдину логічну систему й досі залишаються неузгодженими. Відсутнє законодавче формування основних понять, що викликає їх неоднозначне тлумачення. На жаль, іноді вживання юридичних термінів відбувається у декількох значеннях, що зумовлює необхідність проведення логіко-семантичного аналізу юридичної науки, зокрема апеляційного провадження як механізму здійснення захисту цивільних прав.

Терміни в свідомості адресата наділені різними якісними характеристиками орієнтації (наявність – відсутність, правильність – неправильність орієнтації) і різним ступенем орієнтації (кількісний показник того, наскільки повно експонент може відображати ознаки сигніфікату або денотата).

У зв'язку з цим всі терміни у відносній площині поділяються на: 1) орієнтуючі і не орієнтуючі (нейтральні); 2) правильно орієнтують і помилково орієнтують; 3) повністю орієнтують і частково орієнтують (ці три класифікації, виконані за різними підставами, можуть бути суміщені). Очевидно, що наявність помилково орієнтуючих і не орієнтуючих термінів – результат серйозних перешкод у науковій комунікації, свідок конфлікту автора терміна і адресата, конфлікту абсолютної правильної і відносної помилкової або нейтральної орієнтації.

При кваліфікованому обліку всіх необхідних параметрів аналіз орієнтації «для себе» (якщо вона точна) і особливо орієнтації «для іншого» (а саме, для автора терміна) може дозволити наблизитися до абсолютної орієнтації, до

первинної авторської правильної орієнтації терміна. Зробити це можливо за допомогою методу логіко-семантичного аналізу [12, с. 132-133].

За допомогою логіко-семантичного методу було виокремлено семантичні поняття, що набули категоріального статусу, а саме «апеляція», «апеляційний перегляду справ», «апеляційне оскарження», «право на апеляційний перегляд справ», «апеляційне провадження» (п. 2.1).

При здійсненні аналізу судової практики виявилось, що багато питань виникає з приводу законотворчої техніки при розробці законодавства, котра ігнорує використання методологічного підходу і, як наслідок, правового застосування законодавчих норм при розгляді конкретних цивільних справ у судах. У науці цивільного процесуального права важливо дотримання взаємозв'язку теорії та практики, оскільки категорійно-понятійні визначення не є стовідсотково точними та потребують перевірки судовою практикою. Саме тому при аналізі відбувається процес розкладання на складові частини, а за допомогою синтезу поєднуються різні елементи в єдине ціле.

Герменевтичний підхід до дослідження права відноситься не тільки до новітніх технологій дослідження, без яких в даний час немислимий науковий прогрес в області соціальних наук, але і дає реальну можливість окреслити перспективи розвитку права, прогнозувати і передбачати майбутнє юриспруденції. Так, перебуваючи на стику гуманітарних дисциплін і використовуючись в юридичних дослідженнях технології, отримані в інших гуманітарних науках (філології, філософії, психології), герменевтика в юриспруденції стає, свого роду інтелектуальною інвестицією, що забезпечує зміни у правовій сфері [13, с. 253].

Під юридичною герменевтикою слід розуміти конкретний метод інтерпретації правової дійсності, особливий методологічний напрямок, інтегруючий тип праворозуміння сучасного правознавства [14, с. 301].

А.М. Бернюков зазначає, що юридична герменевтика – це потужний методологічний напрямок юриспруденції, в центрі дослідження якого перебуває процес інтерпретації змістів правової реальності у всій різноманітності її проявів.

У своїй дисертації він довів, що епіцентром усього процесу здійснення правосуддя є розв'язання суддею, на підставі свого розсуду шляхом юридичного мислення, трьох основних герменевтично-правових завдань: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) вибір та осмислення правової матерії, яка повинна розв'язати справу; 3) юридичне вирішення (кваліфікація) справи на основі зінтерпретованих факту та права [15].

Закономірно, що при дисертаційному дослідженні апеляційного провадження застосовано герменевтичний метод, суть якого в даній роботі полягає в аналізі і тлумаченні норм чинного цивільного процесуального законодавства України, що регулює право на апеляційний перегляд справ, механізм реалізації цього права, правовий статус постанов і ухвал суду апеляційної інстанції на предмет його недоліків та шляхів вдосконалення та пронизує всю структуру роботи.

Важливе місце серед спеціально-наукових методів пізнання посів порівняльно-критичний метод, який виявився, у реаліях сьогодення, найзатребуванішим з огляду на трансформацію підходів до порівняльного правознавства та поглядів сучасних дослідників процесуального законодавства.

Порівнюючи явища та процеси, маємо встановити відмінні риси або схожості між декількома об'єктами дослідження. Значення порівняння полягає в отриманні нової інформації про розвиток, функціонування, а також взаємозв'язок порівнюваних явищ. Порівняльний аналіз може призвести до критичного перегляду поглядів вчених-процесуалістів, що склалися при вивченні якоїсь окремої проблематики.

У дисертаційному дослідженні порівняльно-критичний метод застосовувався при вивченні різних концепцій, зокрема при розгляді вчень про передумови права на пред'явлення апеляційної скарги (п. 2.3), при розгляді поглядів щодо визначення видів та моделей апеляції (п. 2.4) та інших концепцій, пов'язаних з ідеєю вдосконалення правосуддя за допомогою реформ, що відбуваються в державі (п. 1.3).

Формально-юридичний метод під час дослідження апеляційного провадження допоміг дослідити законодавчі норми та юридичні факти, що є вкрай важливим для юридичної науки. Цей метод дозволив сформулювати поняття апеляційного провадження (п. 2.1), класифікувати передумови права на апеляційний перегляд справи (п. 2.3) тощо. За допомогою формально-юридичного методу було сформульовано нові правові норми та юридичні дефініції, що дозволило підсумувати та узагальнити важливі питання дисертаційного дослідження.

Отже, будь-яке наукове пізнання завжди супроводжується використанням пізнавальної методології. Важливість методологічного рівня дослідження, як наукового інструмента пізнання, полягає у формуванні цілеспрямованого і свідомого характеру наукової діяльності як діяльності, яка дає можливість досягти достовірного наукового результату шляхом використання наукових методів дослідження [16, с. 69].

Способи дослідження певного об'єкта з будь-якої дисципліни називають методами. Вони є штучно створеними прийомами пізнання, тому що не містяться у навколишній дійсності, як, наприклад, правила або закономірності. У науковому плані термін «метод» означає тлумачення явищ та їх пізнання, що використовуються тією або іншою наукою. Кожний окремий метод має сферу застосування та служить засобом розкриття властивостей мовних одиниць розуміння суті явищ.

Методологічна основа дисертаційного дослідження є теоретичним підґрунтям реалізації поставлених завдань. Саме тому комплексне дослідження апеляційного провадження, як інституту цивільного процесуального права України, із зазначенням методів та підходів, що застосовувались при вивченні категоріальних понять наукової доктрини, осягнене ціллю теоретичного осмислення. Комплексне дослідження може бути проведене тільки за умов поєднання теорії та практики, основних наукових підходів та методів, що надасть можливість отримати реальні теоретичні та практичні результати.

Огляд літератури з обраної тематики надав можливість встановити, що вивченню апеляційного провадження в цивільному процесі було приділено багато уваги вченими-процесуалістами. Серед сучасних українських процесуалістів можна виділити К.В. Гусарова, Є.А. Чернушенко, О.М. Ткач, О.В. Батрин, Д.Ю. Цихоню та О.В. Фролову, однак комплексне дослідження інституту апеляційного оскарження в цивільному процесі в останнє здійснювалось лише у 2004 році. На дисертаційному рівні розглядались окремі аспекти апеляційного провадження, такі як право апеляційного оскарження рішення, оскарження ухвал суду та процесуальний порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції. Більше уваги процесуалістами приділялось дослідженню проблем оскарження та перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядках за принципом інстанційності, що охоплювали лише деякі питання інституту апеляційного провадження в цивільному процесі України. Тобто, з теоретичної та наукової точок зору, сенс проведення дослідження апеляційного провадження як самостійного інституту цивільного процесуального права України можна вважати назрілою необхідністю.

Вибір напрямку дослідження, окрім теоретичної та наукової актуальності, також зумовлений швидкими реформативними процесами, що відбуваються у країні в останні роки. Внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вплинуло на необхідність реформування й процесуального законодавства зокрема ЦПК України. Зазначеними змінами, до основних конституційних засад здійснення правосуддя було віднесено – верховенство права, а відповідно до норм цивільного процесуального законодавства суд, при розгляді справ, повинен застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Конституція України право на апеляційне оскарження змінила на нову засаду – право на апеляційний перегляд справи, що розширює процесуальні можливості в апеляційному провадженні та реально змінює зміст апеляційного провадження, як стадії цивільного процесу. Тобто, з практичної точки зору, також назріла

необхідність наукового осмислення нових положень апеляційного провадження, як стадії цивільного процесу.

Тому комплексний підхід дисертаційного дослідження із застосуванням зазначених наукових методів та вибору напрямів дослідження дозволив всебічно й поглиблено розглянути тему дослідження «Апеляційне провадження в цивільному процесі України».

1.2. Розвиток доктрини та законодавства інституту апеляційного провадження в цивільному процесі

Апеляція (від лат. *appelle* – звернення) – це спосіб оскарження до суду вищої інстанції (апеляційного суду) судових рішень, що не набрали чинності [17, с. 139]. На сьогодні питання історії зародження та розвитку апеляційного провадження в цивільному процесі залишаються відкритими. Питання історичних витоків інституту апеляції розглядали у своїх працях такі вчені, як К.Н. Анненков, Н.Л. Бондаренко, Є.А. Борисова, Д.С. Гудзь, Ф.М. Дмитрієв, О.В. Фролова, О.І. Чистяков, Є.А. Чернушенко, П.Ф. Щербина та інші правознавці. Аналіз наукових праць та історичних джерел з цієї тематики висвітлює певні проблемні питання. Зокрема, відсутнє ґрунтовне монографічне дослідження історичного аспекту впровадження та розвитку апеляції, немає єдності серед науковців щодо визначення історичного періоду зародження апеляційного оскарження та перегляду судових рішень взагалі та на території українських земель зокрема.

Історичне дослідження інституту апеляції у різні періоди часу підтверджує окреслення основних етапів розвитку апеляційного провадження в цивільному процесі.

I етап – становлення держави і права Стародавнього Риму і перші ознаки апеляції. Загальновизнаною датою заснування міста Рим є 753 р. до н.е. Після цього впродовж двох з половиною століть Рим перебував під владою етрусків, які істотно вплинули на римську культуру. З урахуванням цієї обставини перші три століття існування Риму часто оцінюють як «етруську прелюдію», а відлік власне римської цивілізації ведуть від встановлення республіки у 509 р. до н.е. Після

встановлення республіки Рим упродовж кількох століть залишався лише одним з багатьох міст держав Італії і Середземномор'я, його покликання як світової держави в цей час ще не було очевидним. Однак на початку III ст. він заволодіває всім півостровом, захопивши у 272 р. до н.е. останнє з грецьких міст-колоній Великої Греції – Тарент [18, с. 25].

Оскільки формування та розвиток римського права відбувалися протягом майже тисячоліття, доцільно виокремити визначальні етапи розвитку Римської держави та права. Визначаючи періодизацію розвитку Риму як держави, можна додержуватися поширеного поділу історії Риму на три періоди: 1) архаїчний (період рексів) – 753–509 рр. до н.е.; 2) республіканський – 509–30 рр. до н.е.; 3) період імперії – 30 р. до н.е. – 476 р. н.е. Втім останній період у свою чергу часто поділяють на ранню імперію (принципат) – 30 р. до н.е. – 285 р. н.е. і пізню імперію (домінат) – 285–476 рр. Тому можна говорити також і про чотири періоди розвитку римської історії.

Оскільки критерієм періодизації історії Риму тут є форма державного устрою, то згаданим трьома (чотирьома) періодами римської історії відповідають певні етапи розвитку римської держави: 1) Рим доби рексів; 2) республіка; 3) принципат; 4) домінат.

Однак, взявши за основу такий поділ розвитку римської держави, слід зважати, що періодизація розвитку римського права має певні нюанси залежно від того, чи йдеться про римське право в цілому, чи про розвиток римського приватного та римського публічного права [18, с. 38].

В період становлення Стародавнього Риму формами захисту порушених прав були звичаї (правила поведінки, що склалися внаслідок їх тривалого застосування), пізніше було самоуправство (самовільний напад з ціллю встановлення такого становище речей, яке відповідало б дійсно існувавшему праву особи, яка здійснює насилля) і самозахист (самовільне відображення чужої неправомірної поведінки: насилля дозволено відбивати насиллям), тому й розправлялися з кривдниками самостійно. Із встановленням римської держави захист прав індивідуумів впорядкувався: вирішення спірних питань увійшло

до компетенції державних органів, що привело до формування цивільного процесу [19, с. 11-12].

Характерною ознакою римського права того часу була відсутність поділу на матеріальне право та на процесуальне право, крім того римські юристи не знали спеціальної науки цивільного процесу.

Слово *processus* не вживалося в тому значенні, що воно має у сучасному праві (римляни називали процес *judiciorumordo*, *legisactio*, а також *per formulas litigation*). У працях Гая і Юстиніана, як зазначала Є.В. Салогубова, викладення цивільного права й судочинства зливається в одне ціле [20, с. 6].

Таким чином, актію являло собою нерозривне поняття матеріального та процесуального права, яке не могло існувати одне без одного, тобто немає позову – не має права. Римське право включало в себе систему позовів (*actiones*).

На зміну самоуправству приходять, замінюючи один одного, такі види процесу: легісакційний, формулярний та екстраординарний. Легісакційний (сукупність ритуальних формул і жестів називала «*legis actio*», звідси походить назва) процес характеризувався суворим формалізмом дій судді та сторін при розгляді спору. Проголошене судове рішення було безапеляційним [21, с. 115-116].

В той час, як стверджує Є.А. Борисова, римський процес відрізнявся тим, що в ньому було дві стадії судочинства: процес «*injure*» і процес «*injudicio*». У першому процесі приймали участь сторони та судовий магістрат. Магістрат не здійснював судових функцій, він проголошував відомі репліки, формули, сторони у свою чергу також здійснювали урочисті акти, що були приписані правом. Позивач заявляв своє право, а відповідач міг погодитись, а міг заперечувати проти вимог позивача. І в тому, і в іншому випадку ця стадія закінчувалася. Однак якщо на першій стадії відповідач не погодився з вимогами позивача, то процес переходив до другої стадії. На стадії «*injudicio*» фактичні докази правоти сторін вже розглядали судді, які обирали самі сторони з числа сенаторів, запропонованих магістратом. Це рішення також не підлягало оскарженню [22, с 6-7].

За часів імперії легісакційний процес у зв'язку із зміною суспільних відносин замінюється на формулярний. Як зазначає І.В. Циб, при формулярному процесі починають виникати деякі способи оскарження судових рішень. Зокрема, сторона, яка не була вдоволена рішенням, могла отримати від магістрату реституцію щодо судового рішення, останнє тоді вважалося таким, що не відбулося, і починався новий процес. Так, рішення могло бути скасоване за допомогою едикту претора, вищестоящего претора або вищестоящего магістрату за наявності збитків та справедливих підстав. Але це ще не апеляція у сучасному її розумінні [21, с. 115-116].

Так, проти всіх актів, здійснених магістратом (крім присяжного судді), допускалися *intercessio* інших магістратів. Більше того сторона, яка була незадоволена рішенням, могла отримати від магістрату скасування рішення шляхом «*restitutio in integrum*» (відновлення в попередньому стані), тобто реституцію стосовно рішення. Такі вимоги пред'являлися протягом року і підставою для скасування рішення слугувало прийняття рішення під впливом сили, страху, обману, лукавства або віку. У всіх випадках за скасуванням рішення слідував новий процес. Так рішення могло бути скасоване за допомогою едикту претора, вищестоящего претора або вищестоящего магістрату [23, с. 86].

Із встановленням абсолютної монархії інститут претури як демократичного утворення республіканського Риму відмирає. Імператори не довіряли ні виборним преторам, ні виборним суддям. Державна перебудова вимагала й перебудови судової системи [25, с. 19].

Коли в період абсолютної монархії поділ цивільного процесу на *iustaiudicium* втратив свою необхідність, процес отримав назву надзвичайного, екстраординарного (*extra, ordinem*). Суть даного процесу полягала в тому, що спірні справи розглядались магістратом без передачі рішення по справі присяжному судді. В екстраординарному процесі судові функції здійснювалися адміністративними органами: в Римі та Константинополі – *praefectus urbi* (начальником місцевої поліції), в провінціях – правителем провінції, а по менш важливим справам – муніципальними магістратами.

Імператор нерідко приймав судові справи на свій власний розгляд. Таким чином, на противагу процесу класичного періоду в екстраординарному процесі було допущено апеляційне оскарження винесеного рішення в наступну вищу інстанцію. Виникнення інституту оскарження в цивільному судочинстві датується III сторіччям [25, с. 20].

Рішення суду першої інстанції – імператора були правомочні завжди, а на рішення інших суддів могла подаватись *appellatio*. Скарга подавалась одразу ж після винесення рішення в строк не більше трьох діб. Суд першого ступеня, який виніс рішення, складав повідомлення вищому судові та передавав його скаржнику для надання разом із скаргою.

При імператорі Діоклетіані (294р.) система подачі апеляції була такою: 1) на рішення претора нижчих судів можна було апелювати до магістрату; 2) на рішення нижчих провінційних судів апеляція подавалась правителям провінцій; 3) на рішення правителів провінцій – вищим імперським чиновникам [23, с. 87].

Подавати такі апеляції можна було неодноразово. Але при імператорі Юстиніані подачу апеляцій по одній і тій же справі було скорочено до двох. В часи імператорів Діоклетіана та Костянтина до апеляційної скарги, поданої імператору, додавалися «*libelli refutatori*» (прохання з доводами, що спростовують рішення) та доповідна записка судді у виправдання винесеного ним рішення [22, с. 10-11].

II етап – зародження права на апеляцію у країнах Європи. Виникнувши в Стародавньому Римі, інститут апеляції отримав подальший розвиток в цивільному процесуальному законодавстві європейських країн.

У Німеччині норми римського права почали розвиватись в кінці XIV– на початку XV ст. До цього часу в Німеччині існувало і розвивалось право звичаєве. Для вирішення юридичних питань застосовувалось неписане право, яке необхідно було «знаходити» для кожного конкретного випадку. Цю задачу виконували шефени – члени (засідателі) феодальних судів. Однак, вже в XIV ст. національне звичаєве право Німеччини не могло задовольнити потреби

суспільства, що і привело до рецепції римського права, яка виникла головним чином на підґрунті судової практики [25, с. 23-24].

Наприкінці XV ст. римське право було офіційно визнано імператором як діюче джерело цивільного права. Рецепція римського права в Німеччині закінчується створенням в 1495 р. Імперського суду, що поряд з іншими функціями здійснював функцію вищого апеляційного суду для всієї імперії. Значення Імперського суду затвердилося в 1555 р., коли для молодих юристів було обов'язковим перебування певний час при Імперському суді [22, с. 14].

Очолював цей суд князь, граф або барон. У статуті про запровадження Імперського суду зазначалось, що «суд буде відбуватися за «загальним правом», тобто за правом написаним і, отже, за римським правом» [30, с. 73-74].

Однак у зв'язку з небажанням багатьох князів поступатися своєю владою їм дозволялося запроваджувати місцеві апеляційні суди, які діяли за зразком Імперського суду, тобто допускалось оскарження в апеляційному порядку рішень суддів, які спочатку розглядали справу, в князівському апеляційному суді. Після зміцнення центральної державної влади рішення князівських апеляційних судів могли бути оскаржені до вищого апеляційного суду [22, с. 14].

Це все призвело до того, що народні звичаї втрачалися через запровадження юридичних норм, які приводились у відповідність до римського права. В результаті реформування національного права утворився новий спосіб оскарження судових рішень – апеляція.

У Франції поняття апеляції з'явилося в кінці XIII ст. Довгий час її заміняли судові поєдинки, на яких суддя зі зброєю в руках відстоював ухвалене ним рішення. Такі поєдинки були закріплені в *Etablissement de Saint Louis* 1270 р., який утворив особливі апеляційні суди, але апеляція того часу носила характер особистого звинувачення судді в несправедливості. Тільки в XVII ст. з прийняттям Ордонансів 1667 р. апеляція стає скаргою не на суддю, а на рішення [28, с. 257]. У 1579 р. Указом Генріха III було встановлено, що всі рішення, які не відповідають королівським указам, повинні визнаватися недійсними. Це

положення було підтверджено також Указом Людовика XIV від 1667 р. [31, с. 304-306].

Таким чином, у Франції було запроваджено інститут касації (від фр. слова *kasser* – «ламати») як один із видів оскарження судових рішень. У зв'язку з цим необхідно було чітко відокремити перегляд судових рішень з приводу порушень матеріального або процесуального закону (касаційне провадження) від перегляду рішень у зв'язку з помилками, допущеними при встановленні фактів (апеляційне провадження), щоб встановити певний порядок для кожного з цих проваджень. Ця спроба була зроблена у 1738 році при виданні Регламенту для розгляду справ у Раді короля [32, с. 67-69].

Так, підсумовуючи слід зазначити, що у Франції було сформовано два способи оскарження: надзвичайний (касація) та звичайний (апеляція). Ці способи було закріплено на законодавчому рівні, а саме у ЦПК 1806 р. Суди другої інстанції (Апеляційні суди) здійснювали перегляд справи, перевіряючи питання права і факту та досліджували нові докази, що вподальшому було закріплено й новому ЦПК Франції 1976 р.

В порівнянні з Німеччиною і Францією вплив римського права на право Великобританії трактується неоднозначно. Як зазначає С.А. Муромцев, багато в цивільному праві і правосудді Англії нагадує собою норми римського права, то це в значній мірі було не результатом рецепції, а є самостійним досягненням англійських юристів [30]. Інші вчені вважають, що Англія не знала романізації, і реальних доказів збереження римських інститутів після падіння Римської імперії не існує. І.А. Покровський писав, що в Англії викладання римського права виникає у XII ст. У XIII ст. швидко зростаючий вплив римського права викликав сильну опозицію, особливо з боку місцевої знаті, тим не менш викладання його не припинялося. Римське право і тут «зробило потужний вплив на розвиток юридичних доктрин у критичну епоху XII і XIII ст., коли закладалася основа загального права (*common law*)». Навчання римського права відбилося на відомих юридичних трактатах [34].

В англійському праві як інститут оскарження була закріплена апеляція. По своєму змісту вона відрізнялася від апеляції, що існувала в Європі. Англійський порядок оскарження припускав апеляцію з питань права й факту. У першому випадку апеляція мала своєю метою тільки виправлення правових помилок суду. У другому випадку існувала можливість перегляду вердикту присяжних, що безпосередньо встановлював фактичні обставини справи. Отже, діяла апеляція «обмежена». Згодом своєрідність англійського інституту оскарження судових постанов було збережено. Таким чином, хід подій показує безсумнівний вплив римського права на розвиток інституту апеляційного оскарження в судочинстві країн Західної Європи при одночасному збереженні своєрідності національних судових правових систем [25, с. 30].

У даний час в британській юстиції домінують дві моделі апеляції. Одна модель має внутрішній характер, тобто розгляд апеляційної скарги не виходить за межі тієї ланки судової системи, де винесено рішення. Друга модель передбачає передачу перевірки справи до вищої інстанції. За своїм змістом виділяють апеляцію з питань права та апеляцію з питань факту. Апеляція з питань права має своєю метою тільки виправлення правових помилок суду, а апеляція з питань факту надає можливість перегляду судового рішення по суті справи [35].

Аналіз сучасної судової системи Великобританії дає підстави для висновку, що за британським законодавством існує тільки один спосіб оскарження судових рішень – це апеляція, причому діє принцип повторної апеляції: на рішення апеляційного суду можна подати апеляцію до Палати лордів, а вона може прийняти будь-яке рішення, котре, на її думку, є справедливим завершенням справи [25, с. 30]. Звичайно вона обґрунтовує своє рішення доказами, дослідженими нижчим судом, проте, як виняток, може допитати свідків. Перш ніж оголосити остаточне рішення, Палата лордів передає сторонам його проект, щоб вони протягом тижня могли подати свої зауваження.

Усе це свідчить, з одного боку, про своєрідність національних правових систем, а з іншого – момент появи, або законодавчого закріплення можливості

цього розвитку вітчизняні процесуальна думка і законодавство досягли в результаті реформ середини XIX ст. Це був час не тільки гласного і змагального судочинства. Все законодавство було спрямоване на створення гарантій винесення законних і справедливих рішень, у тому числі шляхом скасування попередніх у порядку апеляції або касації [36, с. 60].

Так, інститут апеляції виник у Стародавньому Римі та розвивався на території європейських країн, хоча способи апеляційного оскарження судових рішень мали деякі відмінності, що позитивно вплинуло на якість цивільного судочинства того часу.

III етап – зародження інституту апеляції на українських землях. Історичне дослідження інституту апеляції надає можливість стверджувати, що перегляд судових рішень в апеляційному порядку зародився в Стародавньому Римі, що вплинуло й на світову юридичну сферу в цілому. Так, інститут апеляції почав розвиватися у цивільному процесуальному праві країн Європи, а потім й на українських землях [37, с. 126].

Як справедливо зазначає К.В. Гусаров, розвиток інституту апеляції на території України відбувався із розвитком законодавства тих країн, до складу яких входила та чи інша частина сучасної України [24, с. 90].

За часів Київської Русі правосуддя поділялося на світське та церковне і здійснювалося на підставі норм звичаєвого права, князівських «уставів» і «уроків», Церковних уставів, Візантійських збірників і «Руської Правди» [38, с. 134]. Серед науковців немає єдності в питанні можливості оскарження судових рішень у цей історичний період. Так, на думку О.О. Шевченка та В.О. Самохвалова, найнижчою судовою інстанцією були громадські суди – суди общини (суди верви), рішення яких можна було оскаржити до княжих судів [39, с. 36]. Таким чином, апеляційний спосіб оскарження виникає при побудові судової системи за принципом ієрархічності з можливістю перегляду судового рішення шляхом розгляду справи судом вищого рівня.

Система і порядок оскарження судових рішень набуває подальшого розвитку в наступний історичний період, а саме в період входження українських земель до складу Королівства Польського та Великого Князівства Литовського. Відповідно оскарження судових рішень на цих територіях мало певні особливості [40, с. 116].

Вперше процесуальний порядок оскарження і апеляційного перегляду справ отримав закріплення в статутах 1, 2, 5, 6 розділу VI Статуту Великого князівства Литовського 1529 року, згідно з якими відповідач був зобов'язаний спочатку відповісти перед місцевим судом і тільки після винесення ним рішення апелювати до суду вищого рівня [41, с. 17, 18].

Поряд з тим, як в Українській державі існувала досить розвинена система процесуального права, у Російській імперії до кінця першої третини XIX ст. діяло Соборне уложення 1649 р. та царські укази.

Скарга, що подавалася на рішення нижчого суду в суд вищої інстанції, спочатку поєднувала в собі як елементи оскарження зловживання, зволікання, хабарництва суддів, так і скарги на саме рішення по суті. Поступово відбувалося розмежування такої загальної скарги на окрему скаргу й апеляційну скаргу. Соборне уложення 1649 р. вже розрізняло ці види скарг [22, с. 23].

З 1722 р. за царським указом вищою апеляційною судовою інстанцією, до якої оскаржувалися всі без винятку рішення судів, стала Малоросійська колегія, яка розташовувалася в Глухові – резиденції гетьмана.

Внаслідок судових реформ Петра I було встановлено межі оскарження рішень. До апеляційної скарги заборонялось включати додаткові прохання про обставини, що не були предметом розгляду суду першої інстанції. Апеляція подавалась тільки на все рішення та в порядку інстанційності – з нижчого суду у вищий. Якщо апеляція була «справедливою», тобто задовольнялись вимоги, то на суддю першої інстанції накладався штраф за винесене ним рішення. Указом від 08.02.1722 р. запровадились вимоги до апеляційної скарги.

За часів Катерини II система апеляційного оскарження удосконалилась: впроваджено надання копій судових рішень сторонам, можливість подавати

апеляційну скаргу не на все рішення, а на його частину, був встановлений строк на подачу апеляції терміном в 1 рік та 2 – якщо особа перебувала за кордоном. Указом 1801 р. було встановлено апеляційне свідоцтво, яке подавалось разом з апеляційною скаргою. В ньому вказувались дані про те, в якому суді, коли винослось рішення у справі, коли проголошувалось остаточне рішення, коли проголошувалось непогодження з рішенням суду, непогодження з усім чи частиною рішення та інші відомості [42, с. 171].

Магдебурзьке право у всіх містах Лівобережжя було скасовано у 1831 р., у Києві – у 1835 р., чинність третього Литовського статуту було скасовано у 1842 р.

На початку 40-х рр. XIX ст. на Україні остаточно закріплюється російське законодавство. На всій території України, яка входила до складу Російської імперії, діяли загальноросійські джерела процесуального законодавства.

20.11.1864 р. в Російській імперії була проведена судова реформа, яка була втілена в чотирьох законодавчих актах, серед яких «Учреждение судебных установлений» та «Устав гражданского судопроизводства» (далі – Статут). Цими документами було запроваджено принцип двох інстанцій: перша інстанція – окружні та мирові суди, апеляційною (другою) інстанцією для них були Мирові З'їзди та Судові Палати.

На відміну від раніше діючих норм та приписів щодо апеляційного оскарження, Статут започаткував струнку систему судів апеляційної інстанції, чіткий процесуальний порядок подачі та зміст апеляційної скарги, коло суб'єктів права апеляційного оскарження, процесуальний порядок прийняття скарги до розгляду, повноваження апеляційного суду та багато інших позитивних рис, що існують і сьогодні у сучасному вигляді.

У коментарі до вказаного Статуту вказувалось, що неправильність судових рішень не завжди відбувається від упередженості або злого наміру судді. Неправильність є часто й плід помилок, які іноді вчиняють й люди чесні та безпристрасні [24, с. 94-95].

Відповідно до Статуту 1864 р. апеляційний суд діяв за принципом «повної апеляції», тобто здійснював розгляд справи по суті, так само як і суд першої інстанції. Апеляційний суд не збирав докази по справі (ст. 367 Статуту), натомість сторони могли надавати нові докази, просити про допит нових свідків, але не могли пред'являти нові вимоги (ст. 747 Статуту). Апеляційний суд був пов'язаний рамками скарги і повинен був вирішувати справу, не повертаючи її до суду першої інстанції на новий розгляд (ст. 772 Статуту). Апеляційний суд перевіряв тільки ту частину рішення, яка оскаржувалась, ті порушення, які вказувались в скарзі, і лише щодо тих осіб, які подали скаргу. У мирових судах допускались письмові заперечення відповідача на позов та спростування позивачем цих заперечень, такі процесуальні документи мали назву «змагальні папери». Таким чином, Статут цивільного судочинства 1864 р. закріпив апеляцію як основний інститут перегляду судових рішень.

Варто погодитись з думкою Г.В. Лаврік, що на зміну середньовічним інститутам і принципам судочинства, що існували до 1864 р., прийшли демократичні принципи змагальності й диспозитивності, усний і гласний характер процесу, а також двохінстанційність розгляду справ. Статут цивільного судочинства 1864 р. став першим значним проектом щодо європеїзації цивільного процесу [43, с. 25].

Законом «Про реорганізацію місцевого суду» від 15.12.1912 р. були встановлені волосні, апеляційні (сільські суди) та касаційні суди (з'їзди мирових суддів). Для виправлення помилок, які були допущені судом першої інстанції, було встановлено апеляцію. Апеляція – це прохання сторони, яка вважає рішення суду першої інстанції неправильним повністю або в якійсь його частині, про новий розгляд та вирішення справи судом вищої інстанції. Метою апеляції є повторне вирішення справи по суті. З'явилося поняття «зустрічна апеляція», суть її полягає в тому, що сторона, яка порушила спір, має право заявити зустрічну вимогу про зміну рішення не лише в оскаржених апелянтом частинах, а й в інших.

Однак з поступовою еволюцією Української Центральної Ради (УЦР) від громадського органу в країні до вищого органу державної влади постало питання формування власної судової системи. Декларація Генерального секретаріату від 27.06.1917 р. вперше окреслила поле діяльності секретаріату судових справ. Згідно з нею завданням Секретаріату у справах судових має бути підготовка судових інституцій на Україні до тих форм і того стану, в якому вони мають бути в автономній Україні [44, с. 64].

У період «першої» Української Народної Республіки (Центральної Ради) (07.11.1917 р. – 29.04.1918 р.) апеляції на судові рішення розглядалися апеляційними судами, які було утворено на підставі Закону від 17.12.1917 р. «Про заведення Апеляційних Судів» [45]. Передбачалося створення трьох апеляційних судів: Київського, Харківського та Одеського, компетенція яких поширювалася на навколишні губернії. За своїми повноваженнями, компетенцією та внутрішньою організацією вони майже не відрізнялися від ліквідованих судових палат.

Слід відзначити, як зазначав П.П. Музиченко, що Харківський і Одеський апеляційні суди так і не були створені [46, с. 212]. 02.12.1917 р. Центральна Рада затвердила Закон про утворення Генерального Суду [47]. 23.12.1917 р. в розвиток попередніх приймається Закон «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального та Апеляційних судів» [48], за яким усі судді обиралися Центральною Радою на три роки більшістю в 3/5 голосів. Генеральний Суд був вищою судовою інстанцією УНР і здійснював нагляд за всіма судовими установами і діяльністю працівників судових органів [49, с. 79-85].

У добу Української держави та влади Гетьмана (29.04. – 14.12.1918 р.) за «Законами про тимчасовий державний устрій України» від 29.04.1918 р. [50] вищою судовою інстанцією залишався Генеральний Суд Української Держави, суддів якого став призначати Гетьман. 08.07.1918 р. Гетьман затверджує ухвалений Радою Міністрів Української Держави Закон про утворення Державного Сенату, ст. 1 якого було передбачено «установити в м. Києві, як вищу

в судових й адміністративних справах Державну інституцію – Державний Сенат» [51]. Цей закон визначав структуру Державного Сенату, який став очолювати Президент Сенату, вимоги до senatorів і порядок їх призначення. Повноваження Державного Сенату регулювалися колишнім відповідним царським законодавством. Ухвалений Радою Міністрів Закон про Судові Палати та Апеляційні Суди від 08.07.1918 р. [52] відновив діяльність Судових палат.

В Українській Народній Республіці часів Директорії (15.12.1918 р. – 21.11.1920 р.) Законом від 02.01.1919 р. було скасовано Державний Сенат і відновлено діяльність Генерального Суду, але під іншою назвою «Найвищий Суд УНР» [53, с. 17-18]. 24.01.1919 р. Законом УНР про скасування закону колишнього гетьманського уряду від 08.07.1918 р. «Про Судові Палати і Апеляційні Суди» від 24.01.1919 р. [54, с. 55] також було відновлено апеляційні суди, утворені за часів Центральної Ради Законом «Про заведення апеляційних судів». 31 липня 1919 р. була прийнята Постанова Директорії УН [55, с. 232-233] про відкриття діяльності Київського Апеляційного Суду.

Розпорядженням Державного секретаріату на території Західноукраїнської Народної Республіки (01.11.1918 – 09.02.1921 рр.) було створено 12 судових округів і 130 судових повітів. За Законом УНР про тимчасове виконання судівництва в цивільних і карних справах в II і III інстанції від 15.02.1919 р. вищою судовою інстанцією в цивільних і кримінальних справах був Вищий Суд, а найвищою інстанцією – Найвищий державний суд [56]. До їх обрання функції другої і третьої судових інстанцій виконували Окремий судовий Сенат другої інстанції та Окремий судовий Сенат третьої інстанції. Вони були створені 08.03.1919 р. при окружному суді в Станіславі [57, с. 30-31].

Початком юридичного оформлення судоустрою Радянської України була постанова Народного Секретаріату УСРР «Про введення народного суду» від 04.01.1918 р. [58]. За постановою утворювалися дільничні, повітові й міські народні суди. У зв'язку з ліквідацією старої судової системи і введенням народного суду апеляцію було скасовано як таку, що нібито послаблювала діяльність суду першої інстанції, ускладнювала і затягувала процес. Рада

Народних Комісарів Декретом про суд від 14.02.1919 р. [59] і Тимчасовим положенням про народні суди і революційні трибунали УСРР від 20.02.1919 р. [60] вдруге ліквідувала відновлену УЦР систему апеляційного оскарження судових рішень. З прийняттям Положення про народний суд УСРР від 26.10.1920 р. [61] втретє було ліквідовано можливість апеляційного оскарження постанов суду, відновлену за часів Директорії. Кожна справа при виявленні нових істотних обставин могла бути переглянута тим же судовим органом [62, с. 9].

Таким чином, у радянський період інститут апеляції припинив своє існування на українській території, а натомість Положенням про народні суди і революційні трибунали УСРР від 14.02.1919 р. [63] було введено інститут касації, що «за змістом істотно відрізнявся від однойменного інституту європейського та світового процесуального законодавства» [64, с. 2; 213, с. 50].

В 1980-1990 рр. у зв'язку з відродженням підприємницької діяльності, розвитком товарно-грошових відносин розширилась сфера цивільно-правових відносин, що вимагала реформування судової системи, цивільного провадження та, зокрема, перегляду судових постанов. 29.04.1992 р. Верховною Радою України була ухвалена «Концепція судово-правової реформи», якою було зроблено перший крок до зміни порядку перегляду судових рішень, що діяв в Україні. Основні положення Концепції знайшли своє відображення в конституційних нормах. Стаття 129 Конституції України до основних засад судочинства відносить забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень. Реалізація зазначеного конституційного положення втілена в Законах України від 21.06.2001 р., якими були внесені зміни до Законів «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України», а також зміни до Цивільно-процесуального кодексу України, що полягають в наступному: відновлено інститут апеляції, апеляційна інстанція вправі досліджувати нові докази, встановлювати нові факти, виносити нове рішення у випадку, якщо суд першої інстанції допустив помилку в застосуванні норм матеріального

права або невірно встановив фактичні обставини, розглядати справу в межах позовних вимог, а не в повному об'ємі, як це було раніше [65, с. 249].

Пакет законів отримав назву «малої» судової реформи (2001 р.). І хоча доля багатьох норм виявилась недовговічною і вони не знайшли свого розвитку та закріплення в подальшому законодавчому процесі, але змінений порядок перегляду судових рішень у незмінному вигляді зберігся й після прийняття 07.07.2002 р. Закону «Про судоустрій України», який став другим після Конституції фундаментальним актом національної системи правосуддя. Прийняттям вказаних законів було введено апеляцію. Держава визнала, що зміни у порядку перегляду судових рішень необхідні, оскільки це є додатковою важливою гарантією забезпечення законності та справедливості в суспільстві.

Сучасна судова реформа в значній мірі оновила концепцію перегляду та оскарження судових рішень, змінивши систему судоустрою в Україні.

Історичний аналіз виникнення і розвитку інституту апеляції має велике значення для визначення вірного підходу до реалізації даного інституту як однієї з гарантій захисту прав, свобод та інтересів, а для цього необхідно враховувати досвід історії, законодавства та науки цивільного процесуального права. Таким чином, з великою впевненістю можна сказати, що інтерес до ідеї апеляційного оскарження в Україні свідчить про початок нового етапу розвитку інституту апеляційного провадження в цивільному судочинстві.

1.3. Право на апеляційний перегляд справи як конституційна гарантія права на судовий захист в умовах реформування судової системи України

Загальні конституційні засади позиціонують Україну як демократичну та правову державу, головним пріоритетом якої є визнання соціальною цінністю людину, її життя та здоров'я, недоторканність, її безпеку, а також честь і гідність. Діяльність держави спрямована на забезпечення прав і свобод людини та гарантує відповідальність держави перед людиною за свою діяльність. Правова реформа, що відбувається сьогодні у державі, покликана вдосконалити нормативно-правові засади судочинства та вирішити більшість дискусійних і проблемних питань, що

виникають під час відправлення правосуддя щодо захисту прав, свобод та інтересів.

Слід наголосити, що проведення реформи має відбуватися відповідно до норм міжнародного законодавства та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що гарантує кожному право на справедливий та публічний розгляд справ у розумний строк незалежним, безстороннім судом.

Спроби реформування судової влади здійснювались протягом усіх років незалежності України. Однак деякі процеси реформування судочинства виявилися недостатньо продуманими та непослідовними, що свідчить про відсутність науково обґрунтованого розуміння і бачення основ розвитку правосуддя в Україні [67, с. 30].

Як зазначає О.С. Кізлова, проголошений нашою державою стратегічний курс на інтеграцію до ЄС передбачає всебічне входження до європейського політичного, економічного, в тому числі і правового простору [68, с. 151].

Вступ України до Ради Європи передбачає зобов'язання про приведення національного законодавства і системи судочинства у відповідність до європейських стандартів, здійснення уніфікації термінів і понять у процесуальному законодавстві. Отже, реформа у сфері правосуддя в цивільних справах органічно поєднується з реформуванням правового регулювання цивільного судочинства [69, с. 17].

Реформування судової системи за часів незалежності України, акцентоване на цивільних процесуальних аспектах взагалі та апеляційному провадженні зокрема, можна поділити на окремі етапи:

I етап (1991-2001 рр.) – «початковий». Однією з найважливіших реформативних змін, безперечно, є проголошення незалежності України. 28.04.1992 р. Верховною Радою України була прийнята постанова №2296-XII про «Концепцію судово-правової реформи в Україні» (далі – Концепція 1992 р.) [70], головною метою якої було декларування державного суверенітету та проголошення незалежності України з метою закріплення головною засадою верховенство права та забезпечення прав і свобод громадян. Взявши курс на

міжнародні стандарти, в Концепції 1992 р. вперше було сформульовано демократичні ідеї впровадження апеляційного та касаційного способу оскарження судових рішень. Це зумовило необхідність прийняття Закону України «Про статус судів» [71] від 15.12.1992 р., котрий визначав статус суддів, інстанційність, сприяв додержанню законності і діяв до 01.01.2012 р.

Виходячи з положень Концепції 1992 р., за певний проміжок часу було розроблено й прийнято актуальні для того часу закони. Знаковою подією для нашої держави було прийняття на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. Конституції – Основного Закону України. Крім загальних положень Основним Законом закріплені права, свободи й обов'язки людини та громадянина, а найвищою соціальною цінністю України визнається людина – її безпека та захист. Стаття 55 Конституції України кожному гарантує судовий захист – право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Крім того, було закріплено на конституційному рівні право кожного на звернення за захистом своїх прав до міжнародних судових установ або організацій.

Основи конституційного судоустрою закріплені у Законі України «Про Конституційний Суд України» [72] від 16.10.1996 р., який діяв на засадах верховенства права. Законом України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» [73] від 02.02.1994 р. було створено кваліфікаційну комісію, яка забезпечувала формування суддівського корпусу та визначала рівень їх професійної кваліфікації та відповідності займаній посаді. Принципи, організаційні форми та правове регулювання діяльності адвокатури визначалися Законом України «Про адвокатуру» [74] від 19.12.1992 р. Умови та порядок виконання рішень судів, інших органів або посадових осіб у примусовому порядку, у разі невиконання їх добровільно, визначав Закон України «Про виконавче провадження» [75] від 21.04.1999 р., що втратив чинність 05.01.2017 р. на підставі Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року.

Деякі законодавчі акти, прийняті у той період, й досі залишаються чинними та є обов'язковими. Так, наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів» [76] від 12.05.1991 р. (остання редакція від 10.06.2017 р.) регулює відносини, що виникають між споживачами та продавцями товарів, послуг та робіт, а головне регулює механізми захисту цих прав. Закон України «Про нотаріат» [77] від 02.09.1993 р. зі змінами та доповненнями до сьогодні регулює діяльність органів та посадових осіб України, які вчинюють нотаріальні дії. Закон України «Про судову експертизу» [78] від 25.02.1994 р. визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності. Систему, засади організації та діяльності органів місцевого самоврядування, їх правовий статус та відповідальність регулює Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [79] від 21.05.1997 р. Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав, свобод людини і громадянина та захист порушених прав здійснює Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який діє у межах повноважень, що надані йому Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» [80] від 23.12.1997 р., який було прийнято Верховною Радою України. Питання вирішення земельних спорів та органів, що мають право вирішувати ці спори, одним з яких є суд, і досі регулюються прийнятим 25.10.2001 р. Земельним кодексом України [81] із змінами, внесеними відповідними законами. Основні засади державної політики щодо забезпечення прав та інтересів дитини закріплені у Законі України «Про охорону дитинства» [82] від 26.04.2001 р. Багато інших важливих законодавчих актів було прийнято на тому етапі розбудови держави й досі залишаються актуальними після їх доопрацювання.

Крім того, зауважимо, що деякі закони, що діяли на той час в Україні, приймалися ще до прийняття Конвенції у 1992 р. Наприклад, на той час Генеральним прокурором та підпорядкованими йому прокурорами здійснювався прокурорський нагляд за дотриманням законності і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими органами виконавчої влади, посадовими особами, організаціями та громадянами, органами державного і господарського управління, Радою Міністрів Автономної

Республіки Крим та всіма місцевими радами, що відповідало основним засадам Закону України «Про прокуратуру» [83] від 25.11.1991 р., що втратив чинність 15.07.2015 р. Підвідомчість суду трудових спорів регулюється чинним Кодексом законів про працю [84], що був прийнятий 10.12.1971 р.

Варто наголосити на тому, що в той період діяв Цивільний процесуальний кодекс УРСР, прийнятий 18.07.1963 р., що втратив чинність 01.09.2005 р. Крім того, важливим кроком реформування безумовно була й залишається ратифікація у 1997 р. «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [85] від 04.11.1950 р., яка у статті 6 закріплює право на справедливий розгляд справи незалежним та безстороннім судом у розумні строки щодо прав і обов'язків цивільно-правового характеру. Оскільки за часів радянського періоду інститут апеляції був відсутній, такий етап, відносно апеляційного провадження, можна ознаменувати як початковий. Однак суспільні потреби та зміна орієнтирів потребують подальшого реформування усіх сфер життя, а особливо – реформування законодавства.

II етап (2001-2005 рр.) – введення апеляційних судів до системи судів загальної юрисдикції та зміна виду апеляції. 21.06.2001 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» [86]. Прийняття зазначеного закону було викликано тим, що цивільне судочинство потребувало принципових змін та запровадження нових процесуальних інститутів. Зокрема, новелою стало нормативне закріплення фіксування судового процесу технічними засобами та складання протоколу судового засідання; врегулювання питань касаційного оскарження та перегляду судових рішень та ухвал, що набрали чинності, за нововиявленими і винятковими обставинами, та запровадженням інституту апеляційного провадження в цивільному процесі України. Тобто цим законом цивільне процесуальне законодавство було приведено у відповідність до положень Конституції України та було здійснено перехід від радянської касації й наглядового перегляду справ до апеляції, в тому вигляді, який існує і на даний час, звісно з деякими відмінностями. Слідчий процес, що існував багато років поспіль, змінено на змагальний та здійснено

перехід від повної апеляції, що існувала до 1917 р., до неповної апеляції, яка діє й сьогодні.

Необхідність вдосконалення цивільного процесуального законодавства зумовила законодавця на здійснення рішучих кроків, тому розробка та запровадження проекту нового Цивільного процесуального кодексу України (2004 р.) мали позитивно вплинути на здійснення цивільного судочинства, однак прийняття нового кодексу було неможливим без запровадження законодавства, що регулює судоустрій України. Так, 01.06.2002 р. вступив в силу Закон України «Про судоустрій України» [87] від 07.02.2002 р., яким було визначено головні засади організації судової влади, систему судів загальної юрисдикції, до якої було включено апеляційні суди й Апеляційний суд України (який, до речі, мав суто декларативний характер), регулював усі питання судоустрою в Україні. Крім того, позитивно вплинуло на процесуальні зміни й оновлення Цивільного кодексу України [88] від 16.01.2003 р., який набув чинності 01.01.2004 р., та прийняття 01.01.2002 р. Сімейного кодексу України [89], який регулює сімейні правовідносини, визначає особисті немайнові та майнові права учасників сімейних правовідносин та окремі аспекти захисту їх порушених прав, свобод чи інтересів. Цей кодекс замінив Кодекс про шлюб та сім'ю України, що діяв з 1969 р. і остаточно втратив чинність 27.07.2010 р. у зв'язку з прийняттям закону, що регулює питання розділу V «Акти громадянського стану».

Спроба врегулювання окремих питань щодо електронних правочинів була зроблена вже на етапі проведення так званої «малої» реформи прийняттям 22.05.2003 р. Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [90] і Закону України «Про електронний цифровий підпис» [91].

Тому проведення цієї реформи було важливою передумовою оновлення цивільного процесуального законодавства та прийняття 18.03.2004 р. нового Цивільного процесуального кодексу України [92], який набув чинності 01.09.2005 р., одночасно з Кодексом адміністративного судочинства України [93], прийнятим 06.07.2005 р. Верховною Радою України. Основними завданнями цивільного судочинства затверджено справедливий, неупереджений та своєчасний

розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспроюваних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Відмова від права на звернення до суду за захистом проголошена недійсною. Водночас запроваджено повне фіксування судового процесу, що здійснюється секретарем судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу, та інститут заочного розгляду справи, що дозволяє розгляд справи за відсутністю відповідача і заяви від нього про участь за його відсутності, якого було належним чином повідомлено про час і місце розгляду справи. Дещо змінено й процесуальний порядок розгляду справ в апеляційному порядку.

Такий підхід дозволив вирішити деякі проблемні аспекти цивільного процесуального законодавства, однак все ж таки потребував наближення до міжнародного законодавства.

III етап (2005-2016 рр.) – адаптація апеляційного провадження до міжнародних стандартів судочинства. З метою забезпечення відкритості діяльності судів та сприяння однаковому застосуванню законодавства прийнято Закон України «Про доступ до судових рішень» [94] від 22.12.2005 р., яким створено Єдиний державний реєстр судових рішень, ведення якого покладено на Державну судову адміністрацію України.

Позитивним кроком щодо адаптування до міжнародного законодавства було впровадження Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [95] від 23.02.2006 р. Норми зазначеного Закону регулюють відносини щодо обов'язку України виконувати рішення Європейського суду з прав людини та усунення причин порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також із запровадженням як джерела права застосування Конвенції та практики Європейського суду з прав людини.

Указом Президента України від 10.05.2006 р. було схвалено «Концепцію вдосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» [96], мета якої – єдина система

судоустрою та судочинства, що діє на засадах верховенства права і гарантує право на справедливий суд.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [97] від 07.07.2010 р. було визначено головні засади організації судової влади і здійснення правосуддя в Україні; реформовано судову систему та порядок зайняття посади судді та звільнення з посади; утворено Національну школу суддів України й визначено її завдання, крім того, відбулися комплексні зміни цивільного процесуального законодавства. Однак держава потребувала нових більш прогресивних вдосконалень, що й спричинило втрату чинності, крім окремих його положень, 30.09.2016 р. зазначеного Закону. Задля реалізації права особи на доступність правосуддя було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [98] від 02.06.2011 р., що визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, підстави та порядок надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги.

В той же період прийнято Закон України «Про судовий збір» [99] від 08.07.2011 р., що регулює всі питання та правові засади стосовно судового збору, що сплачується при зверненні до суду. Оновлено основні засади діяльності адвокатури в Україні, а також здійснення адвокатської діяльності прийнятим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [100] від 05.07.2012 р. Ще одним вагомим внеском у реформування судової системи було прийняття Верховною Радою України Закону України «Про очищення влади» [101] від 16.09.2014 р. Цим законом вперше визначено засади проведення очищення влади, тобто люстрації, з метою недопущення осіб, що сприяли підризу національної безпеки, до участі в управлінні державними справами. Також прийнято новий Закон України «Про прокуратуру» [102] від 14.10.2014 р., що суттєво змінив основні засади діяльності прокуратури, систему та функції прокуратури, визначив порядок здійснення місцевого самоврядування. З метою підвищення національних стандартів судочинства прийнято Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [103] від 12.02.2015 р., яким було внесено зміни до кодифікованих актів, зокрема до Цивільного процесуального

кодексу України. Велику роль у цивільному судочинстві відіграє й Закон України «Про електронну комерцію» [104] від 03.09.2015 р., що встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем та сферу застосування цього закону. Важливим кроком цієї віхи реформування стало схвалення Указом Президента України від 12.01.2015 р. Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що визначає мету, вектори руху та першочергові політико-правові умови становлення та розвитку держави, а також Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, що встановила пріоритети реформування судової влади – системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів взагалі й інституту апеляційного провадження зокрема.

IV етап (2016 р. – по теперішній час) – вдосконалення апеляційного провадження в умовах судової реформи та євроінтеграційних процесів. Прагнення наблизити українське законодавство до європейських стандартів привело до необхідності посилення відповідальності судової влади перед суспільством та утвердження її незалежності, результатом чого стало прийняття Верховною Радою України 22.06.2016 р. Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [105]. Одним з основних завдань реформування Конституції України стало утвердження основних засад судочинства, зокрема закріплення, як пріоритету, принципів верховенства права, забезпечення права на справедливий суд і забезпечення права на справедливий суд незалежним, безстороннім судом. Основною новелою щодо апеляційного провадження є заміна принципу апеляційного оскарження судових рішень на гарантоване право на апеляційний перегляд справи, що є складовою права на судовий захист.

Венеціанська комісія у своєму Висновку №803/2015 від 24.07.2015 р. [106] в цілому позитивно охарактеризувала запропоновані конституційні зміни щодо

правосуддя та зазначила, що їх прийняття стане важливим кроком на шляху до створення справді незалежної судової системи в Україні.

Також було прийнято новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [107] від 22.06.2016 р., яким реформовано систему судоустрою України, дещо змінено вимоги до кандидатів на посаду судді, порядок їх призначення тощо. Законом України «Про виконавче провадження» [108] від 02.06.2016 р. запроваджено новий інститут приватного виконавця, що має покращити стан здійснення примусового виконання судових рішень. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» [109] від 21.12.2016 р. визначає порядок діяльності Вищої ради правосуддя її повноваження та організаційні засади, а Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо розгляду справ за участю присяжних» [110] від 09.02.2017 р. усунув колізію в законодавстві та врегулював питання участі присяжних у цивільному процесі. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України»» [111] визначила за необхідне розроблення програми щодо впровадження технологій електронного урядування та перехід протягом двох років на електронний документообіг усіх органів виконавчої влади та забезпечення функціональної взаємодії органів державної влади виключно на засадах спільного використання електронних інформаційних ресурсів і реєстрів.

Пройшовши всі віхи реформування, законодавець дійшов висновку про необхідність вдосконалення та приведення у єдину форму процесуального законодавства, тому за ініціативою президента України П.О. Порошенко було подано та в подальшому прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [66] від 03.10.2017 р., яким Цивільний процесуальний кодекс України було викладено в новій редакції. Зміни до Конституції привели у відповідність законодавчі акти й запровадили нові засади, зокрема цивільного процесуального законодавства. Основними новелами є: можливість обов'язкового

досудового врегулювання спору; народних засідателів в цивільному процесі змінено на присяжних; звужено повноваження прокурора у цивільному процесі; верховенство права визнано найважливішим принципом здійснення правосуддя, а також змінено право на апеляційне оскарження, гарантованим нормами ЦПК України, правом на апеляційний перегляд справи. Однак однією з головних новел цього Закону є запровадження електронного судочинства, що пов'язується із початком функціонування ЄСІТС, а це, у свою чергу, має позитивно вплинути на всю судову систему України.

Як справедливо відмічає Н.Ю. Голубєва, отримання різних сервісів в електронному вигляді від держави давно стало затребуваним у світі. З'явилися «електронні уряди», «електронні суди» тощо. Україна активно включилася в ці процеси. Широко розрекламований «електронний суд» – досить дорогий для держави проект. Але вигоди від його впровадження абсолютно очевидні. Потенційна можливість працювати віддалено дуже економить час для юристів, підприємців та ін. [112, с. 5].

Докладно проаналізувавши переважну кількість законодавчих актів, що приймалися на різних етапах реформування, можна стверджувати, що наше законодавство поступово приведено у відповідність до європейських стандартів, а саме: полегшення доступу до правосуддя, незалежність судової влади, посилення боротьби з корупцією в судовій системі й приведення системи правосуддя у відповідність до потреб суспільств, однак залишаються також й негативні моменти та прогалини, що мають бути усунені найближчим часом.

Специфіка сучасного періоду державотворення характеризується посиленням у суспільній думці необхідності демократизації відносин, оптимізації зв'язків держави і громадянина. Визначальною у таких державотворчих процесах є необхідність формування у громадян принципу національної самоідентифікації задля становлення нації як політичного, правового, міжнародного суб'єкта. Україна поступово напрацьовує нормативно-правові та адміністративні механізми гармонізації та реформування політико-правового і соціального устрою, який

відповідав би реаліям сьогодення та об'єднував громадян навколо спільної мети – будівництва сучасної національної держави [113, с. 16].

Конституційно-правові гарантії прав і свобод особистості є одним з основних елементів конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні. Поряд з правосуб'єктністю, конституційними принципами і громадянством вони є пріоритетним інститутом у системі національного конституційного права. Без існування гарантій проголошені права і свободи втрачають сенс. Тільки завдяки гарантіям, як свідчить практика, права людини і громадянина стають реальними. З плином часу можуть змінюватися економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, громадянські права і свободи людини в державі. Але не може бути скасована система конституційно-правових гарантій прав і свобод людини. В широкому розумінні конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина можна розглядати як складову правової системи України в цілому. Разом з цим гарантованість прав і свобод особи стала однією із глобальних проблем сучасності [114, с. 549-550].

Правосуддя в Україні визначається як форма здійснення судової влади, побудована на засадах реалізації права на судовий захист.

Судова влада як влада державна окрім як у правосудді втілюватися не може і не повинна. І тому винятковість як характерна риса судової влади і є свого роду ключем до розуміння правосуддя у правовій державі і того, що судовий захист – найвища гарантія забезпечення прав та свобод громадян [115, с. 23].

Свій підхід до визначення права на судовий захист надає С.В. Ківалов, який зазначає, що у широкому розумінні право на судовий захист являє собою конституційне право, що визначає та фіксує ступінь свободи правомірної поведінки і полягає у можливості носія такого права самостійно вчиняти юридично значущі активні дії з метою охорони або захисту своїх прав, свобод та законних інтересів виключно за встановленою процесуальним законодавством процедурою. Можливість реалізації особою права на судовий захист нерозривно пов'язане з досконалістю процесуального порядку, передбаченого для вирішення правових спорів [116, с. 11].

Зважаючи на це, слід розглянути найбільш актуальні питання щодо захисту прав, свобод та інтересів і підвищення ефективності здійснення цього захисту в суді. 02.06.2016 р. було прийнято новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [107], який встановлює здійснення судової влади незалежними та безсторонніми судами, що відповідає засадам Конституції України та покладає на суд завдання, при здійсненні правосуддя на засадах верховенства права, забезпечити кожному право на справедливий суд та повагу до всіх прав і свобод, що гарантовані не тільки Конституцією, але й законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Варто погодитись з думкою світової спільноти, що тільки суд може ефективно та дієво захистити права та свободи людини на засадах законності, незалежності. Тому, у відповідності до вищезгаданого закону та норм конституції, делегування функцій суддів або їх привласнення іншими органами чи посадовими особами не допускається.

Ефективний механізм судового захисту прав людини – це найбільш універсальний демократичний інструмент правової держави [117, с. 7]. А судова система є надійною гарантією конституційних засад щодо прав людини.

Стаття 55 Конституції України закріплює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Звернення до суду за захистом є проявом реалізації права на судовий захист. При відправленні правосуддя, керуючись верховенством права, суддя здійснює захист на таких основоположних засадах, як: рівність учасників перед законом та судом, змагальність сторін, диспозитивність, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, розумні строки розгляду справи судом, обов'язковість судового рішення, а також забезпечення права на апеляційний перегляд справи та, у визначених законом випадках, на касаційне оскарження судового рішення.

Конституційний Суд України у своєму рішенні у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) наголошує на

гарантіях захисту у судовому порядку прав та свобод і зауважує, що суд не вправі відмовляти особам у прийнятті заяв та скарг, що оформлені згідно із чинним законодавством. Відмова розцінюється як порушення права на судовий захист, яке не може бути обмежено, згідно із ст. 64 Конституції України [118].

Докладно проаналізувавши переважну більшість рішень Конституційного Суду України щодо тлумачення положень п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, можна дійти висновку, що норми Конституції є нормами прямої дії та при вирішенні цивільних справ суд має застосовувати, крім процесуальних норм, і конституційні норми. Саме тому реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанції [119, с. 116-117].

На жаль, держава не завжди може гарантувати виконання цих конституційних засад на практиці. Так, багато років поспіль, при здійсненні аналізу судової практики виявляються порушення суддями права людини на справедливе правосуддя. Це підтверджується численними зверненнями громадян зі скаргами до Верховного Суду України, до Вищої Ради Правосуддя України, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також до Європейського суду з прав людини зі скаргами на низький рівень правосуддя в Україні та на порушення конституційних засад.

У своєму звіті за 2015 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наголошує, що в Україні порушення права на судовий захист давно набуло державного масштабу. Найбільшими порушеннями, які з року в рік констатує Європейський суд з прав людини, є порушення розумних строків розгляду справ та несвоєчасне й неповне виконання судових рішень. Останній вид порушення має особливо негативний резонанс, оскільки виконання судових рішень є завершальною стадією судового провадження та впливає на авторитет не тільки судової гілки влади, а й на авторитет держави в цілому. Порушення, про які йдеться та від яких постійно потерпають пересічні громадяни, стали причиною втрати довіри населення до судів усіх рівнів. Чи не в кожному зверненні до Уповноваженого наголошується на корупції в суддівському корпусі та на його

залежності від політиків, олігархів чи місцевих правоохоронців і чиновників. Всім відомо, що належний захист у суді можна отримати лише при повній незалежності системи правосуддя в Україні [120, с. 506].

Законодавець намагався вирішити одне з цих питань прийняттям 02.06.2016 р. нового Закону України «Про виконавче провадження», яким запроваджено інститут приватних виконавців, що має на меті вирішити проблему несвоєчасного та неповного виконання судових рішень. Однак 12.10.2017 р. Велика палата Європейського суду з прав людини ухвалила рішення у справі «Бурмич та інші проти України» та постановила: приєднати до п'яти заяв, перелічених у п. 1 цього рішення, 12 143 заяв, перелічених в додатках I і II до цього рішення, що повинні розглядатися відповідно до зобов'язань, які випливають із пілотного рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», в якому виявлено існування структурної проблеми, що спричиняє порушення параграфу 1 статті 6 і 13 Конвенції та ст. 1 Протоколу №1 [121].

Європейський суд постановив, що у подальшому всі заяви проти України щодо невиконання судових рішень розглядатися не будуть, а передаватимуться до Комітету Міністрів Ради Європи, який відповідно до ч. 2 ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод має повноваження здійснювати нагляд за виконанням рішення Суду. Ухваленню Європейським судом саме такого рішення передувала констатація цим Судом системності такої проблеми в Україні ще у 2009 р. в рішенні у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України». Невжиття державою якнайшвидших заходів реагування з метою вирішення вказаних Європейським судом системних проблем, що призводять до невиконання рішень національних судів, означатиме, що Україна відмовляється виконувати свої міжнародні зобов'язання, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [122, с. 140-141].

В той же час за декілька років проблема порушення розумного строку розгляду справ також не вирішена, про що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зазначає й у наступних своїх звітах про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2016 р. і за 2017 р. та

однією з основних причин пропуску строку розгляду справи називає проблему кадрового забезпечення судів, пов'язану з судовою реформою.

Омбудсмен наголошує, що питання призначення суддів вирішується вкрай повільно. У 2017 р. Президентом України призначено на посади суддів місцевих судів близько 600 осіб, і це лише ті, у яких закінчився п'ятирічний строк здійснення повноважень судді. Кількість цих суддів значно менша кількості суддів, звільнених протягом 2014-2016 рр., та тих, які наразі фактично не виконують обов'язки і чекають звільнення. Крім цього, Президентом України у 2017 р. призначено на посади 120 суддів касаційних судів у складі Верховного Суду. Уперше на посади суддів у судах першої та апеляційної інстанцій у 2017 році жодної особи не призначено. Більшість звернень з приводу надмірної тривалості судового розгляду, які надійшли у 2017 р., як і в попередні роки, зазначено у звіті, стосувалися справ, які перебували в провадженні судів касаційних інстанцій. При цьому зазначено, що у 2017 р. така тенденція поширилася і на суди першої та апеляційної інстанцій [122, с. 130, 133].

Не можна, однак, не відмітити й позитивний аспект по наближенню до вирішення цього питання. Так, у 2018 р. питання кадрового забезпечення зрушило з місця. Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить співбесіди та визначає результати кваліфікаційного оцінювання місцевих та апеляційних судів на відповідність займаній посаді, ухвалюючи відповідне рішення. Крім того, на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України оприлюднено інформацію про те, що у 2018 р. заплановано проведення кваліфікаційного оцінювання на відповідність займаній посаді 1060 суддів місцевих та апеляційних судів. Указами Президента України вирішується питання тимчасового переведення суддів до місцевих судів, які не мають в достатній кількості повноважних суддів для ефективного здійснення правосуддя або взагалі не мають жодного судді з діючими повноваженнями.

Тому варто погодитись з думкою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про те, що зволікання з кадровим забезпеченням судів може призвести до збільшення кількості рішень Європейського суду з прав людини у

справах проти України, в яких буде констатовано порушення розумних строків розгляду справи судом [122, с. 133].

Як зауважує В.С. Петренко, визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права є новим для нашої країни правовим явищем, оскільки судовий прецедент в Україні, як країни романо-германської правової сім'ї, традиційно не визнавався джерелом права. У національному праві судовий прецедент лише останнім часом на науковому рівні став поступово визнаватися джерелом права, що вимагає істотних змін традицій правозастосування і правового мислення суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів, слідчих тощо [123, с. 19].

Погоджуючись із наведеними проблемами захисту прав людини, зауважимо, що Верховний Суд України також багато уваги приділяв аналізу та узагальненню судової практики при перевірці діяльності судів. Значна кількість рішень судів скасовуються судами вищих інстанцій з підстав неоднакового застосування норм матеріального та процесуального права та порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справ.

Дотримання демократичних принципів здійснення правосуддя (незалежність та недоторканність суддів, підкорення їх тільки закону, верховенство права, право на судовий захист та право на апеляційний перегляд справи тощо) має позитивно вплинути на якість цивільного судочинства.

Велике значення у правозахисному процесі має саме правосуддя, органи, які своєю діяльністю підтверджують свій безпосередній внесок у захист і забезпечення прав і свобод людини і громадянина [112, с. 554].

В.В. Комаров, розглядаючи принцип трьохінстанційності цивільного судочинства, відзначив, що право на пред'явлення позову, право на апеляційне та право на касаційне оскарження у цивільному судочинстві є елементами права на судовий захист. Ці права реалізуються у процедурах розгляду справи по суті, апеляційного та касаційного перегляду, які регламентуються процесуальним законодавством. Тому інстанційність розгляду цивільної справи має ґрунтуватися

на інстанційній побудові судової системи, розмежуванні функцій судів різних інстанцій, можливості декількох судів розглядати ту чи іншу справу [115, с. 203].

Пункт 8 частини першої статті 129 Конституції України визначає забезпечення права на апеляційний перегляд справи як одну з основних та найважливіших засад судочинства.

Право на апеляційне оскарження є складовою права кожного на судовий захист, оскільки перегляд рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина (рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду) №12-рп/2010 від 28.04.2010 р.) [124, с. 10-12].

Конституційні норми, що регулюють право на апеляційний перегляд, закріплені й у цивільному процесуальному законодавстві. Так, ст.17 ЦПК України наділяє правом на апеляційний перегляд справи учасників справи, а також осіб, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ст.14 також закріплює право учасників судового процесу та інших осіб на апеляційний перегляд справи.

Правосуддя здійснюється судом на засадах права, забезпечуючи кожному право на справедливий суд незалежним, справедливим і безстороннім судом та гарантує для кожного доступність правосуддя. Стаття 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містить норму, у відповідності до якої правосуддя в Україні здійснюється за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Перегляд справ відбувається в апеляційному та касаційному провадженні, а також у встановлених законом випадках за нововиявленими обставинами.

Апеляційний перегляд справ та перевірка судових рішень є одним з засобів виправлення помилок, що припускаються при ухваленні судових рішень суддями

першої інстанції, та гарантією законного, справедливого розгляду цивільної справи.

Хочеться сподіватися, що завершення судової реформи в Україні поліпшить стан забезпечення судового захисту прав і свобод громадян, підвищить пошану і довіру населення до служителів правосуддя, які з гідністю нестимуть почесне і відповідальне звання судді і створюватимуть умови для становлення України як демократичної, правової держави. При цьому необхідно пам'ятати головний принцип правової держави: не людина для держави, а держава для людини [125, с. 21].

Конституційна реформа в Україні була визначена Європейським судом з прав людини як першочергова. Стратегія реформування судочинства та правових інститутів, реформування судової системи з метою удосконалення, зокрема, цивільного судочинства та прийняття змін до Конституції України стала необхідністю для утвердження незалежності судової влади та кадрового оновлення суддівського корпусу. Оновлення Основного Закону, перш за все, має сприяти реалізації принципу верховенства права і забезпеченню права на судовий захист незалежним та безстороннім судом. Так, конституційний принцип забезпечення апеляційного оскарження рішення суду було замінено основоположним принципом забезпечення права на апеляційний перегляд справ, що надає право не тільки на оскарження (подання скарги), а й наділяє правом на перегляд справи судом апеляційної інстанції (п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції). Право на апеляційний перегляд є беззаперечним правом, складовою права на судовий захист і гарантією забезпечення законності й обґрунтованості судових рішень.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

2.1. Поняття, значення та завдання апеляційного провадження в цивільному процесі

Виходячи з поставленої мети та окреслених завдань дисертаційного дослідження слід проаналізувати поняття апеляційного провадження в цивільному судочинстві з метою правильного визначення в подальшому значення апеляційного провадження та встановлення його завдань. Дослідження апеляційного провадження буде достатнім тільки за умови повного теоретичного осмислення термінології, що безпосередньо стосується перегляду справ в апеляційному порядку.

Не уявляється можливим вивчення правової природи апеляційного провадження в цивільному процесі без приділення уваги категоріальному апарату. Досліджуючи питання становлення та розвитку інституту апеляції в цивільному судочинстві, виявилось, що в теорії цивільного процесуального права не має єдиного поняття термінів «апеляція», «апеляційний перегляд справи», «апеляційне оскарження» і, насамперед, «апеляційне провадження». Тому, відповідно до поставлених завдань дисертаційного дослідження, необхідно розмежувати вище наведені терміни та надати визначення таким поняттям.

Однак, щоб якомога повніше розкрити зміст наведеної термінології, доцільніше почати з визначення понять «апелювати» та «безапеляційний», існуючих поза правом. Проаналізувавши деяку кількість словників [126, с.54; 127; 128, с. 49], можна стверджувати, що поняття «апелювати» означає звернення з якоюсь метою до будь-кого та має декілька значень. По-перше, «апелювати» – звертатись за порадою або підтримкою: 1) до когось, наприклад, волати до суспільних зборів, до завідуючого; 2) до чогось, наприклад, волати до здорового глузду, апелювати до громадської думки. По-друге, «апелювати» – поскаржитися (скаржитися), шукати вирішальної думки: 1) комусь, наприклад, поскаржитись

другу, а він щось порадить; 2) чомусь, наприклад, скаржитись на складну долю і чекати прощення. По-третє, «апелювати» означає: при розмові або суперечці наводити переконливі аргументи (доводи), посилаючись на авторитетні думки, наприклад, апелювати до генія. Стосовно поняття «безапеляційний», то воно має одне значення – це такий, що не допускає заперечень та сумнівів, категоричний, наприклад, категорична відмова, наказ, безапеляційний вердикт лікаря тощо.

Тому правове підґрунтя понять «апелювати» та «безапеляційний» має ґрунтуватися саме на таких визначеннях та в правовій площині означати, що апелювати – це подавати апеляційну скаргу, обґрунтовуючи її та чекати на справедливе рішення, наприклад апелювати до судді або до апеляційного суду, а безапеляційний – це такий, що не підлягає апеляційному оскарженню, тобто без можливості перегляду, наприклад, судовий наказ. Зауважимо, що термін «апеляція» у багатьох випадках практично повторює визначення терміну «апелювати».

Стосовно визначення поняття «апеляція» слід констатувати, що в науковій літературі немає єдності такого поняття, до того ж різні автори не завжди точно вказують на джерела виникнення самого терміна «апеляція». Як зауважує П.М. Тимченко, безумовним є той факт, що «апеляція» – це слово, запозичене з іноземних мов. Найчастіше вказують на латинські корені слова «апеляція», а саме – походження терміна пов'язують із латинським словом «appellatio» [129, 53] (в деяких джерелах – «apelatio» [128, с. 49]), що в перекладі означає «звернення», «скарга». Запозичене з XVIII ст. польське слово «apelacja» [130, с. 31] означало скарга, благання, прохання. Таке визначення мало не лише спеціальне юридичне значення, а й неофіційне, що дало можливість використання цього терміна в судовому процесі, а також у повсякденному побуті.

З урахуванням історичного аналізу визначення апеляції можна поділити на дві групи: визначення, наявні в юридичній літературі до часу відмови від інституту апеляційного оскарження у 1917 р., і визначення, надані після цього [131, с. 74].

А.Х. Гольмстен визначав апеляцію у вузькому розумінні, як прохання скасувати неправильне рішення або нове вирішення справи судом вищої інстанції, що подає постраждала сторона, та у широкому розумінні, як прохання про перегляд справи вищим судом [132, с. 364].

За визначенням Є.В. Васьковського, апеляція або апеляційна скарга – це прохання, що подається стороною в судову палату про перевіршення справи у зв'язку з невірністю рішення окружного суду, постановленого на користь іншої сторони [133, с. 281].

К.І. Малишев визначав апеляцію як форму прохання про новий розгляд та інше вирішення справи вищим судом у супереч неостаточному рішенню нижчої інстанції по суті справи [134, с. 231].

В доктрині радянського цивільного процесуального права апеляцію розглядали, зокрема С.М. Абрамов, М.А. Гурвич, як прохання про новий розгляд (перегляд) справи у суді вищої інстанції. В рамках такого перегляду вищий суд переглядає справу по суті та ухвалює нове рішення, в якому вказує на неправильно встановлені судом першої інстанції фактичні обставини справи або на неправильне застосування закону. Крім того, в правовій літературі висловлювалась позиція, коли під апеляцією розуміли новий розгляд справи по суті судом вищої (апеляційної) інстанції у повному обсязі, тобто і щодо фактичних обставин справи, і щодо правильності застосування закону судом першої інстанції [135, с. 149].

А.Д. Кейлін вважав, що апеляція – це перегляд справи, тобто повторний розгляд справи по суті в повному обсязі або в якій-небудь частині з постановленням нового рішення. Подача апеляції можлива при неправильності рішення суду першої інстанції, що проявляється в неправильному тлумаченні та застосуванні закону або в неправильному встановленні фактичної сторони справи. Право апеляційного оскарження обмежено високими позовними вимогами по справі. При розгляді справи апеляційний суд не має права виходити за межі апеляційної скарги [136, с. 256].

О.Ф. Клейнман також зазначав, що в поняття апеляції входить повторний розгляд (перевірення) справи по суті вищестоящим судом [137, с. 274]. Цієї ж позиції дотримувався й український процесуаліст М.Й. Штефан, який зазначав, що апеляція – це перевірення справи, тобто повторний розгляд по суті в повному обсязі чи в якійсь частині з постановленням нового рішення. Її суть полягає в новому (повторному) розгляді й перевірці справи судом апеляційної інстанції [138, с. 475].

О.О. Борисова вказує на поняття «чистої» або класичної апеляції, під якою розуміють прохання сторони, яка вважає рішення суду першої інстанції загальом або у певній його частині неправильним, про новий розгляд та повторне вирішення справи судом вищестоящої інстанції [139, с. 57].

М.К. Треушніков зазначав, що в наш час зміст поняття апеляції не зазнав суттєвих змін, і вважав, що під апеляцією розуміється звернення особи, яка приймала участь у справі, до суду другої інстанції з проханням перевірити законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції [140, с. 525].

Єдиної точки зору дотримувались також Ю.С. Червоний [141, с. 337] та В.А. Кройтор [142, с. 199], які зазначали, що апеляція (від лат. *appellatio*) є основним способом перевірки законності та обґрунтованості судових рішень і ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили, в суді вищої інстанції (апеляційному суді).

На думку С.І. Чорнооченко, суть апеляції полягає у новому (повторному) розгляді й вирішенні справи судом апеляційної інстанції [143, с. 224].

Як зазначає К.В. Гусаров, для контролю за діяльністю судів та виправлення помилок, яких вони припустилися при розгляді конкретних справ, у цивільному процесі України існують такі форми перевірки законності та обґрунтованості судових рішень: 1) перегляд судових рішень та ухвал, що не набрали законної сили (апеляційне провадження); 2) перегляд судових актів, які набрали законної сили (касаційне провадження). Крім того, що означені форми перегляду судових рішень є

заходами зі здійснення контрольної функції суду в системі цивільної юрисдикції, вони також виступають додатковими процесуальними гарантіями захисту прав та законних інтересів суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин [115, с. 831].

З урахуванням викладених позицій, слід встановити, що термін «апеляція» в теорії цивільного процесуального права за своїм змістом традиційно розглядався у значенні, що не відповідало його етимології. Термін «апеляція» застосовувався в широкому розумінні, як оскарження і перевірка рішень суду першої інстанції, тобто як апеляційне провадження. Таке положення слід зв'язати з тим, що довгий період апеляційне провадження було відсутнє у вітчизняному цивільному процесі, тому його наукове вивчення та дослідження не змогло напрацювати строго визначений категоріальний апарат.

Зважаючи на ці обставини, в даному дисертаційному дослідженні пропонується розглядати поняття «апеляція» у двох значеннях. В широкому розумінні під апеляцією слід розглядати форму перегляду справи судом апеляційної інстанції, виходячи зі змісту п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України, ст. 17 ЦПК України, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що забезпечують право на апеляційний перегляд справи.

У вузькому розумінні під апеляцією слід розуміти спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили, виходячи зі змісту ст. 352 ЦПК України, що забезпечує право апеляційного оскарження учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Також в літературі немає єдиної точки зору щодо поняття «апеляційний перегляд справи». Враховуючи реалії сьогодення, «апеляційний перегляд справи» слід розглядати у контексті останніх конституційних змін щодо правосуддя, а саме п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України забезпечує право на апеляційний перегляд справи, а не право на апеляційне оскарження, що було однією з основних засад судочинства, які існували до внесених змін. Тому варто спочатку проаналізувати, що мається на увазі під правом на апеляційний

перегляд справи та під правом на апеляційне оскарження в цивільному судочинстві України.

Щодо поняття «право на апеляційний перегляд справи», то особливо гостро таке питання постає в умовах зміни законодавчої парадигми в регулюванні апеляційного провадження. Визначення права на апеляційний перегляд справи є вкрай необхідним задля подальшого дисертаційного розгляду основних теоретичних категорій, таких як принципи апеляційного провадження, передумови права на пред'явлення апеляційної скарги та умови його реалізації тощо.

Слід зазначити, що право на апеляційний перегляд справи, в даному дисертаційному дослідженні, розглядається в контексті права на судовий захист, як його складова і його можна визначити, як єдине поняття, що має дві правомочності – право на пред'явлення апеляційної скарги та право на задоволення апеляційної скарги.

Отже, право на апеляційний перегляд справи – це єдине поняття, що поєднує дві правомочності: право учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки на пред'явлення апеляційної скарги та право на її задоволення.

Стосовно ж поняття «право на апеляційне оскарження», слід наголосити на відсутності єдності такого поняття в літературі. Так, Д.Ю. Цихоня пропонує право на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, розглядати як гарантовану Конституцією України можливість сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а також осіб, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, у порядку, визначеному нормами цивільного процесуального законодавства, звернутися до суду вищої інстанції з метою забезпечення усунення суддівської помилки і реального виконання судового акта [144, с. 31].

С.І. Чорнооченко зазначає, що апеляційне оскарження і перевірка рішень та ухвал суду першої інстанції, що не набрали чинності (законної сили) як процесуальна гарантія захисту прав і охоронюваних законом інтересів сторін,

інших осіб, які брали участь у розгляді справи, і зміцнення законності та виконання завдань цивільного судочинства досягається реалізацією ними права на оскарження судових актів і перевіркою судом апеляційної інстанції їх законності й обґрунтованості шляхом повторного розгляду справи (перевирішення) з можливістю встановлювати нові факти, досліджувати нові докази, а також докази, які досліджувалися судом першої інстанції з порушенням встановленого порядку [143, 224].

М.Й. Штефан зазначав, що апеляційне оскарження і перевірка рішень і ухвал суду першої інстанції забезпечує їх законність і обґрунтованість, захист прав, свобод та інтересів осіб, які брали участь у справі, а також публічних інтересів [138, с. 475].

Тобто найчастіше в юридичній літературі «апеляційне оскарження» і «перевірка судових актів в апеляційному порядку» викладаються як тотожні поняття. Якщо звернутися до етимологічного визначення поняття «апеляційне оскарження», то оскарження розглядається як дія, тобто вчиняється дія щодо апеляційного оскарження судового рішення. Тоді як «апеляційна скарга» – це форма, за допомогою якої це робиться, тобто подається скарга на судовий акт [128, с. 49].

Звернувшись до законодавчого регулювання, слід наголосити, що ст. 352 ЦПК України закріплює право на апеляційне оскарження учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки. Тому доходимо висновку, що під правом на апеляційне оскарження слід розуміти визначену законом можливість учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, оскаржити в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені судом першої інстанції повністю або частково.

Тобто право на апеляційний перегляд справи є ширшим, ніж право на апеляційне оскарження, та включає в себе право на апеляційне оскарження та

право на перевірку законності і обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Стосовно визначення поняття «апеляційне провадження», слід зазначити наступне. В.І. Тертишніков вважає, що перегляд судових рішень і ухвал в апеляційному порядку є видом провадження в цивільному процесі. Так, за його думкою, апеляційне провадження являє собою складний правовий механізм, який включає стадії: порушення справи, підготовки до розгляду та розгляд справи в апеляційній інстанції [145, с. 175]. З такою позицією слід повністю не погодитися, оскільки види цивільного провадження встановлені законодавством в ч. 2 ст. 19 ЦПК України, і це є наказне, позовне (загальне або спрощене) та окреме. У свою чергу, справи, що розглядаються в таких видах провадження, окрім справ наказного провадження, можуть бути переглянуті в апеляційному порядку, що вже суперечить віднесенню апеляційного провадження до видів провадження в цивільному процесі.

С.В. Васильєв зазначає, що апеляційне провадження – це сукупність дій суду апеляційної інстанції та осіб, які беруть участь у справі, що здійснюються з метою перевірки законності і обґрунтованості не набравших чинності актів суду першої інстанції та повторного розгляду справи по суті [146, с. 15]. З таким визначенням апеляційного провадження слід погодитися частково, зазначивши та доповнивши, що сукупність таких дій суду апеляційної інстанції та осіб, які беруть участь у справі (учасників справи за діючим законодавством), являє собою визначення апеляційного провадження, як стадії цивільного процесу.

С.С. Бичкова визначала апеляційне провадження як одну із стадій цивільного судочинства, метою якої є перевірка законності та обґрунтованості судових рішень судів першої інстанції, що не набрали законної сили [147, с. 309].

Як зазначав у свій час Ю.В. Білоусов, забезпечення апеляційного оскарження рішень суду віднесено до основних засад судочинства, проте реалізація цієї засади тривалий час була неможливою, допоки цивільне

процесуальне законодавство не було приведене у відповідність до положень Конституції України. Тому Законом України від 21.06.2001 р. «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» цю прогалину було ліквідовано. Цивільним процесуальним законодавством запроваджена нова стадія, новий механізм перевірки законності та обґрунтованості рішень, ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили, – апеляційне провадження [148, с. 228].

Є.А. Чернушенко визначала апеляційне провадження як правовий інститут, який являє собою сукупність правових норм, що регулюють діяльність апеляційного суду, яка порушується за апеляційною скаргою чи апеляційним поданням осіб, які приймали участь у розгляді справи, і направлена на перевірку законності і обґрунтованості рішень, ухвал суду першої інстанції шляхом повторного перегляду справи по суті в межах доводів апеляційної скарги чи апеляційного подання і позовних вимог, заявлених в суді першої інстанції. Апеляційне провадження як сукупність процесуальних правовідносин являє собою правовідносини, які виникають між апеляційним судом та учасниками процесу [25, с. 73].

Виходить, що норми даного інституту регулюють не тільки діяльність суду апеляційної інстанції, але й регулюють правовідносини, що виникають між апеляційним судом, учасниками справи та іншими учасниками цивільного процесу, направлені на перевірку законності та обґрунтованості рішень та ухвал суду першої інстанції шляхом повторного перегляду справи по суті в межах апеляційної скарги [149, с. 390]. А це має ознаки апеляційного провадження як частини цивільного процесу, тобто стадії, а не інституту. Тому з таким твердженням Є.А. Чернушенко можна погодитись лише частково.

Однак Є.А. Чернушенко розглядала апеляційне провадження і як стадію цивільного процесу, зазначаючи, що апеляційне провадження по цивільних справах, як стадія цивільного процесу, є діяльність суду апеляційної інстанції, яка порушується лише за апеляційною скаргою (апеляційним поданням) осіб, які приймали участь у розгляді справи у суді першої інстанції, і яка направлена на

повторний розгляд і вирішення справи по суті, з метою перевірки правильності встановлення фактичних обставин справи, законності і обґрунтованості рішень і ухвал судів першої інстанції, які не набрали чинності, в межах доводів апеляційної скарги [25, с. 74].

Інші автори, М.Й. Штефан і Ю.С. Червоний, також стверджували, що перегляд судових рішень і ухвал, які не вступили в законну силу, є стадією цивільного процесу [150, с. 326; 138, с. 475]. Перегляд судових рішень і ухвал, які не вступили в законну силу, як стадія цивільного процесу являє собою сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, осіб, котрі беруть участь у справі, та інших учасників цивільного процесу направлених на перевірку законності та обґрунтованості рішень та ухвал суду першої інстанції, які не набрали чинності, в межах доводів апеляційної скарги і вимог, заявлених в суді першої інстанції. До того ж в загальному розумінні стадія процесу відноситься до руху справи і мета досягається, коли в результаті здійснення процесуальних дій створюються умови для переходу справи з однієї стадії в іншу [150, с. 327].

В процесуальній літературі і досі точаться дискусії з приводу того, що апеляційне провадження – це перевірка судових рішень чи повторне вирішення спору (перевирішення). Відповіді на ці запитання слід шукати у ст. 367 ЦПК України. У ч. 5 вказаної статі зазначено, що якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, то суд апеляційної інстанції переглядає справу в повному обсязі, на відміну від ч. 4 ст. 303 ЦПК України (попередньої редакції), яка зазначала, що за таких же обставин апеляційний суд перевіряє справу в повному обсязі. Окрім цього ч. 1 ст. 367 чинного ЦПК України закріплює положення, щодо якого суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість судового рішення, що, до речі, відповідає основним конституційним засадам.

З урахуванням існуючих позицій слід підтримати точку зору Ю.С. Червоного щодо визначення перегляду в апеляційному порядку як стадії цивільного процесу, однак з деякими особливостями, та, докладно дослідивши запропоновані поняття, сформулювати нове визначення «апеляційного провадження», яке б відповідало сучасним реаліям.

Виходячи з вищенаведеного, пропонується розглядати апеляційне провадження в двох аспектах, як інститут цивільного процесуального права та як стадія цивільного процесу.

Розглядаючи це поняття як інститут цивільного процесуального права, необхідно зазначити, що апеляційне провадження є сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини при здійсненні діяльності суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, щодо здійснення оскарження, а також апеляційного перегляду справи в результаті перевірки законності та обґрунтованості судових рішень.

В другому аспекті апеляційне провадження є факультативною стадією цивільного процесу, що представлена як сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, об'єднаних метою перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Для визначення значення апеляційного провадження слід наголосити на тому, що у відповідності до міжнародних норм обов'язком кожної держави є забезпечення особам, права, свободи та інтереси яких було порушено, дієвого правового засобу захисту, навіть коли це порушення було вчинено офіційними особами. Крім того, кожна держава зобов'язана забезпечити, щоб право на захист встановлювалось компетентною адміністративною, законодавчою або судовою владою. Основним Законом України визначено, що права й свободи людини та громадянина охороняються судом, що є гарантією реалізації права на судовий захист.

У будь-якій країні судова система має певну кількість інстанцій, на кожен з яких покладено певні функції. Головною запорукою права на судовий захист є можливість оскарження і перегляду судового рішення. Судочинство не може обійтись без спеціального способу критики і виправлення судових помилок судами вищих інстанцій. Для сторін оскарження судового рішення гарантує можливість відстоювати свою позицію і намагатися законними засобами досягти скасування судового рішення, що суперечить їх інтересам [151, с. 34].

В дисертаційному дослідженні право на апеляційний перегляд справи розглядається як складова права на судовий захист, саме тому першочергове значення апеляційного перегляду справи проявляється в тому, що воно є проявом гарантії виконання державою міжнародних зобов'язань до створення умов із забезпечення особам, права свободи та інтереси яких було порушено, дієвого правового засобу захисту.

Пунктом 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України передбачено закріплення основних засад судочинства, зокрема забезпечення права на апеляційний перегляд справи [152]. Стаття 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає право учасників судового процесу та інших осіб в порядку, передбаченому процесуальним законом, на апеляційний перегляд справи [107].

В цьому контексті слід навести рішення Конституційного Суду України від 27.01.2010 р., яким встановлено, що реалізація права особи на судовий захист здійснюється, зокрема, шляхом оскарження судових рішень у судах апеляційної інстанції, оскільки перегляд таких рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини та громадянина. За правовою позицією Конституційного Суду України «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах». Тобто право на апеляційне оскарження судових рішень є складовою права кожного на звернення до суду, що передбачає можливість перевірки в апеляційному порядку судових рішень [153].

Виходячи з цього, оскарження рішення суду є елементом конституційного права на судовий захист, яке забезпечує ефективне поновлення в правах і реалізується у зазначених процесуальних формах, зокрема в апеляційному провадженні. Тобто перегляд справи в апеляційному порядку є необхідною гарантією відновлення порушених прав, свобод та інтересів людини.

На жаль, існують непоодинокі випадки ухвалення судами першої інстанції судових рішень з неправильним застосуванням чи порушенням норм матеріального або процесуального права. За таких обставин, як зазначав М.Й. Штефан, необхідно мати додаткові гарантії захисту прав і свобод заінтересованих громадян, прав організацій, держави та публічних інтересів і забезпечення законності та обґрунтованості судових рішень [138, с. 475]. Однією з таких гарантій є право на апеляційний перегляд справи. Апеляційний перегляд судових рішень, ухвалених судом першої інстанції, є засобом усунення помилок, допущених у судовій діяльності, що служить гарантією належного захисту прав, свобод та інтересів осіб, що звернулись за судовим захистом. Він виступає спеціальним додатковим механізмом, який дозволяє реалізувати мету правосуддя у випадку судової помилки [154, с. 15]. За місцем в системі цивільного судочинства апеляційне провадження, незважаючи на його досить невеликий проміжок часу існування в національному законодавстві, є найбільш доступним способом перевірки правильності судових рішень.

Перегляд судового рішення має також і психологічне значення, вважає І.І. Ємельянова. Далі науковець зазначає: «Думка про те, що рішення суду першої інстанції не є остаточним і може бути переглянуте більш досвідченими та кваліфікованими суддями, сприятливо і заспокійливо діє на осіб, які приймають участь у розгляді справи в суді першої інстанції» [151, с. 34].

Саме тому можна стверджувати, що апеляційний перегляд справи має значення в декількох аспектах: 1) є проявом гарантії виконання державою міжнародних зобов'язань до створення умов із забезпечення особам, права, свободи та інтереси яких було порушено, дієвого правового засобу захисту, відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань; 2) є необхідною гарантією відновлення

порушених прав, свобод і інтересів людини; 3) є спеціальним механізмом усунення помилок, допущених у судовій діяльності.

Дослідивши поняття та значення апеляційного провадження, треба погодитись з думкою І.І. Ємельянової про те, що теоретично головним завданням апеляційного провадження є можливість надати новим судовим розглядом додаткову гарантію справедливості судового рішення, реалізації права на судовий захист. Ця гарантія полягає в тому, що, по-перше, сам факт подвійного розгляду дозволяє уникнути помилок, що могли виникнути при першому розгляді; по-друге, внаслідок того, що рішення по суті ухвалюють дві різні інстанції, зменшується ризик судової помилки; по-третє, краще забезпечується дотримання законності, оскільки друга інстанція наділена більшою владою. Формується початкова єдність судової практики, оскільки рішення суду вищого рівня є орієнтиром для першої інстанції, що сприяє також зростанню кваліфікації суддівського корпусу. Крім того, судді апеляційного суду більш неупереджені, оскільки не піддані так званому «місцевому впливу», як судді першої інстанції [155, с. 16].

М.І. Сірий зазначає, що завдання апеляційних судів насамперед полягає не у тому, щоб ревізувати рішення судів першої інстанції, а в тому, щоб повторно «вслухатись» у подані сторонами й іншими учасниками процесу докази, встановити наявність чи відсутність фактів, які залишились спірними, та повторно дати юридичну оцінку у справі. А тому М.І. Сірий вважає, що рішення апеляційного суду – це його власне рішення у справі, а не результат ревізії рішення суду першої інстанції [156].

Не можна погодитись з такими твердженнями автора, оскільки порушення діяльності суду апеляційної інстанції здійснюється шляхом подання апеляційної скарги, а не заяви про повторний розгляд справи, в якій визначається рішення або ухвала суду першої інстанції як об'єкт оскарження та в чому полягає їх незаконність та (або) необґрунтованість, що, у свою чергу, обумовлює предмет та межі розгляду справи. Крім того, суд, розглядаючи апеляційну скаргу, не здійснює повторного дослідження усіх наявних у справі

доказів. У своєму рішенні суд апеляційної інстанції повинен перевірити законність та обґрунтованість судових рішень, ухвалених судом першої інстанції.

Апеляційний порядок перегляду справ є частиною єдиного механізму, тому в ньому також діють передбачені ст. 2 ЦПК України основні завдання та засади цивільного судочинства. Дане положення не вимагає особливого підтвердження, так як наявність судової помилки означає, що в результаті процесуальної діяльності в цілому чи на будь-якому її етапі не відповідає цільовим установкам судового процесу, закріпленого в нормах права. виправлення помилки забезпечує захист неправомірно порушених, невизнаних або оспорюваних прав, а також досягнення іншої наміченої мети судового процесу.

Разом з тим процесуальна діяльність з апеляційного перегляду справ має свої специфічні завдання та мету. Вони закріплені в процесуальних нормах і обов'язкові для всіх суб'єктів, які беруть участь на даному етапі процесу, тому маємо дослідити їх в повному обсязі.

Завдання апеляційного провадження визначені у ст. 367 ЦПК України, відповідно до якої суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги, проте він не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. Крім того, суд апеляційної інстанції переглядає справу в повному обсязі, якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення першої інстанції у справах окремого провадження. Суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

В результаті дій суду апеляційної інстанції виникають і розвиваються відповідні цивільні процесуальні правовідносини. Вони виникають між судом апеляційної інстанції та учасниками справи в апеляційному провадженні.

Являючись різновидом свідомої діяльності людини, процесуальна діяльність вимагає чітко поставленої мети як суспільно необхідного результату. Загальна і основна мета правосуддя, незалежно від форми його здійснення, полягає в забезпеченні ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, сформульованих в ч. 1 ст. 2 ЦПК України.

2.2. Реалізація принципів цивільного судочинства в апеляційному провадженні

Апеляційне провадження є неможливим без реалізації принципів, які тісно пов'язані з поняттям апеляції, а також характеризують сутність інституту апеляційного провадження.

Аналізуючи різноманітні роботи і дослідження багатьох науковців у сфері цивільного процесу, можна з упевненістю говорити про те, що на сьогоднішній день не досягнуто єдиної думки з такого питання, як визначення поняття принципів цивільного процесу. У науці цивільного процесуального права користуються поняттями, визначеннями, категоріями, які розроблені за тривалий період часу в теорії цивільного процесуального права. До таких правових категорій належать принципи цивільного процесуального права [157, с. 156].

Класифікація принципів цивільного процесуального права відбувається за певними ознаками та допомагає визначити значення та роль кожного з принципів. Існує багато точок зору та класифікацій принципів цивільного процесуального права, однак для дослідження принципів, що реалізуються в апеляційному провадженні, достатньо дослідити загальновизнані класифікації за джерелом закріплення та за сферою поширення дії.

За джерелом закріплення принципи можна класифікувати на: принципи, закріплені у Конституції України (ст.ст. 124-126, 128-129); принципи, закріплені в

законодавстві про судоустрій і статус суддів (ст.ст. 5-6, 9-15); принципи, закріплені у цивільному процесуальному законодавстві (ст. 2).

Необхідно погодитись з думкою Н.Ю. Голубевої, що за сферою поширення принципи класифікуються на: загальноправові принципи, що притаманні всім галузям права (верховенство права, гуманізм, законність, справедливість, демократизм); міжгалузеві принципи – це принципи цивільного процесуального, господарського процесуального, адміністративного процесуального права (наприклад, здійснення правосуддя виключно судами, незалежність суддів, здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом, гласність й відкритість судового розгляду, змагальності, розумність строків розгляду справи судом, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, здійснення судочинства державною мовою, диспозитивність й процесуальна рівність сторін) [158, с. 46-47].

Крім зазначених, до класифікації принципів за сферою поширення дії відносять й принципи окремих інститутів. Т.А. Стоянова зазначає, що принципи окремих інститутів права – це основоположні засади, що належать конкретному інституту права. Являючись центральною стадією усього процесу, судовий розгляд має власні принципи, що не є характерними для інших стадій процесу – це принцип усності судового розгляду та безпосередності судового розгляду [159, с. 384].

В іноземних країнах, за наявності широкої диференціації у законодавчому визначенні процесуального порядку судочинства в цивільних справах, спільним є наявність окремих загальних принципів, закріплених нормами національного законодавства, які забезпечують реалізацію завдань і досягнення мети цивільного судочинства [157, с. 157].

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру [85].

Одним з принципів, що гарантований Основним Законом, законодавством про судоустрій і статус суддів, нормами цивільного процесуального права та має особливе значення в контексті даного дисертаційного дослідження, є забезпечення права на апеляційний перегляд справи. Найбільш повне визначення даного принципу надане при дослідженні його як складової права на судовий захист у п. 1.3 роботи тому зупинимось на детальній характеристиці тих принципів, що більшою мірою реалізуються в стадії апеляційного провадження.

Важливу роль при відправленні правосуддя в апеляційному провадженні відіграє один з основних принципів, який повністю відповідає класифікації за джерелом закріплення, тому що закріплений у Конституції України (ст. 129), у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 2) та у ЦПК України (п. 1 ч. 3 ст. 2) – верховенство права.

Глобалізаційні процеси привели до виходу верховенства права за межі західної правової позиції. Із середини ХХ ст. принцип верховенства права одержав широке міжнародно-правове застосування. Вимоги щодо його закріплення та дотримання було передбачено у багатьох міжнародно-правових документах. З урахуванням цього факту набули розвитку євроінтеграційні та глобалізаційні аспекти розуміння концепції та принципу верховенства права [160, с. 77].

В.С. Петренко справедливо стверджує, що верховенство права як принцип цивільного судочинства визначає спрямованість судочинства на досягнення справедливості та надання ефективного захисту. У звіті Венеціанської комісії 14 CDL-AD(2011) на підставі аналізу правових систем європейських держав у пошуках спільних елементів, характерних як для «верховенства права», так і «правової держави», пропонується щонайменше 6 необхідних елементів, яких необхідно дотримуватися не лише формально, але й по суті. Одними з таких є доступність до правосуддя, що здійснюється незалежним і безстороннім судом, включно з можливістю оскаржити в суді адміністративні акти та правова визначеність [161, с. 64].

Тобто європейський принцип правової визначеності є складовою принципу верховенства права, який сьогодні застосовується і в українському цивільному процесуальному законодавстві.

Правова визначеність – іманентна складова самого права та правового регулювання у різних його сферах. Правову визначеність можна розглядати в двох аспектах – суб'єктивному та об'єктивному. У суб'єктивному правова визначеність відбиває інтерсуб'єктну природу права, його усвідомлення суб'єктом права, виходячи із природності права і в перше чергу основних прав та свобод людини. В об'єктивному правова визначеність відбиває наявні умови функціонування механізму правового регулювання, виходячи з обов'язків держави забезпечити реалізацію правових норм відповідно до їх призначення та в інтересах суб'єктів права [115, с. 142].

Зокрема, принцип правової визначеності вимагає, щоб ухвалене судом рішення з будь-якого питання вважалось остаточним. Це означає, що жодна зі сторін не має право домагатися перегляду остаточного і чинного судового рішення просто із метою поновлення розгляду та прийняття нового рішення в справі. Повноваження вищих судів з перегляду справ та перевірки судових рішень має здійснюватися з метою виправлення судових помилок і неналежного здійснення правосуддя, а не для того, щоб проводити новий розгляд справи.

На думку А.М. Приймак, принцип правової визначеності містить ряд вимог, які можна виокремити у три групи. Серед них – вимоги до визначеності законодавства, вимоги до визначеності повноважень та вимоги до визначеності судових рішень [158, с. 54].

Зазначимо, що одним з перших та найбільш відомих рішень Європейського суду щодо визначення принципу правової визначеності є рішення у справі «Брумареску проти Румунії» від 28.10.1999 р. Суд визнав несумісним із цим принципом надане генеральному прокурору відповідно до ст. 330 Цивільного процесуального кодексу Румунії право, не обмежене будь-яким строком, звертатися до Верховного Суду Правосуддя з вимогою про скасування судового рішення, що є остаточним і набрало законної сили, у справі, в якій він не є

стороною. Європейський суд констатував, що в цій справі, на підставі звернення Генерального прокурора, Верховний Суд Правосуддя звів нанівець результати всього судового процесу, що закінчився винесенням остаточного судового рішення, яке в силу принципу *res judicata* не підлягало перегляду і до того ж було виконано, що призвело до порушення права на справедливий судовий розгляд [163].

На сьогоднішній день досить часто використовується назва даного принципу у формі *res judicata*, що в перекладі з латинської означає «вирішена справа». Проте найбільша сутність даного принципу відображається у латинській максимі *Res judicata pro veritate habetur* – прийняте судове рішення визнається за істину. Першочергово даний принцип розглядався у вузькому розумінні, проте саме застосування та тлумачення його Європейським судом значно розширило межі розуміння цього принципу. Правова визначеність передбачає дотримання принципу *res judicata* – тобто принципу остаточності рішення, недопустимості повторного розгляду вже раз вирішеної справи [164, с. 2].

Розглядаючи принцип *res judicata* та його місце в системі принципів цивільного процесуального права, слід зауважити, що цей принцип вважається одним з наслідків принципу правової визначеності, який, у свою чергу, є невід’ємною, органічною складовою принципу верховенства права. Про це у низці своїх рішень зазначає, зокрема, Європейський суд з прав людини. У своїх рішеннях Конституційний Суд України також посиляється на принцип правової визначеності, наголошуючи на тому, що він є необхідним компонентом принципу верховенства права [165].

Варто погодитись з позицією І.В. Андронova про те, що право та гарантована законом можливість оскарження судового рішення не повинні ставити під сумнів стабільність тих правовідносин, які були офіційно підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили. В цьому проявляється тісний взаємозв’язок принципів правової визначеності та остаточності судового рішення (*res judicata*). Водночас науковець наголошує на тому, що дія принципу *res judicata* не усуває можливості апеляційного перегляду судового рішення, який може бути

максимально повним та стосуватися як питань права, так і питань факту, оскільки предметом такого перегляду є судові рішення, яке не набрало законної сили, а отже не набуло статусу остаточного [166, с. 376, 378].

Однак таке положення дещо ускладнюється процесуальними змінами щодо оскарження ухвал суду першої інстанції. Стаття 261 ЦПК України передбачає, що ухвала суду набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК України, а ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи або у разі розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями). Апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення (ч. 1 ст. 354 ЦПК України). Тобто по факту маємо право оскаржувати ухвали суду першої інстанції, які набрали законної сили, що порушує принцип правової визначеності та, як наслідок, принцип остаточності судового рішення (*res judicata*).

Проаналізувавши конституційні зміни, Н.Ю. Голубєва зазначила, що ст. 129 Основного Закону закріпила однією з найважливіших засад здійснення правосуддя – верховенство права. Цей принцип змінив принцип законності, однак це не означає цілковиту відмову від нього. Важливим завданням, яке стояло перед законодавцем, було скорочення строку знаходження справи в судах та поневіряння особи по судових інстанціях, у зв'язку із чим здійснено перехід від чотирьохланкової системи до трьохланкової. Однак той спосіб, у який це було зроблено, викликає деякі зауваження. Тривалий час у вітчизняному цивільному процесі існувала ситуація, коли суди касаційної інстанції фактично здійснювали повторний апеляційний перегляд, оскільки багато в чому дублювали функції апеляційних судів [167, с. 4-5].

Тому цілком слушним є приділення уваги таким міжгалузевим принципам, як принцип територіальності, спеціалізації (ст.125 Конституції України, ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») та принцип інстанційності (ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Відповідно до законодавства, систему судоустрою складають місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою України. Окремі категорії справ можуть розглядатися вищими спеціалізованими судами.

Принцип територіальності забезпечує територіальне розмежування компетенції судів загальної юрисдикції і зумовлений потребою доступності правосуддя на всій території України. Принцип територіальності передбачає створення системи судів, юрисдикція яких поширюється на відповідну територію [159, с. 41].

Частина 2 ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює, що апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду).

Принцип спеціалізації (поєднується з принципом територіальності) поширюється на апеляційні суди такою ж мірою, як і на місцеві суди [168, с. 61]. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Т.А. Стоянова під принципом інстанційності розуміє таку організацію судової системи, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої [155, с. 41].

В.В. Комаров дотримується думки, що при класичній інстанційності система інстанційних проваджень будується на тому засадничому положенні, що розгляд справи по суті має провадитися двома інстанціями. Даними інстанціями вирішуються як питання факту, так і питання права, а третя інстанція є контрольною (ревізія або касація). Інстанційність має забезпечити ефективність цивільного судочинства та остаточність судових рішень, їх обов'язковість через механізми та процедури їх перегляду [115, с. 203].

Тому повернення Верховному Суду України функції суду касаційної інстанції є однозначно позитивним моментом судової реформи. Досвід більшості розвинених країн Західної Європи вказує на те, що Верховний Суд у державі має бути потужним судовим органом із функціями суду касаційної інстанції, першочерговим призначенням якого є забезпечення однакового застосування права судами та єдності судової практики [169, с. 31].

Стаття 26 ч. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює, що апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Така новела міститься й у ст. 24 ЦПК України. Так, апеляційні суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюється повноваження відповідного апеляційного суду). Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

При інстанційній системі судочинства, як зазначає В.В. Комаров, розгляд справ судами першої та другої інстанцій спрямований на розгляд справи по суті, усунення можливих помилок при розгляді справи судом першої інстанції, а також забезпечення остаточності судових рішень відповідно до принципу правової визначеності [115, с. 205-206].

У більшості держав Європейського Союзу найбільш доцільною визнана наявність системи, при якій цивільні справи розглядаються по суті двома судовими інстанціями. Третя інстанція перевіряє юридичну сторону рішень і тлумачить норми права. Перше положення прийнято іменувати принципом двох інстанцій, друге можна назвати принципом юридичної перевірки рішень, а принцип контролю, єдності і розвитку права тісно пов'язаний і з першим, і з другим положеннями [157, с. 161].

Система інстанцій робить можливим послідовний перегляд цивільних справ різними судами. Це визнано необхідним у зв'язку, по-перше, з

обов'язковістю створення двох категорій судів: нижчих, першої інстанції, і вищих, другої інстанції, що переглядають справи, вирішені судами першої інстанції, і по-друге, зі встановленням нагляду за діяльністю всіх судів для забезпечення однакового тлумачення і застосування ними законів, оскільки відсутність одноманітності в судовій практиці руйнує єдність державного правопорядку, послаблює силу закону і підриває принцип рівності всіх громадян перед законом. Принцип єдності, контролю і розвитку права припускає наявність у громадян прав на розгляд цивільної справи по суті двома судовими інстанціями і на однакове тлумачення і застосування законів вказаними інстанціями.

У цивільному процесі таких держав, як Франція, Люксембург, Бельгія, Нідерланди, Німеччина та Італія, передбачена можливість подання апеляційної скарги на судові рішення. У цивільному процесуальному праві деяких держав, зокрема Німеччини, наявність апеляції не розглядається як принцип цивільного процесу.

Даний принцип зазнав певних видозмін також в Англії і Уельсі, в цивільному процесі яких потрібно одержати дозвіл на подання апеляційної скарги, а це означає, що право на апеляцію існує тільки у виняткових випадках. У той же час в Англії і Уельсі застосовуються інші способи перегляду винесених судових ухвал, наприклад процедура виправлення помилок (*sliprule*) і вторинне слухання справи (*rehearing*). Процедура виправлення помилок (*sliprule*) забезпечує можливість виправити очевидні судові упущення: «Помилки клерка в судових ухвалях, описки або упущення можуть у будь-який час бути виправлені Судом без подання апеляційної скарги». Сторони до того ж можуть звертатися до Суду апеляції з проханням про повторне слухання справи в суді першої інстанції (*rehearing*) в цілях виправлення своїх власних помилок.

Окрема позиція Англії і Уельсу не може бути пояснена наявністю в англійському цивільному процесі принципу остаточності, оскільки в континентальній Європі юристи теж дотримуються цього принципу, визначаючи його часто по-латині «*lites finiri oportet*». Можна, проте, відмітити, що континентальні юристи надають більше значення необхідності виправлення

неповноти або упущень в судових ухвалах сторонами та їх юристами в процесі розгляду справи в суді першої інстанції, а не після винесення судової ухвали [170, с. 78-80].

Поряд із вищезазначеними принципами, також важливими принципами, що реалізуються в апеляційному провадженні, є принципи змагальності та диспозитивності.

В останні кілька десятиліть принципи цивільного процесу піддавалися серйозним змінам, які привели до зміни всього цивільного процесуального законодавства. У ЦПК України принципи змагальності й диспозитивності одержали подальший розвиток. У ньому було запроваджено чимало нових, оновлених і раніше існуючих правових норм, що становлять зміст розглянутих принципів, з'явилися нові інститути, покликані розвинути їхній зміст [171, с. 180-181].

Принципи змагальності і диспозитивності цивільного процесуального права – результат розвитку демократичного суспільства, становлення правової держави в Україні. Тільки при такій побудові суспільства і держави можливе їх повне розкриття. Зміст ЦПК України наочно свідчить про розширення диспозитивної риси в методі цивільного процесуального регулювання [172, с. 21].

Стаття 129 Конституції України однією з основних засад судочинства визначає змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Закріплення на конституційному рівні принципу змагальності змінює його значення, а також місце в класифікації принципів цивільного процесуального права.

Змагальність цивільного процесу, на думку С.М. Абрамова, – це поєднання ініціативної та активної процесуальної діяльності сторін та суду, право сторін на відстоювання своєї правоти [173, с. 47].

Деякі вчені визначали принцип змагальності як принцип, згідно з яким дійсно рівноправні сторони вільно розпоряджаються доказами, надаючи їх суду на підтвердження своїх посилок та заперечень, а суд виявляє ініціативу та активність у встановленні дискусійних взаємовідносин сторін та в збиранні

доказів, допомагаючи тим самим сторонам захищати їхні права та законні інтереси [174, с. 55].

М.К. Треушніков включав у зміст принципу змагальності три компоненти: кожна сторона повинна довести підстави своїх вимог; суд не є байдужим арбітром, а за недостатності доказів він повинен доповнити їх; складовою цього процесу є змагальна форма судового процесу [175, с. 42].

Н.Ю. Голубєва зазначає, що в силу дії принципу змагальності сторони, інші особи, що беруть участь у справі, якщо вони прагнуть до найсприятнішого рішення для себе чи осіб, у захист прав яких пред'явлений позов, зобов'язані повідомити всі суттєві для справи юридичні факти, пред'явити докази, здійснити інші процесуальні дії, що мають переконати суд у правоті цієї сторони [176, с. 111]. Принцип змагальності, відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, є невід'ємною частиною «права на суд». Вимога «змагальності» процесу, відповідно до ст. 6 Конвенції, передбачає наявність можливості бути поінформованим і коментувати зауваження або докази, представлені протилежною стороною в ході розгляду [158, с. 54-55].

Стаття 12 ЦПК України визначає здійснення цивільного судочинства в Україні на засадах змагальності сторін та надає учасникам справи рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків. Крім того, зобов'язує кожную сторону довести обставини, що мають значення для справи і на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, керує ходом судового процесу, сприяє врегулюванню спору шляхом укладання мирової угоди, запобігає зловживанню учасниками їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків тощо.

Як зазначав Ю.С. Червоний, принцип змагальності в повній мірі діє і в стадії перегляду судових рішень та ухвал в апеляційному порядку [141, с. 53]. Розгляд справи судом апеляційної інстанції відбувається за правилами, що встановлені цивільним процесуальним законодавством для розгляду справ у

порядку спрощеного позовного провадження, однак за деякими особливостями (ч.1 ст. 368 ЦПК).

Такими особливостями є те, що розгляд окремих категорій справ судом апеляційної інстанції може відбуватися без повідомлення учасників справи, а саме: апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (за винятком справ, що не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження), а також апеляційні скарги на ухвалу суду, зазначені в пунктах 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37-40 ч. 1 ст. 353 ЦПК України.

Так, у ст. 367 ЦПК України, визначаючи межі розгляду справи, законодавцем встановлено, що суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними у ній та додатково поданими доказами, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Також, відповідно до принципу змагальності, учасники справи мають право подавати докази до суду апеляційної інстанції, однак тільки в разі обґрунтування неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

На стадії апеляційного провадження змагальність проявляється й при подачі відзиву на апеляційну скаргу, в якому обґрунтовуються заперечення щодо змісту вимог апеляційної скарги. Незважаючи на те, що підготовка розгляду справи судом апеляційної інстанції відбувається без проведення попереднього судового засідання та без виклику учасників справи, варто наголосити, що принцип змагальності все одно знайшов свій прояв на цьому етапі. Так, ч. 2 ст. 365 ЦПК України закріплює, що підготовчі дії стосовно вирішення питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, а також вирішення питання, за клопотанням сторін, про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача, вчиняються з дотриманням права всіх учасників справи висловити свої міркування або

заперечення щодо їх вчинення, якщо інше не передбачено цивільним процесуальним законодавством.

Загальні правила, встановлені у ч. 3 ст. 368 ЦПК України, передбачають розгляд справ у суді апеляційної інстанції у судовому засіданні з повідомленням учасників справи (з особливостями, зазначеними у ст. 369 ЦПК України). Після доповіді судді-доповідача учасники справи дають пояснення та виступають у судових дебатах, що є основним з проявів принципу змагальності у цивільному процесі. Кожній особі надається однаковий проміжок часу для виступу. Тобто, незважаючи на обставини справи та на присутність чи відсутність учасників справи у судовому засіданні, розгляд справ у суді апеляційної інстанції відбувається за принципом змагальності.

Закріплення принципу змагальності в Конституції України та ЦПК України було необхідною передумовою змін, що відбулись з огляду на запровадження інституту апеляційного провадження, існування якого неможливе без реалізації принципу змагальності.

Принцип диспозитивності і принцип змагальності тісно пов'язані і взаємодіють між собою, але мають різну спрямованість і зміст. Принцип диспозитивності впливає на процесуальні права сторін, якими сторони можуть скористатися на їх власний розсуд, але не стосується їхніх процесуальних обов'язків. Принцип змагальності, у свою чергу, безпосередньо регулює дії сторін у самому процесі розгляду й вирішення конкретної справи, а також дії суду (зокрема, щодо збирання й дослідження доказів) [172, с. 30].

Теоретичні розробки принципу диспозитивності проходили в напрямі врахування його законодавчого відбиття. Так, О.П. Клейнман у принципі диспозитивності вбачав право сторін розпоряджатися своїми правами у поєднанні з правом прокурора брати участь у процесі і подавати позови, з активністю і ініціативою суду, державних і громадських організацій, із правом суду контролювати розпорядчі дії сторін у процесі [174, с. 56; 137, с.26-27]. Надалі таке тлумачення принципу диспозитивності неодноразово висловлювалося у процесуальній літературі.

Водночас група вчених виступила проти включення у розглядуваний принцип його публічної складової, поступово повертаючись до «чистої» теорії розпорядження правом. Зокрема, В.М. Семенов в одній із своїх праць писав, що диспозитивність – це забезпечена всією структурою судового процесу свобода осіб, які беруть участь у справі, розпоряджатися у процесі матеріальними правами і процесуальними засобами захисту прав та можливість активно впливати на здійснення судочинства з метою належного захисту судом прав заінтересованих осіб, згідно із законом, інтересами держави і учасників справи [177, с. 118].

Підхід, запропонований В.М. Семеновим, в цілому був підтриманий багатьма вченими, а теорія розпорядження в її класичному варіанті, тобто яка спирається на автономію особи і має свої витoki в цивільному праві, стала центральною, ключовою майже в усіх дослідженнях диспозитивності, яка є предметом розробок і в сучасний період.

Так, вітчизняний вчений-процесуаліст М.Й. Штефан у своєму підручнику зазначав, що диспозитивність (від лат. *dispono* – розпоряджаюся) полягає в наданій заінтересованим особам, які беруть участь у справі, можливості вільно здійснювати свої права (матеріальні і процесуальні), розпоряджатися ними, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на відкриття, розвиток і припинення справи у суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, державних і громадських інтересів. Кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд, не порушуючи при цьому прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб [138, с. 65].

Принцип диспозитивності процесуального права – це основна ідея, що виражає свободу учасників процесу, які мають у справі матеріально-правовий та процесуальний інтерес, здійснювати свої матеріальні права для захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів засобами, встановленими цивільним процесуальним законодавством [172, с. 30].

Дещо детальніше тлумачення принципу диспозитивності має К.В. Гусаров, який зазначає, що принцип диспозитивності притаманний не лише цивільному, господарському судочинству, а й адміністративному судочинству та іншим несудовим цивільним юрисдикціям (арбітраж, медіація, нотаріальний процес тощо). Особливо симптоматично те, що він притаманний адміністративному судочинству і певним чином проникає у кримінальне судочинство, яке є формою захисту не приватних, а публічних прав чи державних інтересів, інтересів суспільства. Якщо ж до уваги брати ці обставини, то перший висновок, який можна зробити, стосується того, що в основі принципу диспозитивності лежить автономія волі суб'єкта будь-яких суб'єктивних прав – як приватноправового, так і публічного характеру безвідносно до їх галузевої належності. І тому очевидно, що походження принципу диспозитивності цивільного процесу не можна пов'язувати лише із суб'єктивними цивільними правами та виводити його із співвідношення цивільного матеріального та процесуального права [115, с. 182-183].

В матеріальному праві Німеччини, як зазначає Г.Г. Давтян, пануючий принцип особистої автономії отримав відповідне вираження в процесуальному праві у формі принципу диспозитивності, що є одним з галузевих принципів цивільного судочинства. Принцип диспозитивності є процесуальною подобою особистої автономії, тому що, згідно з принципом диспозитивності, сторони самі визначають початок, хід судочинства та його кінець по конкретній справі [178, с. 29].

У французькому законодавстві принцип диспозитивності означає свободу і незалежність осіб, які беруть участь у справі, розпоряджатися спірними матеріальними повноваженнями, об'єктом процесу і безпосередньо пов'язаними з ними процесуальними правами.

Диспозитивність проявляється, насамперед, у тому, що виникнення, рух, завершення цивільної справи залежать від суб'єктів, які діють вільно, без втручання суду. Диспозитивність є прояв принципу, взятого з римського права: «Немає судді без позивача». Згідно зі ст.1 ЦПК Франції тільки сторони

починають цивільну справу, крім випадків, коли закон передбачає інше [178, с. 99].

Цивільним процесуальним законодавством у ст. 13 закріплено положення, щодо якого суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим у відповідності до норм ЦПК України, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених законом випадках. Учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таке право мають також особи (за винятком тих осіб, які не мають процесуальної дієздатності), в інтересах яких заявлено вимогу. Однак суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, у разі якщо дії законного представника суперечать особі, яку він представляє (ч.ч. 3, 4 ст. 13 ЦПК України).

Тобто за принципом диспозитивності учасники справи розпоряджаються своїми загальними та спеціальними правами, вчинюючи процесуальні дії, що спрямовані на відкриття, розвиток та припинення справи у суді, однак це не стосується їхніх обов'язків, тому як за їх невиконання настають правові наслідки.

Входячи з цього, в стадії апеляційного провадження учасники справи також розпоряджаються своїми диспозитивними правами, які впливають на розгляд справи в суді апеляційної інстанції. Диспозитивність на цій стадії проявляється насамперед у тому, що учасники справи мають право подати апеляційну скаргу на судові рішення, ухвалені судом першої інстанції, яке, на їх думку, є незаконним і (або) необґрунтованим. Крім того, принцип диспозитивності проявляється у тому, що суд апеляційної інстанції обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги і тільки у разі встановлення, під час розгляду справи, порушення норм процесуального права або неправильного застосування норм матеріального права суд апеляційної інстанції виходить за межі доводів та вимог апеляційної скарги. Якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, суд апеляційної інстанції переглядає справу в повному обсязі (ч. 5 ст. 367 ЦПК України). З цього випливає, що суд апеляційної інстанції переглядає

справу та перевіряє законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в обсязі, який визначається скаржником (за деякими винятками).

Диспозитивний характер має також й право учасників справи заявляти клопотання, надавати нові докази (у виняткових випадках), подавати відзив на апеляційну скаргу, приєднатися до апеляційної скарги, доповнити, змінити або відкликати апеляційну скаргу, відмовитись від апеляційної скарги. Відповідно до ст. 373 ЦПК України в суді апеляційної інстанції позивач має право відмовитись від позову, а сторони – укласти мирову угоду, відповідно до загальних прав про ці процесуальні дії незалежно від того, хто подав апеляційну скаргу.

Гарантією реалізації принципів змагальності і диспозитивності є забезпечення оптимального балансу прав і обов'язків учасників справи і суду у змагальному процесі не тільки в суді першої інстанції, але й в стадії апеляційного провадження.

Окрім зазначених принципів, суди апеляційної інстанції у своїй діяльності мають керуватися й принципом гласності і відкритості судового процесу. За принципом гласності (ст. 7 ЦПК України) розгляд справ у судах проводиться усно і відкрито, крім випадків, що передбачають розгляд справи в закритому судовому засіданні. Будь-хто може бути присутнім у відкритому судовому засіданні та проводити фотозйомку, відео- та аудіо запис, якщо це не обмежено ЦПК України і не перешкоджає веденню засідання. Ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду справи. Будь-яка особа має право на доступ до судових рішень, що також є проявом принципу відкритості інформації щодо справи (ст. 8 ЦПК України).

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на публічний розгляд його справи. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві,

якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [85].

Як зазначає С.А. Чванкін, сьогодні потреба в масовій інформації в суспільстві значно посилена, оскільки громадяни все більше прагнуть самостійно оцінювати явища і події, активно брати участь у суспільних і політичних процесах. Не становить виключення і «інформація з зали суду», яка дає змогу особам знайомитися зі своїми правами, дізнаватися про особливості судового захисту прав людини. Суддя у визначеному законом порядку надає ЗМІ можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя. Судді не проти критики, але така критика має бути об'єктивною та не має чинити тиск на суд, що, на жаль, сьогодні має місце в ЗМІ [179, с. 56].

Відповідно до принципу гласності та відкритості судового процесу, розгляд справ у судах апеляційної інстанції повинен проводитися усно і відкрито та здійснюється державною мовою (ст. 9 ЦПК України). Однак дія цього принципу в стадії апеляційного провадження реалізується з деякими особливостями. Так, відповідно до ч. 3 ст. 368 ЦПК України, розгляд справ у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи, крім випадків, передбачених ст. 369 ЦПК України, яка встановлює, що в деяких випадках апеляційні скарги можуть розглядатися без повідомлення учасників справи. З цього випливає, що цивільним процесуальним законодавством надано право судам апеляційної інстанції не повідомляти учасників справи про розгляд справи, якщо це стосується окремих категорій справ.

Як вже зазначалось, розгляд справи в судах, у відповідності до принципу гласності, здійснюється усно, тобто принцип гласності повинен застосовуватись в поєднанні з таким принципом окремих інститутів, як принцип усності. Інакше кажучи, в апеляційному провадженні повинна допускатися усна форма спілкування суду з учасниками справи. Так, відповідно до ч. 4 ст. 368 ЦПК

України суддя-доповідач доповідає зміст рішення (ухвали), яке оскаржено, доводи апеляційної скарги, межі, в яких повинні здійснюватися перевірка рішення (ухвали), встановлюватися обставини і досліджуватися докази. Після доповіді судді-доповідача дає свої пояснення, в усній формі, особа, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони, першим дає пояснення позивач, далі дають пояснення інші учасники справи.

К.В. Гусаров справедливо зауважує, що особливість підготовки справи до розгляду виявляється у тому, що при підготовці справи до розгляду в суді апеляційної інстанції не діють такі принципи цивільного процесу, як гласність та усність, що є особливістю цієї частини апеляційного провадження, оскільки підготовка справи до розгляду проводиться без виклику осіб, що беруть участь у справі, та без проведення попереднього судового засідання. Таке положення законодавства вважається цілком обґрунтованим, оскільки провадження з перегляду рішень, що не набрали законної сили, характеризується оперативністю та кваліфікованістю, які виступають як гарантії законності перевірки цивільних справ [115, с. 850-851].

Ще один принцип, який слід згадати, – це принцип пропорційності, який є новим у цивільному процесуальному законодавстві України. Принцип пропорційності є загальноправовим принципом, що застосовується Судом Європейського Союзу. Як загальний принцип права принцип пропорційності означає вимогу, щоб державне втручання через прийняття й застосування правових актів відповідало своїй меті. Суд виходить із того, що можливе обмеження прав і свобод має бути найменшим, а наслідки заходів, які обмежують реалізацію цих прав і свобод, не повинні бути надмірними й мають досягати мети, що переслідується [158, с. 46-47].

Закріплення принципу пропорційності у цивільному процесі України суттєво впливає на процес розгляду справ у цілому, оскільки разом із цим запроваджується диференціація позовного провадження на загальне та спрощене, встановлюється можливість розгляду справ без повідомлення учасників на підставі наявних у справі доказів у суді першої та апеляційної інстанцій,

обмежується право на касаційне оскарження тощо. Зазначені зміни покликані підвищити ефективність правосуддя, оптимізувати повноваження судів та досягти цілей процесуальної економії [180, с. 83-84].

Тобто в апеляційному провадженні принцип пропорційності застосовується при підготовці справи до апеляційного розгляду щодо вирішення питань за клопотанням учасників справи, при розгляді апеляційної скарги без повідомлення учасників справи, при вирішенні питання про поновлення строків на апеляційне оскарження тощо.

В апеляційному провадженні поряд з вказаними принципами застосовуються і інші принципи цивільного процесу – принцип колегіальності при призначенні та розгляді справи; принцип законності (наприклад, у випадку необхідності виходу за межі апеляційної скарги і розгляду справи в повному обсязі); принцип процесуальної рівності сторін; принцип незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону та інші [25].

У ході дослідження встановлено, що принципи цивільного процесуального права взаємопов'язані та утворюють єдину систему та визначають публічний характер цивільного судочинства.

2.3. Передумови права на пред'явлення апеляційної скарги та умови його реалізації

Передумови права на пред'явлення апеляційної скарги та умови його реалізації є однією із складових понять права на апеляційний перегляд справи в теорії цивільного процесуального права. Традиційно проблеми «позову» вважалися найскладнішими питаннями доктрини цивільного процесу. Але, на жаль, сьогоденні реалії юридичної науки в усіх її галузях свідчать про нівелювання значення теоретичних знань в «скоротечному» юридичному світі, переважання опису фактів та юридичних явищ над пізнанням закономірностей зв'язку та відношень дійсності, що нівелює значення дотримання догматів та розвиток науки у взаємозв'язку її визнаних та вже розроблених положень. Як зазначає К.І. Скловський: «Два одно очевидних чинники: дискредитація

теоретизування як такого і бурхлива експансія прагматизму привели разом до безперечного домінування феноменологічних описів над фундаментальними спекуляціями. Абстракції зовсім виразно поступилися місцем емпірії. Здавалося б, тепер слід очікувати в праві тріумфу позитивізму. Але виявляється, що до цього ще далеко. Основою позитивізму може служити лише розроблена юридична база, добре простежуються традиції і укорінений пріоритет права в житті. Тільки така ситуація дозволяє цілком утвердитися поблажливого ставлення до юридичної філософії (спекуляції) і самодостатності права, що вимагає лише догматичного шліфування. Не варто, мабуть, доводити, що ми знаходимося досить далеко від такого положення. Як влучно зауважив В. Нерсисянц, у нас панує "антиюридичний позитивізм"» [181, с. 9].

Як вже було досліджено, право на апеляційний перегляд справи розглядається в концепції права на судовий захист як його складова. У зв'язку з тим, що в роботі право на апеляційний перегляд справи розглядається як єдине поняття, слід зазначити, що воно має дві правомочності – право на пред'явлення апеляційної скарги та право на задоволення апеляційної скарги.

Підтримуючи позицію нерозривного зв'язку розробленої юридичної бази із практикою її застосування, слід приділити увагу дослідженню права на пред'явлення апеляційної скарги як теоретичного явища крізь призму передумов та умов його реалізації.

Існує декілька поглядів щодо того, що є передумовами права на пред'явлення апеляційної скарги та умовами його реалізації.

Так, К.В. Гусаров [115, с. 834], О.О. Борисова [139, с. 64], Є.А.Чернушенко [25] вважають, що для виникнення апеляційного провадження необхідна наявність цілого ряду передумов: об'єктивних, суб'єктивних і формальних, що відповідає також положенням статей 352-356 ЦПК України, в яких знаходять своє відображення зазначені передумови.

Однак, оскільки належний суб'єкт та об'єкт провадження є елементами правовідносин, що виникають в результаті апеляційного перегляду справи, а не передумовами його виникнення, таку класифікацію слід вважати неповною.

Оскільки право на пред'явлення апеляційної скарги розглядається як одна із правомочностей права на апеляційний перегляд справи, що, у свою чергу, є складовою права на судовий захист, пропонується взяти за основу розгляду реалізації такої правомочності вчення про позов М.А. Гурвича, який стверджував, що для реалізації права на позов необхідна наявність передумов права на позов та дотримання відповідних умов. На рахунок перших відносяться ті позитивні та негативні передумови, що необхідні та достані для виникнення права на пред'явлення позову. До другої категорії відносяться умови, дотримання яких необхідні для здійснення вже існуючого права на пред'явлення позову [182, с. 28].

Так, передумовами права на пред'явлення апеляційної скарги є обставини суб'єктивного характеру, що залежать від особи, та об'єктивного характеру, що залежать від предмета, що виноситься на розгляд суду, від наявності чи відсутності яких залежить реалізація права на пред'явлення апеляційної скарги.

Суб'єктивні передумови. Правоздатність суб'єктів апеляційного оскарження. Згідно зі ст. 46 ЦПК України цивільна процесуальна правоздатність – це здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи. Процесуальна правоздатність в стадії апеляційного провадження – це правомочність конкретних, визначених законом суб'єктів, згідно зі ст. 352 ЦПК України, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, оскаржити в апеляційному порядку ухвалу, рішення суду першої інстанції повністю або частково. Також, згідно зі ст. 17 ЦПК України учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи.

Згідно зі ст. 42 ЦПК України до учасників справи належать: 1) у справах позовного провадження – сторони, треті особи; 2) при розгляді вимог у наказному провадженні – заявник та боржник; 3) у справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи.

Частиною 4 ст. 42 ЦПК України встановлено, що у справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Оскільки в апеляційному провадженні вирішується питання про законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції відносно матеріально-правових заінтересованих осіб, то тут, як і в суді першої інстанції, беруть участь також дві протилежні сторони, які відстоюють свої інтереси. Апелянтом може бути як позивач, так і відповідач, тобто той, хто подав апеляційну скаргу внаслідок непогодження з ухваленим судом першої інстанції рішенням по справі.

Виходячи з норм ЦПК України суб'єктом апеляційного оскарження можуть бути й треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Правоздатність зазначених учасників процесу не викликає сумнівів. Оскільки третя особа з самостійними вимогами має у справі самостійний інтерес, пред'являє самостійні вимоги щодо предмета спору, то вона може користуватися правом оскаржити в апеляційному порядку судові рішення, яким не задоволено в тій чи іншій частині її вимоги. Навіть якщо рішення не було оскаржене сторонами, третя особа з самостійними вимогами вправі подати апеляційну скаргу, якщо вважає, що цим рішенням порушені її права.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, також не можуть бути позбавлені права на апеляційне оскарження, оскільки ухвалене судом першої інстанції рішення опосередковано впливає на їхні права та обов'язки і в подальшому може мати преюдиційне значення для ухвалення іншого рішення (регресний позов).

Сторони і треті особи вправі оскаржити рішення суду першої інстанції незалежно від їх участі в судовому засіданні. Головне, щоб вони були допущені судом у процес [183, с. 49].

До суб'єктів апеляційного оскарження відносяться і правонаступники зазначених вище осіб. Особливістю процесуального правонаступництва є те, що воно можливе на будь-якій стадії процесу: і в апеляційній, і в касаційній

інстанціях (ст. 55 ЦПК України), причому процес продовжується на тій стадії, з якої правонаступник вступив у справу. Для допуску до участі у справі в якості правонаступника заінтересована особа повинна легітимувати себе в якості учасника процесу і надати відповідні докази, тобто певні документи, які підтверджують перехід до неї матеріальних прав та обов'язків від особи, яку вона замінила в порядку правонаступництва.

Важливе значення має час вступу правонаступника в процес, оскільки від цього залежить обсяг його прав. На стадії апеляційного провадження питання про процесуальне правонаступництво вирішує суд апеляційної інстанції. Як зазначає С.С. Бичкова, якщо рішення суду першої інстанції набрало законної сили, вступ у цивільний процес правонаступника, який виявляє ініціативу оскаржувати в апеляційному порядку це рішення, не має подальшого сенсу без поновлення апеляційним судом строку на апеляційне оскарження судового рішення. У разі позитивного результату правонаступник набуває цивільного процесуального правового статусу сторони або третьої особи і бере участь в апеляційному провадженні, а потім, якщо така необхідність залишається, він може звернутися з касаційною скаргою до суду касаційної інстанції [184, с. 369].

До суб'єктів апеляційного оскарження відносяться представники сторін, третіх осіб, також заявників та інших заінтересованих осіб. Слід зазначити, що діюче цивільне процесуальне законодавство доволі суперечливо та нелогічно регламентує положення представництва в стадії апеляційного провадження. Викликає непорозуміння незакріплення законодавцем правової підстави участі представника в апеляційній інстанції, що наводить на думку про прагнення законодавця виокремити представника з учасників справи в «якусь» незрозумілу іншу групу серед суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Так, згідно зі ст. ст. 17, 352 ЦПК України право апеляційного оскарження належить учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки. А згідно з ч. 1 ст. 42 ЦПК України учасниками справи є сторони, треті особи. Тобто, як вбачається, представник з учасників справи виключений, його правове становище

регулюється § 2 глави 4 ЦПК України, тобто відокремлено в самостійне положення серед суб'єктів цивільних процесуальних відносин. Постає логічне питання, на якій законодавчій підставі буде діяти представник в апеляційній інстанції. Для такої відповіді слід проаналізувати сукупність законодавчих норм в оновленому цивільному процесуальному законодавстві щодо представництва в цивільному процесі. Так, ст. 58 ЦПК України встановлює, що сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. А ст. 64 ЦПК України встановлює, що представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. У сукупному аналізі зазначені правові норми дають підстави стверджувати, що представництво у цивільному процесі в апеляційній інстанції походить від права особи на представника та прав представника в об'ємі прав особи, що він представляє. Вбачається, що його заінтересованість у справі вже не є процесуальною, тобто такою, що породжує в нього сенс діяти замість особи в процесі, а стає більш функціональною, в розумінні виконання функцій за договором представництва. Це може мати наслідком зміни пріоритету у представника стосовно виконання його мети в процесі – відстоювати права особи будь-якою ціною або стояти на меті дотримання права та законодавства, здійснювати допомогу особі, яку він представляє, та суду. З більш глибокого погляду така концепція законодавця змінює мету представництва – з високої мети – встановлення правового зв'язку між судом й особою, яку представляють, до здійснення тільки функцій з надання правничої допомоги особі, яку він представляє. Звуження ідеї представництва в подальшому може привести до сплюснення самого інституту представництва у судовому процесі. Але оскільки в предмет дослідження не входить дослідження представництва як такого, слід зосередитися на питанні представництва в апеляційній інстанції.

Відповідно до конституційних змін (щодо правосуддя), на сьогоднішній день в Україні діє монополія адвокатів. Так, згідно зі ст. 131¹ Конституції України

представництво іншої особи в суді здійснює виключно адвокат, однак законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [152].

Багато питань постає за оновленням цивільним процесуальним законодавством щодо правоздатності органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, як передумови права на пред'явлення апеляційної скарги. Законодавчі підстави такого представництва можна аналітично вивести із положення ст. 58 ЦПК України. Підставами для участі в апеляційній інстанції таких учасників є закріплення в ч. 1 ст. 57 ЦПК України положення щодо того, що органи та інші особи, які відповідно до ст. 56 ЦПК України звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду і це не є представництвом за загальним теоретичним уявленням. Тобто правоздатність органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, слід визнати такою, що здійснюється у визначених законом межах. Це пов'язано із природою заінтересованості таких осіб. Як зазначає С.С. Бичкова, заінтересованість цих органів та осіб має державно-правовий, суспільний або соціальний характер і впливає із обов'язків, визначених їх компетенцією або покладеними на них функціональними повноваженнями [184, с. 267].

В літературі опосередковано вчені-практики вже приходили до висновку, що правосуб'єктність зазначених органів та осіб повинна відповідати їх функціям, що встановлені законом [141, с. 126; 158, с. 104]. Тому слід запропонувати таку правоздатність вважати функціональною, тобто такою, що відповідає функції зазначеного органу.

Слід одразу підкреслити, що правоздатність зазначеного кола осіб умовно в ст. 56 ЦПК України розподілена на дві групи: органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, та прокурора.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, відповідно до ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [80], на території України і в межах її юрисдикції здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного. Пункт 10 ч. 1 ст. 13 зазначеного закону наділяє Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини правом звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом, також ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень. Крім цього, зазначений орган наділяється правом бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій (п. 9 ч. 1 ст. 13).

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи в АРК, областях, містах Києві та Севастополі, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про захист прав споживачів» [76], має право подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів. Як вбачається, зазначений орган має право апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, ухвалених у справі за його зверненням, тобто за умови його безпосередньої участі при розгляді справи.

Слід зазначити, що перелік таких осіб та органів не є вичерпним, оскільки правоздатність, як передумова звернення з апеляційною скаргою, вводиться законодавством, що встановлює функціональність такого органу.

Специфічною вбачається правоздатність прокурора, що обумовлена особливим становищем, що займають органи прокуратури в системі влади. Як зазначало попереднє законодавство, прокурор здійснював у суді представництво інтересів громадянина або держави і міг здійснювати

представництво на будь-якій стадії цивільного процесу (ч. 2 ст. 45 ЦПК України, ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» [102]). Представляючи інтереси громадянина чи держави, прокурор реалізовував конституційні положення, закріплені в ст.ст. 3, 13 Конституції України, у відповідності з якими держава повинна забезпечувати захист прав і свобод громадян і держави. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 3, ст. 13, ч. 1 ст. 45, ст.ст. 46, 292 ЦПК України (редакція втратила чинність) прокурору належало право апеляційного оскарження судових рішень у цивільних справах. Однак проведеною конституційною реформою повноваження прокурора щодо представництва інтересів у суді було суттєво звужено, тобто, відповідно до положень ст. 131¹ Конституції України, прокурор здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, визначеному законом. Крім того, і діюче процесуальне законодавство вступило в протиріччя із Законом України «Про прокуратуру», змінивши форму участі прокуратури в цивільному процесі. Так, Закон України «Про прокуратуру» встановлює в п. 2 ст. 2, що на прокурора покладені такі функції, як представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом, а ЦПК України, виключивши представників із учасників справи, надає право прокурору у визначених законом випадках, звертається до суду з позовною заявою, брати участь у розгляді справи за його позовами, а також вступити за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовом іншої особи, що не відповідає конституційним засадам, до початку розгляду справи по суті, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами (ч. 3 ст. 56 ЦПК України). Тобто звів функцію прокурора до переліку його правомочностей у процесі. В літературі, надаючи аналіз ролі прокуратури в цивільному процесі, вже висловлювалась подібна думка. Так, С.С. Бичкова звертає увагу на невдалий підхід законодавця у використанні терміна «представництво», оскільки прокурор у будь-якому разі не стає процесуальним представником і завжди діє від свого імені [184, с. 292]. Але слід відзначити, що таке положення законодавства погіршує статус органів прокуратури, не відповідає положенню Закону України

«Про прокуратуру», а також звужує інститут представництва, включаючи до нього тільки адвокатів та представників (поки що).

Стосовно правоздатності органів прокуратури, то, спираючись на ч. 3 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру», право подання апеляційної скарги на судові рішення в цивільній справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників регіональних прокуратур. Наявність підстав має бути підтверджена прокурором шляхом надання суду відповідних доказів. Тобто прокурор повинен надати суду письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, або органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншому суб'єкту владних повноважень на здійснення ним представництва.

В.В. Долежан звертає увагу на доцільність збереження за прокурором права офіційної критики рішень і дій органів судової влади, на яку повинні у встановленому порядку й у встановлені строки реагувати відповідні судові інстанції [185, с. 184].

Т.О. Дунас, М.В. Руденко, відзначаючи неприпустимість існування нагляду прокуратури над судом, звертають увагу на те, що за прокурором не може закріплюватися право на перегляд усіх без винятку цивільних справ. На думку вчених прокурор має право, зокрема, на апеляцію лише у тих справах, у провадженні яких брав участь він або інші державні органи, а також коли рішення суду першої інстанції зачіпає інтереси держави чи громадянина, які неспроможні самі їх захистити [187, с. 159-160].

Існування такої точки зору у науковій літературі свідчить про підтримання позиції, що участь прокурора в цивільному судочинстві – це правова гарантія непорушності встановлених Конституцією України прав і свобод громадян, установлення істини у справі, ухвалення законного рішення [172, с. 94]. Однак підтримаючи таку позицію, слід зазначити, що дослідження провадиться тільки в

рамках встановлення цивільної процесуальної правоздатності прокурора, тому побічна дискусія може призвести до відходу від обраного предмета дослідження.

Тобто слід дійти висновку, що правоздатність органів прокуратури прирівнена до функціональної правоздатності, за аналогією із органами та особами, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, та вже не відповідає положенню Закону України «Про прокуратуру» щодо здійснення представництва.

Ще одна категорія суб'єктів, що мають специфічну правоздатність (на відміну від першої інстанції), – це особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки (ст. 352 ЦПК України). В літературі єдиної точки зору щодо природи правоздатності таких суб'єктів не існує. Так, О.В. Іванова під даними особами розуміє суб'єктів спірного матеріального правовідношення, не наділених процесуальним статусом при провадженні у справі в суді першої інстанції. Їм притаманні такі характерні ознаки: фактична і юридична неучасть у справі (в суді першої інстанції); поява у процесі після ухвалення рішення судом першої інстанції; порушення прав і охоронюваних законом інтересів таких осіб рішенням суду; наявність як матеріальної, так і процесуальної заінтересованості у результаті справи, виступ на захист власних інтересів [188, с. 8].

На думку О.В. Бартина, осіб, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, можна класифікувати на дві групи: особи, про права чи обов'язки яких суд першої інстанції прийняв судові рішення та вказав на них в мотивувальній чи резолютивній частині судового рішення; особи, про права чи обов'язки яких відсутнє посилання в резолютивній чи мотивувальній частині судового рішення, але права та обов'язки котрих безпосередньо стосуються прийнятого рішення, в тому числі створюють перешкоди для реалізації їх суб'єктивних прав і належного виконання обов'язків [189, с. 50].

Ю.В. Даниляк вважає, що оскарження рішення суду особами, не залученими до участі у справі, які вважають свої права порушеними цими

рішеннями, викликає численні проблеми, пов'язані з належним нормативним забезпеченням доступності судового захисту для цих осіб. Серед теоретичних проблем: необхідність забезпечення високого рівня гарантій прав осіб, які не брали участі у справі; визначення правового статусу осіб, які не залучені до участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, обсяг їх прав та момент надання їм прав осіб, які беруть участь у справі [190, с. 96].

С.С. Бичкова зазначає, що процесуального статусу осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, фізичні та юридичні особи, держава, а також інші учасники правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, набувають з моменту відкриття провадження у справі, а якщо вони вступають у цивільний процес після відкриття провадження у ньому – з моменту притягнення (залучення) чи допуску їх до участі у справі [184, с. 42].

Право на апеляційне оскарження особами, які не брали участі у справі, закріплено також у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» [191] за умови, що суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Деякі вчені заперечують доцільність віднесення даних осіб до суб'єктів апеляційного оскарження.

Ю.С. Червоний заперечував доцільність оскарження особами, які не брали участі у справі, судових рішень судом апеляційної інстанції, обґрунтовуючи власну позицію тим, що особи, які не брали участі у справі, не мають права знайомитися з матеріалами справи, тому незрозуміло, як вони можуть дізнатися, що суд першої інстанції вирішив питання про їх права та обов'язки [150, с. 325].

Але Ю.Є. Радзівський, надання особам, які не брали участі у розгляді справи, права на апеляційне оскарження рішень судів, що стосуються їх прав і обов'язків, вважає виправданим, оскільки єдиною можливістю захисту своїх прав у випадку незгоди зі змістом відповідного рішення для зазначених вище осіб є оскарження такого рішення в апеляційному порядку. Разом з тим помилкою законодавця, і з цим слід погодитися, вчений відзначає відсутність у ЦПК України

норми, що встановлює право осіб, які не брали участі у розгляді справи, на оскарження ухвал, що стосуються їх прав і обов'язків [192].

Але на думку В.А. Кройтора, подібні твердження щодо вірогідності безпідставного звернення до суду апеляційної інстанції будь-якої особи, яка вважає, що суд першої інстанції припустився помилки, вважає перебільшенням, оскільки більшість громадян навряд чи буде витрачати час та кошти на оскарження рішення суду, що в дійсності не зачіпає їх прав та обов'язків. Поодинокі ж випадки необґрунтованого звернення до суду, без сумніву, зустрічаються і в практиці судів першої інстанції. Надання можливості оскаржувати рішення суду першої інстанції особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, на думку вченого, є виправданою і сприяє не лише захисту прав та інтересів таких осіб, а й реалізації принципу процесуальної економії, оскільки не змушує осіб, яких стосується рішення, вирішувати свою проблему, що створило рішення суду, через суд першої інстанції [193, с. 199].

Можливість звернення особи до суду за захистом своїх прав обумовлена, зокрема, наявністю у неї юридичної заінтересованості. Якщо суд прийняв рішення, що безпосередньо стосується прав та свобод чи обов'язків осіб, які не брали участі у справі, то вони мають як матеріальну заінтересованість, так і процесуальну [194, с. 461].

Але зазначені особи в обов'язковому порядку повинні обґрунтувати своє право на апеляційне оскарження посиланням на те, які саме права та обов'язки вирішив суд [195, с. 66].

Матеріально-правова і процесуально-правова заінтересованість (юридичний інтерес). Слід зазначити, що питання матеріально-правової та процесуально-правової заінтересованості, або ж юридичного інтересу, є дуже важливим, що, на жаль, доволі часто нехтується законодавцем. Так, наявність матеріальної та процесуальної заінтересованості є критерієм віднесення суб'єктів цивільного процесу до такої категорії, як учасники справи. У свою чергу, учасники справи, в залежності від наявності матеріальної та процесуальної

заінтересованості (юридичного інтересу) або ж тільки процесуально-правової заінтересованості, виокремлюються у дві групи: 1) учасники справи, які мають матеріально-правову та процесуальну заінтересованість у справі: сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги (заявник та боржник у наказному провадженні, заявник та деякі заінтересовані особи в окремому провадженні); 2) учасники справи, які мають процесуально-правову заінтересованість (треті особи, які не заявляють самостійних вимог, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб). Не зрозумілою є позиція законодавця в сучасній редакції ЦПК України, який знехтував таким критерієм при класифікації учасників справи, виокремивши представників, які мають процесуальну заінтересованість у справі, в самостійну групу учасників справи. Це навряд чи позитивно буде втілюватися на практиці, але все одно для розуміння функції суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин юридичний інтерес враховується при реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги.

Юридичний інтерес, як окрема передумова права на пред'явлення позову, досліджувався М.А. Гурвичем, але виокремлювався поза межами основної класифікації. М.А. Гурвич доводить, що юридичний інтерес є поєднанням заінтересованості в реалізації права на позов у процесуальному сенсі, тобто права на пред'явлення позову та реалізації права на позов у матеріальному сенсі, права на задоволення позову [182, с. 45]. З урахуванням чинного законодавства слід запропонувати інший підхід до зазначеного питання. Але, в першу чергу, слід дослідити визначення понять матеріальної та процесуальної заінтересованості.

Матеріально-правова заінтересованість полягає у прагненні домогтися для себе поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права, законного інтересу, тобто отримати певне майно, благо, встановити певний стан, обставини або, навпаки, не допустити їх порушення [197, с. 94].

Процесуальна юридична заінтересованість спрямована на досягнення певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, що відповідає функціональному призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи [148, с. 34].

Процесуальний інтерес позивача полягає в одержанні від суду рішення про задоволення позову. Матеріально-правовий інтерес позивача визначається тією матеріальною вигодою, яку йому дасть рішення про задоволення позову. Процесуальний інтерес відповідача полягає в одержанні від суду рішення про відмову про задоволення позову. Матеріально-правовий інтерес відповідача зводиться до підтвердження судовим рішенням відсутності будь-яких його правових обов'язків перед позивачем [159, с. 95].

Слід зазначити, що будь-яке провадження без наявності приводу для його початку є неможливим, але подання позову (апеляційної скарги) без прагнення задовольнити свої права є нелогічним. Оскільки сучасне процесуальне законодавство вже прийняло положення щодо «зловживання процесуальними правами» підставами застосування цивільної процесуальної відповідальності, згідно зі ст. 44 ЦПК України, зокрема, є: подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин; заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення; подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер, можна стверджувати те, що беззаперечною суб'єктивною передумовою права на пред'явлення апеляційної скарги є наявність матеріально-правової та процесуально-правової заінтересованості (юридичного інтересу). Таке положення вже дієво підконтрольне суду, так як у випадку пред'явлення завідомо безпідставного позову (тобто при відсутності прагнення вирішити матеріально-правовий спір, або ж при відсутності матеріально-правової та процесуально-правової заінтересованості (юридичного інтересу)) суд має право відмовити у відкритті провадження. Тому слід дійти висновку, що суб'єктивною передумовою права на пред'явлення апеляційної скарги є реальна наявність у особи матеріально-правової та (або) процесуально-правової

заінтересованості у справі (юридичного інтересу). У випадку відсутності однієї із складових юридичного інтересу суд, перевіrivши апеляційну скаргу, може застосувати заходи проти зловживання процесуальними правами та визнати подану апеляційну скаргу безпідставною.

Відсутність заявленої у встановленому законом порядку відмови від здійснення права на пред'явлення апеляційної скарги. Зазначена передумова права на пред'явлення апеляційної скарги означає, що право на пред'явлення апеляційної скарги вже було реалізовано особою та є забезпеченням принципу судової економії, стабільності правосуддя, обов'язковості судових рішень.

Така передумова закріплена в п. 2 ч. 1 ст. 358 ЦПК України як підстава для відмови у відкритті апеляційного провадження, зокрема суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо є ухвала про закриття провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судові рішення.

Об'єктивні передумови права на пред'явлення апеляційної скарги, такі що залежать від предмета, що виноситься на розгляд суду, можна класифікувати на позитивні, що повинні бути наявні при пред'явленні апеляційної скарги, та негативні, що відповідно повинні бути відсутніми.

Так, позитивними передумовами права на пред'явлення апеляційної скарги є: 1) судові рішення першої інстанції як об'єкт оскарження; 2) юрисдикція апеляційного суду.

1) Судові рішення першої інстанції як передумова звернення до апеляційної інстанції. Право апеляційного оскарження і подання апеляційної скарги обумовлено, перш за все, об'єктом оскарження, що є однією з основних об'єктивних передумов апеляційного оскарження.

Відповідно до ч. 1 ст. 258 ЦПК України розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду (ч. 3 ст. 258 ЦПК України). Особливою формою судового рішення є судовий наказ, що видається судом за результатами розгляду вимог, але за оновленим цивільним процесуальним законодавством судовий наказ не підлягає

апеляційному оскарженню, згідно з ч. 3 ст. 167 ЦПК України, однак заявнику, у встановленому ЦПК України порядку, надано право на оскарження ухвали про відмову у видачі судового наказу, що зазначається у переліку ухвал, на які може бути подана апеляційна скарга окремо від рішення суду (п. 1 ч.1 ст. 353 ЦПК України).

На законодавчому рівні об'єкти апеляційного оскарження визначені у ст.ст. 352, 353 ЦПК України. Об'єктом апеляційного оскарження є рішення (повністю або частково) суду першої інстанції, яке не набрало законної сили. Однак судова практика містить випадки, коли в апеляційному порядку переглядаються судові акти, що набрали законної сили. Це відбувається у випадках, коли, приймаючи участь у справі, особи з поважних причин пропустили строк на апеляційне оскарження судового акта, але апеляційний суд за заявою особи, що подає апеляційну скаргу, поновив строк на апеляційне оскарження завдяки поважності причин пропуску, про що виносить ухвалу.

І.В. Андронов зазначає, що термін «рішення» в цивільному процесуальному законі має подвійне значення. З одного боку, він використовується як узагальнююче поняття для всіх актів правосуддя, які ухвалюються судом у порядку цивільного судочинства, з іншого – як процесуальний документ, яким закінчується розгляд цивільної справи [172, с. 236]. На думку вченого, рішення суду є вольовим актом правосуддя в цивільному процесі, ухваленим судом іменем України у встановленому законом порядку в результаті здійснення правозастосовної діяльності, який містить в собі наказ і підтвердження наявності або відсутності правовідносин, спрямований на охорону та захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права і який має наслідком виникнення, зміну або припинення процесуальних, а в деяких встановлених законом випадках і матеріальних правовідносин [198, с. 7].

Отже, об'єктом апеляційного оскарження є рішення суду, якими закінчується розгляд справи по суті в суді першої інстанції, та судові рішення, якими вирішуються процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої

інстанції, тобто ухвали. Розглянемо особливості кожного з об'єктів апеляційного оскарження.

Рішення суду першої інстанції може бути оскаржено повністю або частково (ст. 352 ЦПК України).

М.І. Балюк, Д.Д. Луспеник підкреслюють, що апеляційна скарга може бути подана не лише на рішення суду в цілому, але й на частину рішення, зокрема мотивувальну, незалежно від того, чи вплинули викладені в рішенні суду висновки про певні обставини (факти) на вирішення справи по суті. Якщо апеляційна скарга подана не на рішення суду в цілому, а лише на його окрему частину, зокрема на мотиви рішення, як відзначають вчені, то в цьому випадку оскаржуване рішення не набирає законної сили [194, с. 470].

На думку В.І. Тertiшнікова, оскарження тільки резолютивної частини рішення у повному обсязі слід вважати оскарженням усього рішення [199, с. 227].

Апеляційному оскарженню підлягають також такі різновиди рішення суду, як додаткове та заочне рішення суду. Пленум Верховного Суду України у п. 4 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» [191] також звертає увагу на те, що об'єктом апеляційного оскарження можуть бути рішення суду першої інстанції, у тому числі додаткові, заочні, що можуть бути оскаржені як у цілому, так і в частині, а також щодо обставин (фактів), встановлених судом (незалежно від того, чи вплинули висновки суду про ці обставини (факти) на вирішення справи по суті), або резолютивної частини з питань розподілу судових витрат між сторонами, порядку та способу виконання рішення тощо.

Загалом, можливість оскарження додаткового рішення регламентована ч. 5 ст. 270 ЦПК України та особливих питань не викликає.

Що ж стосується оскарження заочного рішення суду, то варто зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 288 ЦПК України право оскаржити заочне рішення в загальному порядку має тільки позивач. Разом з тим позивач та відповідач, згідно з ч. 3 ст. 288 ЦПК України, можуть оскаржити в загальному порядку повторно заочне рішення.

Об'єктом апеляційного оскарження окремо від рішення суду є також ухвали суду першої інстанції.

Судова ухвала – це самостійний процесуальний документ (форма судового рішення), яким вирішуються питання, пов'язані з рухом справи у суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду у випадках, встановлених у ЦПК України [159, с. 384].

За раніше діючим законодавством апеляційному оскарженню підлягали ухвали суду першої інстанції, що не набрали законної сили. Однак таке положення набуло змін. Стаття 261 ЦПК України передбачає, що ухвала суду набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК України, а ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи або у разі розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (судьями). Апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення (ч. 1 ст. 354 ЦПК України). Тобто сьогодні апеляційному оскарженню підлягають ухвали суду першої інстанції, що набрали законної сили.

Перелік ухвал, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду, визначений у ч. 1 ст. 353 ЦПК України.

Д.Ю. Цихоня зазначає, що сутність законодавчого обмеження права на апеляційне оскарження знаходить свій вияв в обмеженнях, встановлених для ухвал, з яких в апеляційному порядку можуть бути оскаржені лише ті, що визначені у ч. 1 ст. 293 ЦПК України [144, с. 85]. Так, ст. 293 попередньої редакції ЦПК України відповідає положенню ст. 353 поточної редакції зазначеного кодексу. Оскарженню окремо від рішення підлягає лише частина ухвал. Виникає закономірне питання: чому не підлягають окремому оскарженню всі ухвали та які причини виділення саме цієї групи. Законодавство не дає відповіді на

поставлені питання. У теорії процесуального права з даного приводу були запропоновані різні пояснення.

А.І. Загоровський називає такі причини окремого оскарження ухвал: а) неможливість оскарження ухвали закриває шлях до апеляції та взагалі припиняє подальший хід процесу (наприклад, відмова у прийнятті позовної заяви, апеляційної скарги); б) інтереси сторони можуть постраждати внаслідок несвоєчасного оскарження (наприклад, ухвали про забезпечення позову, про попереднє виконання рішення...) [200, с. 87].

М.Г. Авдюков стверджував, що у випадках, коли ухвала перешкоджає подальшому руху справи або стосується майнових прав учасників процесу, останні повинні мати можливість оскаржувати її окремо від апеляційної скарги на рішення суду [201, с. 29].

Аналіз різноманітних наукових поглядів на поставлене питання приводить до висновку про детермінацію кола ухвал, що підлягають окремому апеляційному оскарженню, комплексом факторів, основними з яких є поєднання вимог захисту прав учасників процесу та оперативності судового розгляду. К.С. Юдельсон справедливо зазначав, що надання можливості оскарження всіх без винятку ухвал суду затягнуло б процес, створило би тяганину та передумови для неможливості виконання рішення [202, с. 125].

Важливим критерієм віднесення ухвал до тих, що підлягають окремому оскарженню, є можливість такого оскарження. У зв'язку з цим умовою окремого оскарження ухвал І.М. Зайцев називає відсутність перешкод для реалізації завдань і цілей правосуддя та узгодження з механізмом процесуального регулювання, підкреслюючи значення свободи оскарження. На жаль, законодавець не приділяє названому питанню достатньої уваги [203, с. 122]. Практика свідчить, що, використовуючи даний законодавчий недолік, сформувалась ціла система зловживання процесуальними правами, спрямована на затягування розгляду. Такі дії називаються процесуальними диверсіями. Суть окремих із них проявляється в тому, що особа, яка бажає затягти розгляд справи, з даною метою оскаржує будь-яку ухвалу (як таку, що підлягає

оскарженню згідно з законодавством, так і таку, що оскарженню не підлягає) до апеляційної інстанції. При цьому матеріали справи разом із скаргою направляються в апеляційний суд. Коли апеляційний розгляд справи завершиться, його результати оскаржуються в касаційну інстанцію. Мета такого оскарження – створити перешкоду для розгляду спору по суті в першій інстанції [204, с. 23].

Із категорією можливості окремого оскарження ухвал тісно пов'язана доцільність такого оскарження. Доцільність окремого оскарження даних ухвал проявляється в тому, що оскарження їх окремо від рішення є найоптимальнішим засобом реагування, який дозволяє виокремити саме ту частину справи, яка хвилює заінтересовану особу. Тому встановлення окремого від рішення оскарження таких ухвал запобігає непотрібній тяганині.

Певні обмеження допустимості апеляції окремих рішень, на думку К.В. Гусарова, служать підвищенню функціональної спроможності та ефективності діяльності апеляційних судів. Вчений відзначає, що забезпечене Конституцією України право на судовий захист та Європейською конвенцією з прав людини і основоположних свобод – право на справедливий суд не порушуються певними обмеженнями апеляції, оскільки заінтересованій особі надавалося право бути заслуханою в суді першої інстанції [115, с. 204-205].

О.В. Дем'яновою зазначено, що коло ухвал, які підлягають апеляційному оскарженню, не може бути довільним і повинно відповідати певним критеріям – можливість, необхідність та доцільність оскарження. Вона пропонує розширити перелік ухвал, які складають самостійний об'єкт апеляційного оскарження, і виділяє три групи таких актів суду: ухвали, що перешкоджають провадженню у справі; ухвали, що створюють значний негативний наслідок процесуального характеру для заінтересованої особи; ухвали, які створюють додатковий матеріальний об'єкт незадоволення [205, с. 5, 72].

Неоднозначне законодавче регулювання оскарження ухвал суду першої інстанції попереднім законодавством стало підставою для неоднакової правозастосовної практики в частині надання заявникам можливості оскаржувати окремо від рішення суду ухвали, які не були передбачені у ст. 293 ЦПК України

(ч. 1 ст. 353 ЦПК України – чинна редакція). Це, у свою чергу, призвело до того, що заінтересовані особи були змушені відстоювати своє право на апеляційне оскарження ухвал шляхом звернення до Конституційного Суду України з проханням офіційного тлумачення низки положень ст. 293 ЦПК (попередньої редакції ЦПК України). Так, рішення Конституційного Суду України №3-рп/2010 від 27.01.2010 р. (п. 3.2.) взагалі спричинило зміну уявлень про ухвалу як об'єкт апеляційного оскарження. Так, у мотивувальній частині зазначеного конституційного акта тлумачення наведений у ст. 293 ЦПК України перелік ухвал суду першої інстанції, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду, КСУ визнав невичерпним та зазначив, що положення цієї статті слід розуміти так, що «будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом із рішенням суду». Водночас далі по тексту вищезгаданого акта конституційного тлумачення зазначено, що п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України слід розуміти так, що у цивільному процесі апеляційному оскарженню підлягають ухвали за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом. Вказане тлумачення дало багатьом учасникам цивільних процесуальних правовідносин можливість зловживати своїми процесуальними правами з метою затягування строків судового провадження, адже дозволило ставити перед судами загальної юрисдикції питання про апеляційний перегляд ухвал суду, які не те що не входять до переліку, визначеного в ст. 293 ЦПК України (попередньої редакції), а взагалі з точки зору вимог раціональної процесуальної форми не повинні оскаржуватись [206].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі щодо можливості оскарження окремо від рішення суду ухвал, перелічених у ч. 1 ст. 293 ЦПК України від 12.07.2011 р. [207], інформував про необхідність обов'язкового виконання рішень Конституційного Суду України.

Ю.П. Лобода відзначає, що заборона оскарження судових ухвал повинна бути прямо передбачена у процесуальному законодавстві стосовно кожного випадку, коли процесуальна дія суду оформлюється ухвалою. При цьому вчений

звертає увагу на те, що у процесуальних законах необхідно передбачати не правило, а саме винятки, випадки неможливості оскарження ухвал [208].

Як зазначає А.І. Дрішлюк, оскарження ухвал суду окремо від рішення суду, які зазначені в ст. 293 ЦПК України, призвело до численних зловживань правом на апеляційне оскарження [209, с. 11].

Слід зазначити, що відповідно до діючого законодавства перелік ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду, значно розширений та доповнений деякими пунктами, що надає можливість окремо від рішення суду оскаржувати ухвали про: забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів, зміни чи скасування ухвали про забезпечення доказів; забезпечення позову, зміни заходу забезпечення позову; скасування забезпечення позову, відмови в скасуванні чи зміні заходів забезпечення позову або відмови у забезпеченні позову; зустрічного забезпечення або зміни чи скасування зустрічного забезпечення; призначення експертизи; стягнення штрафу в порядку процесуального примусу; залишення без розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження, а також оскарження окремої ухвали тощо.

Це зумовлено зверненнями громадян стосовно оскарження таких ухвал, наприклад рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина А.А. Суботи щодо офіційного тлумачення положень п. 2 ч.1 ст.293 ЦПК України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду), де суд вирішив, що можливо окремо від рішення суду оскаржувати в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції як про забезпечення позову і щодо скасування забезпечення позову, так і ухвали про відмову в забезпеченні позову і скасуванні забезпечення позову.

Тому слід дійти висновку, що позиція сьогоденної редакції є більш однозначною стосовно неможливості оскаржити інші, ніж передбачені ст. 353 ЦПК України, ухвали окремо від рішення суду. Будемо сподіватися, що нова практика застосування цивільного процесуального законодавства буде здійснюватися в зазначених законодавцем межах та не буде повторювати попередній негативний досвід, чим вносити плутанину в установлений порядок.

Але, незважаючи на те, що перелік ухвал, закріплений в ст. 353 ЦПК України, значно розширений, порівняно з попередньою редакцією, в законодавстві не зазначається, що він є вичерпним. Дійсно, п. 4 ч. 5 ст. 357 ЦПК України передбачає, що суд апеляційної інстанції не приймає скаргу і повертає її, якщо вона подана на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду. Таке положення є недостатнім. Стоячи на позиції необхідності вичерпності переліку ухвал, що можуть бути оскаржені окремо від рішення суду, для створення усталеної, єдинообразної судової практики слід дійти висновку щодо необхідності закріплення на законодавчому рівні імперативної норми щодо вичерпності переліку ухвал, що можуть бути оскаржені окремо від рішення суду. У зв'язку з чим пропонується статтю 353 доповнити частиною 3, яку викласти в такій редакції:

3. «Перелік ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду, зазначений у частині першій цієї статті, є вичерпним».

Юрисдикція апеляційного суду. Відповідно ст. 358 ЦПК України суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. Це свідчить про безумовний характер такої передумови права на пред'явлення апеляційної скарги. Тобто для реалізації права на подання апеляційної скарги необхідна така передумова, як розповсюдження на даний об'єкт оскарження юрисдикції апеляційного суду.

Не вдаючись у багатомовну дискусію з приводу сьогоденного положення щодо цивільної юрисдикції та її класифікації, зосередимо увагу на цивільній юрисдикції суду апеляційної інстанції. Хоча слід зауважити, що вона предметно пов'язана із юрисдикцією першої інстанції, оскільки об'єктом оскарження виступають судові рішення. Так, згідно зі ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав,

інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами. Як зазначає ЦПК України, така юрисдикція є предметною. Зазначене положення для апеляційного провадження має похідне значення, оскільки перевіряється судом першої інстанції, але у випадку порушення предметної юрисдикції до апеляційної скарги застосовуються заходи, передбачені ч. 1 ст. 358 ЦПК України, тобто відмова у відкритті апеляційного провадження.

Новелою ЦПК України стало впровадження «інстанційної юрисдикції». Відповідно до статті 24 ЦПК України інстанційною юрисдикцією апеляційних судів є апеляційний перегляд судових рішень місцевих судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду).

Згідно з останніми змінами в цивільному процесуальному законодавстві щодо апеляційного провадження, в рамках права на пред'явлення апеляційної скарги, постало ще одне питання. Так, згідно з ч. 2 ст. 23 ЦПК України, справи щодо оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів розглядаються апеляційними судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом (за місцезнаходженням арбітражу). Таке положення викликає, насамперед, непорозуміння – навіщо навантажувати суди апеляційної інстанції справами, з якими справлялися суди першої інстанції, а згодом й Верховний Суд, як суд касаційної інстанції, на який згідно з ч. 2 ст. 24 ЦПК України покладено обов'язок переглядати в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції [210, с. 16].

Негативні передумови. Виключення даної категорії справ з кола справ, що підлягають розгляду в порядку апеляційного провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 358 ЦПК України суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо апеляційну скаргу подано на судові

рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню. Зазначене положення стосується змін в порядку оскарження судових наказів, що вже не можуть бути об'єктом апеляційного провадження. Тому така передумова права на пред'явлення апеляційної скарги повинна бути відсутня у апелянта, що здійснює своє право на пред'явлення апеляційної скарги.

Наявність рішення, що набрало законної сили, цієї самої особи на це саме судове рішення і з тих самих підстав. Принцип обов'язковості судових рішень, стабільності правосуддя забезпечується гарантією неможливості повторної реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги, якщо таке право вже було реалізоване. Таке положення втілено в ст. 186 ЦПК України як підстава відмови у відкритті в суді першої інстанції, а в суді апеляційної інстанції трансформовано в наступні підстави, згідно з п. п. 2-3 ч. 1 ст. 358 ЦПК України: 1) є ухвала про закриття провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судове рішення; 2) є постанова про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судове рішення.

Але, як вбачається за порівняльним аналізом ст. 186 та ст. 358 ЦПК України, в стадії апеляційного провадження відсутня підстава для відмови у відкритті провадження на підставі того, що є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, що наявна в суді першої інстанції (ч. 2 ст. 186 ЦПК України), а це у свою чергу унеможливило відмову апеляційного суду, якщо він отримав апеляційну скаргу, за якою вже було ухвалено рішення.

Тому пропонується доповнити частину першу ст. 358 ЦПК України «Відмова у відкритті апеляційного провадження» пунктом п'ятим у такій редакції:

«5) є постанова про задоволення (часткове задоволення) апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судове рішення з тих самих підстав».

Умови реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги. Для здійснення права на пред'явлення апеляційної скарги, крім розглянутих передумов, до яких відносяться об'єктивні та суб'єктивні, необхідно також дотриматися й умов його реалізації.

Умовами реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги слід визнати сукупність встановлених законом правил порядку подання апеляційної скарги, порушення яких тягне за собою залишення апеляційної скарги без руху або її повернення та не перешкоджає повторному зверненню.

До умов реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги слід віднести: 1) дотримання форми і за змісту апеляційної скарги; 2) сплату судового збору; 3) подання додатків до апеляційної скарги; 4) дотримання строків на апеляційне оскарження; 5) дотримання правил підсудності; 6) дієздатність апелянта, належним чином уповноваженого представника.

Дотримання форми і змісту апеляційної скарги. Звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або інтересу відображується у формі і змісті апеляційної скарги. Варто звернути увагу на те, що § 1 розділу V має назву «Апеляційна скарга», хоча за своїм змістом такий розділ присвячений передумовам права на пред'явлення апеляційної скарги та умовам його реалізації. Тому пропонується назвати зазначений параграф «Реалізація права на пред'явлення апеляційної скарги». Стаття 356 ЦПК України встановлює форму та зміст апеляційної скарги. Згідно з п. 3 ч. 4 ст. 356 ЦПК до апеляційної скарги додаються документи, що підтверджують сплату судового збору у встановленому порядку і розмірі, або документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону.

Подання додатків до апеляційної скарги. Згідно з ч. 4 ст. 356 ЦПК України до апеляційної скарги додаються: 1) довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника, якщо апеляційна скарга подана представником і ці документи раніше не подавалися; 2) копії скарги та доданих письмових матеріалів відповідно до кількості учасників справи; 3) документи, що

підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону; 4) докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного судового рішення суду першої інстанції (за наявності).

Дотримання строків на апеляційне оскарження. Дискусійним є питання чи є дотримання строків на апеляційне оскарження умовою реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги чи передумовою. Таке питання пов'язане з тим, що з пропуском строку на апеляційне оскарження понад один рік законодавець пов'язує необхідність відмови у відкритті апеляційного провадження, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 358 ЦПК України. Але водночас пропуск строків на апеляційне оскарження можливо поновити, що свідчить не про відсутність права на пред'явлення апеляційної скарги взагалі, тобто права пред'явлення апеляційної скарги в процесуальному сенсі, а про недотримання належних умов його реалізації. Тому слід дійти висновку, що дотримання строків на апеляційне оскарження є умовою реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги.

Дотримання правил підсудності. Питання підсудності в стадії апеляційного провадження не стає так гостро, як в суді першої інстанції, але все ж таки враховується апеляційним судом як умова реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги. Згідно зі ст. 351 ЦПК України судом апеляційної інстанції у цивільних справах є апеляційний суд, у межах апеляційного округу якого (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) знаходиться місцевий загальний суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується, якщо інше не передбачено ЦПК України.

Дієздатність апелянта. Згідно зі ст. 47 ЦПК України цивільна процесуальна дієздатність – це здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді. Цивільна процесуальна дієздатність належить фізичній особі, яка досягла повноліття, а також юридичним особам. На відміну від цивільної процесуальної правосудності, відсутність цивільної дієздатності не є перешкодою для реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги, у зв'язку із можливістю діяти через представника або залучення законного представника.

Дотримання такої умови реалізації права на пред'явлення апеляційної скарги є вимога про її повернення апеляційним судом у разі, якщо апеляційна скарга подана недієздатною особою. Як зазначає п. 1 ч. 5 ст. 357 ЦПК України, апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції, якщо апеляційна скарга подана особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписана або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено.

2.4. Ознаки апеляційного провадження та види апеляції

Визначивши поняття апеляційного провадження, реалізацію принципів цивільного судочинства в апеляційному провадженні, передумови та умови права на пред'явлення апеляційної скарги, слід приділити увагу й ознакам апеляційного провадження в цивільному процесі України.

Як будь-який інститут цивільного процесуального права, апеляційне провадження має притаманні лише йому ознаки, що дає можливість відрізнити апеляційне провадження від інших способів оскарження судових рішень. Думка теоретиків щодо визначення ознак апеляційного провадження здебільшого однакова, за деякими особливостями. Враховуючи положення правової доктрини, наведемо декілька з них.

О.О. Борисова виокремлює наступні ознаки апеляційного провадження: 1) апеляція подається на рішення суду, що не набрало законної сили; 2) справа щодо апеляції передається на розгляд до вищестоящего суду; 3) подача апеляції обумовлюється неправильністю рішення суду першої інстанції, яка виражається, на думку особи, яка подала апеляційну скаргу, або в неправильному встановленні фактичних обставин справи, або в неправильному застосуванні закону, або в неповному наданні сторонами матеріалів; 4) апеляційний суд розглядає як питання факту, так і питання права, тобто має право перевірити як юридичну, так і фактичну сторону справи в тому об'ємі, що й суд першої інстанції; 5) апеляція може бути допущена лише один раз у кожній справі;

б) повноваження апеляційного суду при перегляді справи обмежені межами апеляційної скарги і предметом рішення суду першої інстанції [139, с. 288].

Такий перелік залишається актуальним і в теперішній час, однак, враховуючи зміни цивільного процесуального законодавства щодо перегляду справ в апеляційному порядку, його слід дещо розширити та привести до відповідності оновленому цивільному процесуальному законодавству.

Так, класифікація, наведена О.М. Трач, є більш ширшою, що включає загальні та спеціальні ознаки. До загальних належать такі ознаки: 1) подання апеляційної скарги на судові рішення (основне, додаткове, а також заочне рішення, ухвала, судовий наказ), що не набрало законної сили; 2) перегляд судового рішення здійснюється судом вищестоящої інстанції; 3) подання апеляційної скарги, обумовлене незаконністю та (або) необґрунтованістю судового рішення; 4) апеляційний суд перевіряє юридичну та фактичну сторони справи; 5) апеляція може бути допущена лише один раз в кожній справі з тієї самої підстави; 6) повноваження суду апеляційної інстанції обмежені доводами апеляційної скарги та вимогами, заявленими у суді першої інстанції.

До спеціальних ознак належать: 1) можливість посилення в апеляційному суді на докази, які було подано до суду першої інстанції, та на нові докази лише у визначених законом випадках; 2) апеляційний суд наділений повноваженнями щодо перевірки справи в обсязі, яким наділений суд першої інстанції, лише у певних випадках; 3) відсутність повноваження щодо скасування рішення та передачі справи на новий розгляд до суду першої інстанції; 4) апеляційний суд наділений повноваженнями скасувати ухвалу і передати питання на новий розгляд до суду першої інстанції; 5) апеляційний суд наділений повноваженнями скасувати рішення суду першої інстанції та ухвалити нове рішення [211, с. 112].

Слід частково не погодитися з такою позицією, зокрема в частині виокремлення спеціальних ознак. За своїм змістом перелічені ознаки є межами розгляду апеляційної справи та повноваженнями суду апеляційної інстанції, а не окремими якісними характеристиками інституту апеляційного провадження.

Перелік спеціальних ознак є розгорненням останньої ознаки в загальному переліку, зокрема наведеному в шостому пункті.

К.В. Гусаров зазначає, що апеляційному провадженню притаманні такі ознаки: 1) подача апеляційної скарги зупиняє набрання рішенням місцевого суду законної сили та його виконання; 2) апеляційний суд, переглядаючи справу, досліджує питання як права, так і факту; 3) апеляційний перегляд дозволяє забезпечити швидкість та чіткість у здійсненні правосуддя; 4) впровадження апеляційного оскарження судових рішень повинно сприяти формуванню єдиної судової практики; 5) апеляційне провадження підлягає порушенню виключно за ініціативою сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а також осіб, які не брали участі у розгляді справи за умови, що суд вирішив питання про їх права та обов'язки; 6) апеляційний перегляд дозволить найбільш повно гарантувати реалізацію права на судовий захист [115, с. 833-834]. До ознак апеляційного провадження К.В. Гусаров відносить також перегляд справи трьома суддями, які мають більш позитивний досвід відправлення правосуддя. Формулювання цієї ознаки не досить вдале, оскільки з положень, що судді апеляційного суду мають більш позитивний досвід, випливає, що судді першої інстанції такого досвіду не мають, в той час як судові рішення апеляційного суду скасовуються судом касаційної інстанції. Відповідно до ч. 3 ст. 34 ЦПК України, перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів. У такому ж складі суддів, як правило, розглядають апеляційні скарги апеляційні суди Франції (проте в деяких складних випадках – не менше п'яти суддів). Визначення судді-доповідача для розгляду конкретної справи здійснюється ЄСІТС.

Сукупність перелічених ознак сучасних вчених-юристів дозволяє стверджувати, що вони брали за основу лише деякі ознаки апеляційного провадження, спираючись або на повторний розгляд справи, або на об'єкт оскарження, або на ініціювання апеляційного оскарження заінтересованими особами. Тому надані ознаки є неповними та не дають змогу беззаперечно погодитись з конкретною точкою зору (класифікацією), що потребує детального

вивчення основних із них, особливо з урахуванням останніх змін у цивільному процесуальному законодавстві.

Подання апеляційної скарги на судові рішення, що не набрало законної сили. Так, відповідно до ст.ст. 352, 353 ЦПК України, об'єктом апеляційного оскарження є ухвали, а також рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили. Є.А. Чернушенко зазначає, що рішення суду є основним об'єктом апеляційного оскарження, а ухвали – винятковим [154, с. 16]. Стаття 353 ЦПК України встановлює перелік ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду.

Однак виникло інше питання стосовно цієї ознаки. Так, апеляційна скарга завжди подавалась на судові рішення (рішення, ухвали), які не набрали законної сили. Проте сьогодні, відповідно до норм оновленого ЦПК України (ст. 261), ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачене цивільним процесуальним законодавством. Якщо ж ухвала постановлена поза межами судового засідання або без повідомлення (виклику) учасників справи, або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, то така ухвала набирає законної сили одразу після її підписання суддею (суддями). ЦПК України (в редакції до 03.10.2017 р.) не містив статті, що регулювала б питання набрання ухвалою законної сили. У п. 4 ч. 1 ст. 210 містилось положення, відповідно до якого ухвала суду, що постановлялась як окремий документ, в резолютивній частині зазначала строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження. Діючий ЦПК України також містить аналогічне положення у п. 4 ч. 1 ст. 260 ЦПК України. Тобто на відміну від норм попередньої редакції ЦПК України, законодавцем закріплено, що ухвали набирають законної сили після їх проголошення або підписання, за винятком ухвал, що оформлюються окремим документом, у якому встановлюється строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

З цього випливає, що в апеляційному порядку оскаржуються ухвали, що набрали законної сили, а це, у свою чергу, вже не відповідає назві такій загальновизнаній ознаці апеляційного провадження, як «подання апеляційної

скарги на судові рішення, що не набрало законної сили». Доцільно назвати таку ознаку – «подання апеляційної скарги на ухвали, а також на рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили».

Перегляд справи в апеляційному порядку передається на розгляд вищестоящего суду. Відповідно до ст. 351 ЦПК України апеляційна скарга подається до апеляційного суду (після початку функціонування ЄСІТС), у межах апеляційного округу якого, тобто території, на яку поширюється повноваження відповідного апеляційного суду, знаходиться місцевий суд, що ухвалив оскаржуване судові рішення, якщо інше не передбачено ЦПК України.

Суди апеляційної інстанції, у зв'язку зі змінами обсягу їх повноважень (неможливість направлення справи на новий розгляд), здійснюють фактично перегляд судових рішень, оскільки вони в окремих випадках не можуть обмежитись лише їх перевіркою [211, с. 108]. Це зумовлено системою судоустрою, що будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності (ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») та повноваженнями, покладеними на суд апеляційної інстанції, відповідно до ст. 374 ЦПК України. Така ознака відповідає дійсності за своїм сенсом, але саме визначення «вищестоящий суд» втратило свою актуальність у зв'язку із судовою реформою, що триває в Україні.

Апеляційний суд перевіряє юридичну та фактичну сторони справи. Така ознака апеляційного провадження, з одного боку, характеризує сутність апеляційного провадження, а з іншого боку, в літературі плутається із межами розгляду справ апеляційним судом.

Так, наприклад, К.В. Гусаров зазначає, що апеляційний суд, переглядаючи справу, досліджує питання як права, так і факту. Ця ознака апеляційного провадження впливає зі ст. 367 ЦПК України. О.М. Трач у свою чергу закріплює, що ознакою апеляційного провадження є: можливість посилення в апеляційному суді на докази, які було подано до суду першої інстанції, та на нові докази лише у визначених законом випадках; апеляційний суд наділений повноваженнями щодо перевірки справи в обсязі, яким наділений

суд першої інстанції, лише у певних випадках. Тобто, як вбачається, таке положення також впливає зі змісту ст. 367 ЦПК України. О.О. Борисова виділяє таку ознаку, зазначаючи, що апеляційний суд розглядає як питання факту, так і питання права, тобто має право перевірити як юридичну, так і фактичну сторони справи в тому обсязі, що й суд першої інстанції. Знову ж таки за своїм змістом така ознака говорить про характеристику меж апеляційного провадження.

Межі розгляду справи судом апеляційної інстанції є категорією-константою. Межі окреслюють й повноваження суду апеляційної інстанції, й направляють розгляд апеляційного суду у визначених законом рамках, а також зобов'язують апелянта висувати свої вимоги тільки з визначених законом підстав та у визначених законом межах. Тобто таке поняття, як межі, специфікують такий спосіб оскарження і не залежать від зміни законодавства. Законодавство може змінити зміст меж розгляду справи судом апеляційної інстанції, наприклад, змінити повноваження суду або ж змінити підстави перегляду, але скасувати саме поняття – це скасувати сенс існування окремої інстанції. Тому слід дійти висновку, що універсальним поняттям для характеристики апеляційного оскарження є така ознака, як межі розгляду судом апеляційної інстанції, зміст яких розкривається в чинному законодавстві. В той же час, незважаючи на те, що повноваження суду апеляційної інстанції реалізуються у визначених законом межах, вони мають самостійне значення та повинні бути виокремлені в самостійну ознаку апеляційного провадження.

Повноваження суду апеляційної інстанції обмежені межами апеляційної скарги і предметом рішення суду першої інтенції. Повноваження апеляційного суду при перегляді справи обмежені межами апеляційної скарги [213, с. 51-53]. Згідно з ч. 1 ст. 367 ЦПК України, суд апеляційної інстанції переглядає справу в межах доводів та вимог апеляційної скарги. Відповідно до ст. 374 ЦПК України, за результатами розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції має право: залишити судові рішення без змін, а скаргу без

задоволення; скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення; визнати нечинним судові рішення суду першої інстанції повністю або частково у передбачених ЦПК України випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині; скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково; скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції; скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; у передбачених цим Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-7 ч. 1 ст. 374 ЦПК України.

Апеляція може бути допущена лише один раз в кожній справі. Учасники справи, а також особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково (ч. 1 ст. 352 ЦПК України). Ухвала суду першої інстанції оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, передбачених ст. 353 ЦПК України.

Кожен з зазначених вище суб'єктів права апеляційного оскарження, як правило, має один раз звернутися до суду апеляційної інстанції з метою перегляду справи та перевірки законності і обґрунтованості судового рішення, ухваленого по конкретній справі. Ця ознака впливає із строкowości здійснення вказаного права (ст. 354 ЦПК України), правових наслідків реалізації окремих диспозитивних прав учасників справи, тобто закриття апеляційного провадження (ч. 5 ст. 364 ЦПК України), скасування рішення суду із закриттям

провадження у справі (ст. 377 ЦПК України), юридичних властивостей постанов суду апеляційної інстанції (ст. 384 ЦПК України).

Вказана ознака викликала багато суперечностей, оскільки на практиці існувало негласне правило зловживання процесуальними правами з боку учасників справи з метою затягування процесу за допомогою повторного апеляційного оскарження судових рішень. А саме, коли одне й те саме судове рішення оскаржувалось різними учасниками з однієї підстави або однією особою з різних підстав. Це було зумовлено закріпленням у ч. 4 ст. 300 ЦПК України (редакція втратила чинність) норми, з якої можна було зробити висновок про можливість оскарження судового рішення повторно з інших підстав. Оновленим цивільним процесуальним законодавством було усунено цей недолік. Так, по-перше, п. 2 ч. 1 ст. 358 ЦПК України передбачає, що суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо є ухвала про закриття провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судове рішення (тобто неважливо з яких саме підстав); по-друге, ч. 5 ст. 364 ЦПК України закріплює імперативну норму про те, що у разі закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою від апеляційної скарги на судове рішення повторне оскарження цього рішення особою, що відмовилась від скарги, не допускається.

Тому зараз таку ознаку можна вважати правильною, за винятком деяких уточнень. Не зовсім коректно сформульована назва ознаки. З такої назви випливає, що апеляційне провадження взагалі не можливо, якщо вже право на апеляційний перегляд справи було реалізоване одним з учасників справи, що не є вірним. Вірним є те, що за змістом ЦПК України вбачається: кожен з потенційних суб'єктів апеляційного провадження має право на апеляційний перегляд справи, за скаргою цієї особи на це саме судове рішення з тих самих підстав. Тобто, якщо право на апеляційний перегляд справи було реалізовано одним з учасників справи, це не позбавляє такого права іншого з учасників.

Сукупність перелічених ознак апеляційного провадження дає змогу виявити, що кожна конкретна ознака або не досить вдало сформульована, або не характеризує виключно апеляційне провадження, а впливає з принципів цивільного процесуального права або ж не відповідає чинному законодавству.

Такий підхід дозволяє запропонувати новий погляд на перелік ознак апеляційного провадження з урахуванням положень правової доктрини:

- апеляційна скарга подається на ухвали, а також на рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили;
- апеляційна скарга подається до суду апеляційної інстанції (після початку функціонування ЄСІТС), у межах апеляційного округу якого знаходиться місцевий суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується;
- апеляційна скарга подається учасниками справи, а також особами, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки;
- подача апеляційної скарги зупиняє набрання законної сили рішенням суду першої інстанції;
- подання апеляційної скарги обумовлено межами розгляду справи судом апеляційної інстанції;
- розгляд апеляційної скарги відбувається за визначеними законодавством повноваженнями в межах розгляду справи судом апеляційної інстанції;
- повторне апеляційне оскарження судового рішення цієї самої особи на це саме судові рішення і з тих самих підстав не допускається;
- подання апеляційної скарги зупиняє виконання оскаржуваного рішення, за винятком випадків негайного виконання судового рішення.

Наведені ознаки характеризують апеляційне провадження як спосіб оскарження судових рішень. Таким чином, аналіз сукупності існуючих ознак дає підстави для висновку, що суть апеляційного провадження полягає в перегляді справ, а також перевірці законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції.

Окреслення характерних ознак апеляційного провадження дає змогу в достатній мірі проаналізувати види апеляції в цивільному процесі України. Протягом багатьох років вченими досліджувались питання апеляційного провадження, та, на жаль, як правило, у захищених на дисертаційному рівні працях здебільшого науковці, просто охарактеризовуючи апеляційне провадження, констатують наявність двох видів або моделей апеляції: повної та неповної, але не встановлюють відмінність між видами та моделями апеляції. Тому для більш якісного вирішення цього питання варто розглянути співвідношення понять «вид» та «модель».

Великий тлумачний словник сучасної української мови як модель у необхідному нам контексті визначає наукове поняття, пов'язане з методом моделювання. У цьому значенні модель – речова, знакова або уявна (мисленна) система, що відтворює, імітує чи відображає принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості, ознаки чи характеристики об'єкта дослідження. В інших наукових джерелах модель визначається, як конструкція будь-якого явища; як предметна, знакова чи мисленна (уявна) система, що відтворює, імітує або відображає якісь визначальні характеристики, тобто принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості чи ознаки об'єкта пізнання. Аналогічним чином «модель» визначається та характеризується у філософській літературі [186, с. 94-95].

Стосовно визначення поняття «вид», слід звернутися до його логічного значення, зокрема, в логіці виокремлюють поняття «видової відмінності» як ознаки поняття, що за додаванням ознаки специфічності допомагає виокремити одне родове поняття від іншого, а якщо до родової ознаки додати видову відмінність, то отримаємо «вид» [213, с. 8-9].

Тобто можна стверджувати, що термін «модель» є технічною категорією, що, при його застосуванні, характеризує апеляцію як певну конструкцію, яка має свої, притаманні конкретній моделі, характеристики, що діють у певному зв'язку та створюють єдину систему. Такі характеристики певної моделі дозволяють виокремити одну модель апеляції від іншої. Однак співвідносити поняття

«модель» з поняттям «вид» не можна, у зв'язку з тим, що термін «вид», як вбачається з його логічного визначення, є ознакою, за якою виокремлюється один логічний об'єм від іншого. Тобто можна прийти до висновку, що термін «модель» є технічною категорією-синонімом логічної категорії «вид». На підставі цього є вірним твердження тих вчених, що розглядають повну та неповну апеляцію як види та моделі, але визнати це коректним не можна.

У зв'язку з тим, що юриспруденція є наукою, що користується, перш за все, правилами формальної логіки, в дисертаційному дослідженні обрано класифікацію апеляції за критерієм видової відмінності: на повну та неповну.

Перед тим як характеризувати види апеляції, слід дослідити їх історичні витоки. Існування різних видів апеляції зумовлено історичним поділом цивільного процесу на змагальний та слідчий. Оскільки Україна довгий час входила до складу Російської імперії, законодавчі та судові реформи, що відбувалися, мали свій вплив й на законодавство та судову систему України.

В літературі наголошується на тому, що судова система передбачала тільки одну інстанцію й про існування інституту оскарження судових рішень, тим більш апеляції, не могло бути й мови. Тільки з початку XVIII ст. з реформами Петра I на правову систему почали впливати інші правові системи, в першу чергу німецька та французька. Судова реформа 1864 р., що була відображена у чотирьох законодавчих актах, прийнятих 20.11.1864 р., значно змінила судову систему, упорядкувавши її та встановивши принцип двох інстанцій, що означало можливість розгляду справи по суті тільки у двох інстанціях, та закріпила неповну апеляцію, однак на практиці була реалізована все ж повна апеляція [139, с. 19, 29, 53].

Однак в період з 1917 р. по 2000 р. цивільне процесуальне законодавство не передбачало апеляційного оскарження судових постанов, що не набрали законної сили [140, с. 525]. Важливим кроком стало закріплення на конституційному рівні у 1996 р. забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, що зумовило прийняття Верховною Радою України 21.06.2001 р. нових законів, зокрема Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального

кодексу України». Фундаментальною новацією цього закону було скасування касаційного і наглядового перегляду справ та запровадження апеляційного та касаційного оскарження рішень, ухвал, постанов судів. Ці зміни забезпечують основні засади здійснення судочинства – його законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, гласність судового процесу і повне фіксування його технічними засобами [214, с. 118-119]. Тобто з прийняттям цього закону відбувся перехід від повної апеляції до неповної.

Цілком слушно звернути увагу на те, що за радянських часів у цивільному судочинстві діяв слідчий процес, метою якого було досягнення об'єктивної істини по справі за допомогою імперативних повноважень суду (тягар доказування покладался виключно на суд), а не змагальний процес (тягар доказування покладається на сторони).

Слід відзначити, що одна справа, якщо в основу апеляції покладені інквізиційні засади процесу, коли апеляційне провадження розглядається як публічний засіб судового контролю по забезпеченню правильного та однакового застосування закону, як засіб досягнення об'єктивної істини, що невідкладно передбачає активність апеляційного суду. Інша справа, коли в основу апеляції покладені підстави змагального процесу, де приватні інтереси та права апеляторів зумовлюють предмет та межі можливої перевірки, початок апеляційного провадження та можливі варіанти закінчення апеляційного перегляду судового акта, коли процес підкорений активності та волі сторін, а не публічній ролі суду [115, с. 833].

Переходячи до дослідження видів апеляції, варто дослідити думки вчених-процесуалістів щодо їх розуміння.

Так, М.К. Треушніков визначає, що сутність повної апеляції полягає у тому, що вимога, розглянута судом першої інстанції, повторно розглядається судом апеляційної інстанції. У зв'язку з цим сторони мають право посилалися на нові факти, надавати нові докази, вносити нові заперечення. Суд не залежить від результатів процесу в першій інстанції. Мета повної апеляції – виправити упущення – навмисні або ненавмисні самих сторін, що не надали весь

фактичний матеріал для остаточного вирішення справи. Сутність же неповної апеляції полягає у тому, що перевіряється сам процес у суді першої інстанції та його рішення. З цього випливає, що сторони не мають право посилалися на нові факти, надавати нові докази. Проведення у суді апеляційної інстанції направлено не на нове вирішення справи, а на перевірку рішення. У зв'язку з цим неповна апеляція має на меті виправити помилки суду, а не сторін [140, с. 525].

Як стверджує О.О. Борисова, при повній апеляції апеляційний суд досліджує фактичну сторону справи у повному обсязі, тобто проводить ті ж самі дії по дослідженню обставин справи, оцінці доказів, що й суд першої інстанції. В даному випадку має місце повторний новий розгляд справи. Учасники апеляційного провадження мають можливість посилалися на нові фактичні данні, наводити нові доводи та пояснення. Апеляційні суди, що діють за правилами повної апеляції, при розгляді апеляційної скарги не мають права повернути справу для нового розгляду до суду першої інстанції, а повинні самі ухвалити рішення. При неповній апеляції провадження в апеляційному суді здійснюється у поєднанні принципів усності та письмовості. Явка сторін в апеляційний суд не обов'язкова, оскільки справа може бути розглянута на підставі письмових актів [139, с. 52, 53-54].

Ю.С. Червоний під повною апеляцією розумів перегляд судових рішень та ухвал у повному обсязі, а під неповною апеляцією – перегляд судових рішень і ухвал суду першої інстанції, тобто перевірку законності й обґрунтованості у межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції [141, с. 337].

На думку К.В. Гусарова, існування такого повноваження пояснюється тим, що в умовах «неповної» (обмеженої) апеляції справа по суті фактично не розглядається. Апеляційний суд у цьому випадку лише перевіряє, чи були судом першої інстанції здійснені всі передбачені процесуальним законом дії для постановлення законного і обґрунтованого рішення. За загальними правилами «неповної» (обмеженої) апеляції під час розгляду справи в апеляційному суді не допускається посилення на нові факти, обставини, докази, які не були предметом

розгляду суду першої інстанції та не були зазначені в апеляційній скарзі і поясненнях на неї. Якщо у сторін виникає необхідність у посиланні на нові факти і докази, котрі необхідні для нового дослідження справи, суд апеляційної інстанції вправі в такому разі скасувати рішення суду першої інстанції, а справу повернути на новий розгляд. Наявність такого повноваження унеможливорює перетворення апеляційних судів на суди першої інстанції, дисциплінує сторони й інших учасників судового розгляду, змушуючи їх надавати всі докази, які мають значення для справи, до суду першої інстанції, і слугує гарантією послідовного розгляду справи у двох судових інстанціях. При повній апеляції особам, що беруть участь у справі, дозволяється пред'являти в апеляційних судах поряд із фактами і доказами, які вже були предметом розгляду суду першої інстанції, нові факти і докази. Апеляційні суди, що діють за принципом повної апеляції, не вправі повертати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, а мають самі винести рішення [215, с. 544].

Є.О. Харитонов зазначає, що за «повної» апеляції особам, що беруть участь у справі, дозволяється пред'являти в апеляційних судах разом із фактами і доказами, які вже були предметом розгляду суду першої інстанції, нові факти і докази. В такій ситуації апеляційні суди, що діють за принципом повної апеляції, не вправі повертати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, а зобов'язані самі ухвалювати рішення по суті.

За «неповної» (обмеженої) апеляції суд апеляційної інстанції розглядає справу на підставі тільки тих фактичних даних, які були предметом дослідження суду першої інстанції або на які вказували сторони в апеляційній скарзі чи в поясненнях на неї. При цьому він вправі, крім права на залишення рішення суду першої інстанції без змін або його скасування і постановлення нового рішення, скасувати рішення суду першої інстанції і направити справу на новий розгляд для винесення рішення судом першої інстанції [216, с. 402].

Як вбачається із наведеного, порядок розгляду справ при повній і неповній апеляції має певні відмінності. Слід дослідити такі відмінності крізь призму виокремлення недоліків та переваг кожного із видів апеляції.

Повна апеляція (слідчий процес). Переваги: 1) завдання апеляції – надати гарантію справедливості рішення на реалізацію права на судовий захист (1. Факт подвійного розгляду дає змогу усунути помилки. 2. Забезпечується дотримання законності, адже вища інстанція наділена більшою судовою владою);

Недоліки: 1) відкриває можливості щодо зловживання правами з боку учасників щодо надання доказів; 2) суди декількох судових інстанцій можуть виконувати одне й те ж саме завдання – зниження ролі суду першої інстанції (дублюють один одного); 3) положення сторони, що оскаржує рішення суду, не повинно погіршуватись у порівнянні з тим, що вона здобула в суді першої інстанції (однак помилка підлягає усуненню, незважаючи на це, тому що справу можна буде вважати вирішеною правильно).

Неповна апеляція (змагальний процес). Переваги: 1) унеможливорює перетворення апеляційних судів у суди першої інстанції; 2) дисциплінує учасників судового розгляду, змушуючи їх надавати всі докази до суду першої інстанції.

Недоліки: 1) умови можливості прийняття апеляційною інстанцією до розгляду нових доказів мають бути вичерпно деталізовані в законі (поважність причин неподання доказів); 2) обмеження повноважень апеляційного перегляду призводило до скасування рішень касаційною інстанцією.

Тобто слід дійти висновку, що при неповній апеляції судом апеляційної інстанції перевіряється рішення суду першої інстанції і при певних умовах переглядається справа по суті, а при повній апеляції апеляційний розгляд направлений на повторний перегляд справи по суті, тобто поряд з перевіркою правильності ухваленого рішення здійснюється новий (повторний) розгляд справи. Суть поділу апеляції на повну та неповну пов'язано, у першу чергу, із встановленими межами розгляду справи та повноваженнями суду апеляційної інстанції.

Стосовно меж слід зазначити, що оновлене цивільне процесуальне законодавство (ст. 367) відповідає рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо введення обмеження на представлення нових претензій, фактів чи

доказів у суді другої інстанції, якщо не виникають нові обставини і не існують інші передбачені внутрішнім законодавством причини, з яких вони не були представлені в суді першої інстанції [217, с. 333].

Крім того, важливим є положення ч. 6 ст. 367 ЦПК України, яке встановлює, що в суді апеляційної інстанції не приймаються і не розглядаються позовні вимоги та підстави позову, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції.

Однак варто зауважити, що все ж таки суд апеляційної інстанції має право переглянути справу в повному обсязі, якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишиться очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження.

Тому слід погодитись з думкою О.С. Захарової, яка зазначила, що ЦПК України 2004 р. запроваджена неповна модель апеляції, яка передбачає в законі один випадок розгляду справи повторно, – це очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження. Оскільки повторність розгляду справи за вказаним нормативним приписом відбувається за ініціативи суду, а не учасників процесу в суді першої інстанції, учасники процесу не наділені правом подавати нові докази під час повторного розгляду справи, тому така повторність жодним чином не засвідчує запровадження окремих елементів повної апеляції в цивільному процесі України [218, с. 131].

З урахуванням дослідження меж та повноважень суду апеляційної інстанції встановлено, що в Україні діє такий вид апеляції, як неповна.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

3.1. Відкриття апеляційного провадження

Апеляційне провадження як факультативна стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи та (або) обов’язки, об’єднаних метою оскарження та перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Апеляційне провадження як стадія має здійснюватись на загальних засадах відправлення правосуддя, однак за деякими відмінностями. Виходячи із норм ЦПК України, апеляційне провадження складається з декількох частин:

- 1) відкриття апеляційного провадження;
- 2) підготовка розгляду справи судом апеляційної інстанції;
- 3) розгляд справи судом апеляційної інстанції;
- 4) прийняття постанов судом апеляційної інстанції.

Відкриття провадження, як відправна частина апеляційного провадження, забезпечується такою процесуальною гарантією, як заборона відмовляти у праві на звернення до суду (ст. 4 ЦПК України).

Учасники справи, а також особи, які не брали участь у справі, але суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов’язки, подають апеляційну скаргу до суду апеляційної інстанції (у зв’язку із початком функціонування ЄСІТС) (ст. 352 ЦПК України).

Варто нагадати, що питання участі в апеляційному провадженні осіб, які не приймали участі у розгляді справи судом першої інстанції, було вирішено тільки з прийняттям у 2004 р. ЦПК України.

Як зазначав М.М. Бородин, вважалось, що у разі надання права будь-якій особі у будь-який час оскаржити будь-яке рішення, суди першої та апеляційної інстанції були б паралізовані великою кількістю так званих «безпредметних» скарг [219, с. 71]. Однак, як виявилось, це не відповідало конституційним засадам та порушувало права осіб, яких стосувалося ухвалене судом першої інстанції рішення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 352 ЦПК України після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою особи, яка не брала участь у справі в суді першої інстанції, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, така особа користується всіма процесуальними правами і несе процесуальні обов'язки учасника справи.

Новелою цивільного процесуального законодавства є надана особам можливість звернення до суду в електронній формі. Так, відповідно до ч. 8 ст. 14 ЦПК України, особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в ЄСІТС, можуть подати процесуальні або інші документи, вчинити інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою вказаної системи та з використанням власного цифрового підпису. В такому разі всі документи в подальшому суд надсилає в електронній формі шляхом їх направлення на електронні адреси. З норми цієї статті випливає, що якщо особа звернулася до суду першої інстанції з позовною заявою в електронній формі, то і апеляційну скаргу вона має подавати також в електронній формі. Така можливість є досить актуальною з огляду на реалії сьогодення і має на меті значно полегшити учасникам справи обмін документами між судом та учасниками справи. В підтримку такої позиції висловлюється Н.Ю. Голубєва, зазначаючи, що отримання різних сервісів в електронному вигляді від держави давно стало затребуваним у світі. З'явилися «електронні уряди», «електронні суди» тощо. Україна активно включилася в ці процеси. Широко розрекламований «електронний суд» досить дорогий для держави проект. Але вигоди від його впровадження абсолютно очевидні. Потенційна можливість працювати віддалено дуже економить час для юристів, підприємців та ін. [112, с. 5].

Варто звернути увагу на ще одну новелу цивільного процесуального законодавства про те, що апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції, на відміну від норми, що існувала до внесення змін, а саме, подача апеляційної скарги до апеляційного суду через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване рішення. Роль місцевого суду при надходженні апеляційної скарги зводилась до відповідності процесуальних документів формальним вимогам, передбаченим ст. 295 ЦПК України (втратила чинність), та направленні справи разом з апеляційною скаргою до апеляційного суду у визначені процесуальним законом терміни. Місцевий суд був позбавлений можливості впливати на рух справи після ухвалення рішення. Всі процесуальні дії (поновлення пропущених строків на апеляційне оскарження, залишення скарги без руху тощо) виконував лише суд апеляційної інстанції.

Однак нерідкими були ситуації, коли апеляційна скарга подавалась безпосередньо до апеляційного суду, оскільки від цього залежало питання щодо строку апеляційного оскарження. Апеляційні суди у такому випадку чинили по-різному: одні повертали скаргу до суду першої інстанції для виконання імперативних вимог, інші ж повертали скаргу заявнику [220, с. 70].

Тому слід вважати, що із запровадженням нової імперативної норми щодо подачі апеляційної скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції (ст. 355, п. 3 ч. 5 ст. 357 ЦПК України) та враховуючи, що у резолютивній частині рішення суду, відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 265 ЦПК України, зазначається строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження, цю проблему вирішено. Хоча це і не гарантує стовідсоткове дотримання цих норм учасниками справи.

Однак слід наголосити на тому, що сьогодні у зв'язку із тим, що відповідно до підпункту 15 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України ЄСІТС почне функціонувати через 90 днів з дня опублікування Державною судовою адміністрацією України у газеті «Голос України» та на веб-порталі судової влади оголошення про створення та забезпечення функціонування ЄСІТС, то до того часу апеляційні та

касаційні скарги подаються учасниками справи до або через відповідні суди, а матеріали справ витребовуються та надсилаються судами за правилами, що діяли до набрання чинності цієї редакції ЦПК України. У разі порушення порядку подання апеляційної чи касаційної скарги відповідний суд повертає таку скаргу без розгляду (підпункт 15.5 пункту 1 розділу XIII ЦПК України).

Як свідчить судова практика, відсутність ЄСПС не має впливати на можливість реалізації права на апеляційний перегляд учасниками справи. Так, наприклад, Верховний Суд 20.06.2018 р. розглянув у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи касаційну скаргу ОСОБА_2, яка підписана представником ОСОБА_3, на ухвалу апеляційного суду Одеської області від 30.01.2018 р.

Ухвалою апеляційного суду Одеської області апеляційну скаргу представника ОСОБА_2 – ОСОБА_3 на ухвалу Тарутинського районного суду Одеської області від 13.02.2017 р. повернуто заявнику без розгляду на підставі підпункту 15.5 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України.

Ухвала апеляційного суду мотивована тим, що апеляційна скарга подана безпосередньо до апеляційного суду, а не через суд першої інстанції, тобто з порушенням порядку її подання. Своєю постановою Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду Одеської області від 30.01.2018 р. та передав справу №514/134/17 до апеляційного суду Одеської області для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження у справі.

Обґрунтовуючи свою позицію, Верховний Суд у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду зазначив, що особа, яка подає скаргу, вправі очікувати застосування норм процесуального законодавства (статті 355 ЦПК України, підпункту 15.5 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України), які надають їй право як безпосереднього подання апеляційної скарги до апеляційного суду, так і подання апеляційної скарги через місцевий суд. Застосування принципу пропорційності при здійсненні судочинства вимагає такого тлумачення підпункту 15.5 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення»

ЦПК України, що б гарантувало особі право на безпосереднє звернення із апеляційною скаргою до апеляційного суду, яке визначене ст. 355 ЦПК України, оскільки держава не вправі обмежувати права особи без певної мети для захисту якогось суспільного інтересу [221].

На вимогу ст. 357 ЦПК України скарга реєструється у день її надходження до суду апеляційної інстанції в ЄСІТС (ст. 14 ЦПК України), не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, який визначається також за допомогою ЄСІТС, та не пізніше п'яти днів після надходження скарги або заяви про усунення недоліків, суддя-доповідач вирішує питання про відкриття апеляційного провадження. Метою цієї норми є запобігання незаконному впливу на суддів, а також об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з дотриманням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді та з урахуванням спеціалізації суддів.

Вирішуючи питання про відкриття апеляційного провадження, суддя-доповідач має перевірити передумови права на апеляційний перегляд справи, а також чи були виконані скаржником усі умови реалізації права на апеляційне оскарження судових рішень.

Однак при вирішенні питання про прийняття апеляційної скарги суддя-доповідач не вправі давати оцінку обґрунтованості чи необґрунтованості скарги. З цього випливає те, що не можна відмовити у прийнятті апеляційної скарги, наприклад, від особи, яка не брала участі у справі, з тих підстав, що рішення суду не порушує прав цієї особи, оскільки дане питання вирішується лише в судовому засіданні при перегляді судового рішення по суті [220, с. 71].

За результатами розгляду питання щодо відкриття апеляційного провадження суддя-доповідач на вимогу ст. 357 ЦПК України має у п'ятиденний строк постановити відповідну ухвалу, а саме:

1. Ухвала про залишення апеляційної скарги без руху. Така ухвала постановляється суддею-доповідачем у разі невиконання умов для реалізації права на апеляційне оскарження, тобто якщо особа, яка оскаржує судові рішення,

не дотрималась вимог щодо форми, змісту апеляційної скарги та (або) не сплатила судовий збір.

Вимоги до оформлення та змісту апеляційної скарги визначаються ст. 356 ЦПК України. В апеляційній скарзі повинні бути вказані відомості про найменування апеляційного суду, до якого подається апеляційна скарга, на вимогу ст. 356 ЦПК України; ім'я (найменування) особи, яка подає апеляційну скаргу, її місце проживання чи місце знаходження і згідно зі ст.4 Закону України від 20.10.2014 р. «Про забезпечення прав і свобод внутрішнього переміщення осіб» [222].

Оновлене процесуальне законодавство доповнило статтю новим пунктом, що передбачає зазначення в апеляційній скарзі повного найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає апеляційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України, номери засобів зв'язку та електронної пошти, офіційна електронна адреса, якщо такі є, а також повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), що має відповідати вимогам Електронного суду.

В апеляційній скарзі, також, зазначається рішення або ухвала, що оскаржуються, а також в чому виражається незаконність та (або) необґрунтованість рішення або ухвали та (або) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин тощо); нові обставини, що підлягають

встановленню чи оцінці, залишено без обґрунтування поважності причин ненадання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використовуваних судом першої інстанції. Доводи апеляційної скарги – це ті аргументи, які наводяться в доказ того, що рішення чи ухвала суду першої інстанції підлягає скасуванню чи зміні, чи справа, що розглядається, підлягає закінченню; або заява, подана в суд першої інстанції, повинно бути залишено без розгляду.

В апеляційній скарзі вказують також клопотання особи, яка подала скаргу, дату отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується, та перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає, або представником такої особи (ч. 3 ст. 356 ЦПК України).

Також слід мати на увазі, що законом передбачена письмова або електронна форма виготовлення апеляційної скарги. Із початком функціонування ЄСІТС особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси, відповідно до ч. 8 ст. 14 ЦПК України, можуть подавати процесуальні та інші документи (апеляційні скарги) в електронній формі з використанням власного електронного цифрового підпису. Таке нове положення ЦПК України відповідає змісту останньої віхи судової реформи – «Вдосконалення апеляційного провадження в контексті конституційної реформи в умовах інтеграційних процесів».

Судовий збір входить до складу судових витрат і їх призначення полягає у частковому відшкодуванні державі затрат на здійснення правосуддя, попереджує безпідставні звернення до суду, а також стимулює до добровільного виконання зобов'язань суб'єктами спірних матеріальних правовідносин [249, с. 321]. Відповідно до Закону України «Про судовий збір», судовий збір справляється за подання до суду апеляційної скарги на судові рішення, заяви про приєднання до апеляційної скарги на рішення суду та заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами у розмірі 150 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви, скарги [99].

Крім того, суд залишає апеляційну скаргу без руху у випадку, якщо така скарга подана після закінчення строку на апеляційне оскарження якщо особа не подала заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження, або якщо підстави пропущення строку було визнано судом неповажними. При цьому, після отримання ухвали, скаржник має право протягом десяти днів звернутися до апеляційного суду з заявою про поновлення строку на апеляційне оскарження або вказати інші підстави для поновлення строку.

Розглядаючи питання щодо строків на апеляційне оскарження судових рішень, необхідно звернути увагу на практичні проблеми.

Право на подання апеляційної скарги на судові рішення у осіб, які його оскаржують, виникає протягом тридцяти днів з моменту проголошення рішення, а на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення, згідно з ч. 1 ст. 354 ЦПК України. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Тобто строк на оскарження рішення суду збільшено з десяти до тридцяти днів, а ухвали – з п'яти до п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення.

Загальна практика розгляду справ в апеляційних судах показує, що оскарження судових рішень здійснюється в термін, наближений до останнього дня закінчення процесуального строку на апеляційне оскарження. При цьому в деяких випадках трапляються цивільні справи, в яких оскаржують судові рішення водночас дві протилежні сторони [223, с. 65].

ЦПК України 1963 р. у ст. 292 встановлював строк оскарження рішення суду – один місяць, а ухвали – 15 днів. На відміну від ЦПК 1963 р., у ЦПК 2004 р. (в редакції до 13.07.2017 р.) принципово по-іншому визначалися строки апеляційного оскарження. Новелою було те, що поданню апеляційної скарги передувало подання заяви про апеляційне оскарження рішення або ухвали суду першої інстанції. Заява про апеляційне оскарження рішення суду подавалася протягом 10 днів з моменту проголошення рішення, а відповідна апеляційна

скарга – протягом 20 днів від дня подачі заяви (ч. 1 ст. 294 ЦПК України). Заява про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції мала бути подана протягом 5 днів із дня проголошення ухвали. Апеляційна скарга на ухвалу мала бути подана протягом 10 днів після подачі заяви про апеляційне оскарження (ч. 2 ст. 294 ЦПК України). Однак таке нововведення не виправдало сподівань щодо ефективності апеляційного оскарження, а, навпаки, спричинило певні складності при оскарженні рішень та ухвал суду, що не вступили в законну силу (плутанина в документах, що скаржник мав подати до суду; у визначенні строків апеляційного оскарження; набрання судовим рішенням законної сили). Тому законодавцем було змінено порядок оскарження судових рішень (скасовано подачу заяви про апеляційне оскарження) та встановлено новий строк оскарження, а саме: рішення – 20 днів, ухвали – 10 днів. В подальшому цей строк було зменшено, що зумовило народних депутатів звернутися до Конституційного Суду України з метою визнання положень п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 294 ЦПК України неконституційними та обмежувачими право громадян на судовий захист. Конституційний Суд України своїм рішенням визнав положення щодо скорочення процесуальних строків звернення громадян до суду конституційними, обґрунтовуючи своє рішення тим, що у процесуальному кодексі лише скорочено строки здійснення окремих процесуальних дій, а змісту та обсягу конституційного права на судовий захист і доступ до правосуддя не звужено, а наведені зміни не унеможливають ефективного розгляду судових справ, тому не суперечать Конституції України [224].

Так, дійсно можна погодитися з висновком Конституційного Суду України про те, що вжиття заходів для прискорення процедури розгляду справ є обов'язком не тільки держави, а й учасників справи, однак не слід ігнорувати фактори, що обмежують право особи на апеляційне оскарження. Так, підтримуючи думку деяких вчених-процесуалістів, слід погодитись, що строки апеляційного оскарження мають бути розумними, але мають також враховувати, що цей строк існує для підготовки скаржника до участі в розгляді справи судом апеляційної інстанції. Особа має ознайомитися з матеріалами справи і повним

рішенням для того, щоб обґрунтувати свої заперечення, доводи та міркування щодо неправильного, на її погляд, судового рішення, ухваленого судом першої інстанції, та надати нові пояснення або докази, сплатити судовий збір та скласти апеляційну скаргу у відповідності до законодавства. Тому в більшості випадків скарги подаються в останній день або і взагалі з пропуском строку. Як свідчить судова практика, одним з факторів завантаженості апеляційних судів є розгляд справ щодо поновлення строку на апеляційне оскарження.

Саме тому збільшення строків апеляційного оскарження слід вважати позитивним моментом ефективної реалізації права на судовий захист, що відповідає меті та завданням цивільного судочинства.

Однак, збільшуючи строки апеляційного оскарження, законодавцем змінено порядок обчислення та початок перебігу цього строку, що викликає певні зауваження та потребує законодавчого врегулювання. Частина 1 ст. 354 ЦПК України закріплює загальні правила обчислення строку на апеляційне оскарження. Так, строк на апеляційне оскарження обчислюється з дня проголошення судового рішення, а у разі проголошення лише вступної та резолютивної частини або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи строк обчислюється з дня складання повного судового рішення.

Крім того, поточна редакція ЦПК України дещо деталізувала підстави поновлення строку на апеляційне провадження. Так, згідно з ч. 2 ст. 354 учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складання, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження: 1) на рішення суду – якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду; 2) на ухвали суду – якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Пропущений строк на апеляційне оскарження може бути поновлено судом апеляційної інстанції на підставі відповідної заяви за наявності належних підстав з обґрунтуванням їх поважності. У разі неподання заяви про

поновлення строку на апеляційне оскарження або якщо наведені підстави для поновлення цього строку визнані не поважними, суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження (п. 4 ч. 1 ст. 358 ЦПК України). Як бачимо, учасники справи, які не були присутні під час проголошення судового рішення, зобов'язані подавати заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження, а не одразу використовувати своє право на апеляційне оскарження судового рішення, відповідно до ст. 352 ЦПК України.

Таке положення не відповідає засадам доступності правосуддя та суперечить нормам діючого ЦПК України. Так, відповідно до ч. 5 ст. 272 ЦПК України учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судове рішення було ухвалено поза межами судового засідання чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення надсилається протягом двох днів з дня його складення у повному обсязі в електронній формі у порядку, визначеному законом, – у випадку наявності у особи офіційної електронної адреси або рекомендованим листом з повідомленням про вручення, якщо така адреса відсутня.

Крім того, ч. 3 ст. 272 ЦПК України містить положення про те, що у разі проголошення в судовому засіданні скороченого рішення (вступної та резолютивної частин) суд надсилає учасникам справи копію повного судового рішення протягом двох днів з дня його складання в електронній формі у порядку, встановленому законом, – у випадку наявності у особи офіційної електронної адреси або рекомендованим листом з повідомленням про вручення, якщо така адреса у особи відсутня.

Тобто ст. 272 ЦПК України містить імперативну норму, що зобов'язує суд надіслати копію судового рішення всім учасникам справи, також ч. 12 зазначеної статті надає можливість особам, які не брали участі у справі, але щодо яких суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, отримати в суді, який розглядав справу як суд першої інстанції, копію рішення, що є в матеріалах цієї справи, ухваленого судом будь-якої інстанції.

Багато складностей на практиці виникає із врученням копії судового рішення з різних причин, а саме: відсутність особи за адресою на час приходу особи, яка доставляє копію рішення, або особа проживає за іншою адресою, або особа відмовляється отримати копію рішення тощо. Однак такі утруднення не можуть суттєво вплинути на набрання законної сили судовим рішенням та його виконання. Пункти 4, 5 ч. 6 ст. 272 ЦПК України зазначають, що днем вручення судового рішення є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати копію судового рішення чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, повідомленою цією особою суду, а також про відмову отримати копію судового рішення чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, що зареєстровані у встановленому законом порядку, якщо ця особа не повідомила суду іншої адреси. Можна навести багато прикладів з судової практики щодо поновлення строку на апеляційне оскарження саме з причин несвоєчасного отримання повного тексту оскаржуваного рішення. Так, наприклад, дослідивши апеляційну скаргу ОСОБИ_2 по справі за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про стягнення аліментів, суддя судової палати у цивільних справах постановив ухвалу про поновлення строку ОСОБА_2 на оскарження рішення Приморського районного суду м. Одеси від 07.12.2016 р. Твердження апелянта про те, що строк на апеляційне оскарження рішення суду пропущений нею з поважних причин (у зв'язку з несвоєчасним отриманням повного тексту оскаржуваного рішення суду), суддя визнав обґрунтованим [225]. Але, задля досягнення мети позивач мав витратити багато часу і зусиль, що спричиняє певні незручності. Тобто відповідач не виконує свої обов'язки всіляко ухиляючись від сплати аліментів на утримання дитини, що являється розповсюдженим явищем в нашій країні. Конвенція про права дитини визначає, що при вирішенні питань, пов'язаних з дітьми, незважаючи на здійснення їх державними чи приватними установами, адміністративними чи законодавчими органами або судами, першочергова увага приділяється забезпеченню саме інтересів дитини. Держава зобов'язана забезпечити дитині піклування та захист,

що необхідні для її благополуччя, враховуючи права та обов'язки батьків дитини, опікунів або інших осіб, які несуть за неї відповідальність за законом, вживаючи всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів [226, с. 92].

Більш того, відповідно до ст. 356 ЦПК України, однією з вимог до змісту апеляційної скарги є зазначення дати отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується, а у разі наявності до апеляційної скарги додаються й докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного судового рішення суду першої інстанції, що дає підстави вважати про обов'язковість отримання копії судового рішення.

Частина 3 ст. 354 ЦПК України визначає, що строк на апеляційне оскарження може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин. Питання про поновлення строку на апеляційне оскарження вирішує суд апеляційної інстанції по кожній конкретній справі. Законодавство не надає перелік поважних причин пропуску такого строку, проте у постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» №12 від 24.10.2008 р. зазначено, що якщо недотримання строків апеляційного оскарження було зумовлене діями (бездіяльністю) суду першої інстанції, зокрема особа не була належним чином повідомлена про час і місце судового засідання або їй не надіслана копія, як це вимагається ст. 222 ЦПК України (попередньої редакції), то ці обставини можуть бути підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження за заявою особи, яка оскаржує судові рішення.

У підсумку маємо частину 2 ст. 354 ЦПК України, яка зобов'язує особу, яка не була присутня при проголошенні рішення (з будь-яких яких причин, навіть з вини суду), подавати заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження разом зі скаргою на рішення – протягом тридцяти днів з дня вручення рішення повного рішення, а на ухвалу – протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали, крім того, якщо особа цього не зробить, то відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 358 ЦПК України їй буде відмовлено у відкритті апеляційного провадження, чим буде порушено право на судовий захист. Тому слід дійти висновку, що початок перебігу строку на апеляційне оскарження має починатися з наступного дня після

дати отримання рішення або ухвали суду першої інстанції. Відповідно до цього пропонується внести зміни та доповнення до статті 354 ЦПК України:

у частині першій слова «з дня складання повного тексту судового рішення» замінити словами «з дня отримання повного тексту судового рішення»;

частину другу викласти у такій редакції:

«2. Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складання, має право подати апеляційну скаргу протягом зазначеного в ч. 1 цієї статті строку, зазначений строк обчислюється з дня отримання копії судового рішення».

У випадку якщо особа, яка подала апеляційну скаргу, у визначений судом в ухвалі про залишення апеляційної скарги без руху строк не подасть заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження будуть визнані судом не поважними, суд апеляційної інстанції відмовить у відкритті апеляційного провадження (п. 4 ч. 1 ст. 358 ЦПК України).

2. Ухвала про повернення апеляційної скарги. Якщо особа, яка подала апеляційну скаргу, не усунула недоліки щодо оформлення апеляційної скарги або не сплатила судовий збір, суд постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги, яка може бути оскаржена в касаційному порядку. В ухвалі необхідно обов'язково вказати підстави для повернення апеляційної скарги.

Так, наприклад, суддя судової палати у цивільних справах апеляційного суду Одеської області, дослідивши апеляційну скаргу ОСОБА_2 на заочне рішення Київського районного суду м. Одеси від 08.12.2015 року по цивільній справі за позовною заявою Публічного акціонерного товариства «Украсоцбанк» до ОСОБА_2 про звернення стягнення на предмет іпотеки, встановив, що Ухвалою судді апеляційного суду Одеської області, апеляційну скаргу ОСОБА_2 було залишено без руху з повідомленням про необхідність виправлення недоліків протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали, а саме сплати судового збору. Копію ухвали отримано 27.11.2017 р., що підтверджується підписом про

отримання в рекомендованому повідомленні про вручення поштового відправлення.

На підставі викладеного та керуючись ч. 3 ст. 185, ст. 357, п. 11 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України, суддя постановив ухвалу про визнання апеляційної скарги ОСОБА_2 неподаною та повернення її скаржнику [227].

На практиці судами апеляційної інстанції дуже часто постановляються ухвали про визнання неподаною та повернення апеляційної скарги саме з підстав неусунення у встановлений термін недоліків щодо оформлення апеляційної скарги та своєчасної сплати судового збору у відповідності до вимог цивільного процесуального законодавства. Це зумовлює певні наслідки для учасників справи та тягне за собою невиправдану завантаженість судів апеляційної інстанції, внаслідок зловживання ними своїми процесуальними правами.

Проблема зловживання процесуальними правами з боку учасників цивільних спорів у даний час має особливу значимість у зв'язку з тим, що нерідко особи, які беруть участь у справі, з метою безпідставного отримання необхідного їм рішення суду, затягування процесу або для інших недобросовісних цілей використовують належні їм процесуальні права всупереч з їх дійсним призначенням [228, с. 16-17].

Саме тому, з метою нормалізації цивільного процесу, запроваджено засоби запобігання щодо зловживання процесуальними правами. Залежно від конкретних обставин справи суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема вчинення дій, що спрямовані на безпідставне затягування справи чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення (п. 1 ч. 2 ст. 44 ЦПК України) або подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер (п. 4 ч. 2 ст. 44 ЦПК України).

Частина 5 ст. 357 ЦПК України закріплює інші підстави для повернення апеляційної скарги, а саме: якщо апеляційна скарга подана особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписана або підписана особою, яка не має права

її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено; скаргу подано в інший спосіб, ніж до суду апеляційної інстанції; скаргу подано на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду.

Крім того, відповідно до принципу диспозитивності, особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відкликати її до початку розгляду справи судом апеляційної інстанції. У такому випадку суддя, який готував справу до розгляду, також постановляє ухвалу про повернення скарги (п. 2 ч. 5 ст. 357 ЦПК України).

3. Ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження. Відповідно до ст. 358 ЦПК України суд апеляційної інстанції, не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків, вирішує питання щодо відмови у відкритті апеляційного провадження. Так, суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо:

1) апеляційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню;

2) є ухвала про закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судові рішення;

3) є постанова про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення;

4) скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження визнані судом неповажними.

Про відмову у відкритті апеляційного провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу із роз'ясненням про можливість її оскарження в касаційному порядку. Копія ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження надсилається, разом із доданими до скарги матеріалами, особі, яка подала апеляційну скаргу, а копія скарги залишається у справі.

Багато випадків постановлення ухвал апеляційними судами про відмову у відкритті провадження у справі з підстав визначених у ст. 358 ЦПК України. Розглянемо приклад відмови у відкритті апеляційного провадження якщо є

постанова про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судове рішення. Так, дослідивши апеляційну скаргу ОСОБА_2 на ухвалу судді Подільського районного суду м. Києва від 03.05.2017 р. про відкриття провадження у справі за позовом Публічного акціонерного товариства «Украсоцбанк» до ОСОБА_4, ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за кредитним договором, суддя судової палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду міста Києва встановив, що ухвалою Апеляційного суду міста Києва від 31.08.2017 р., було відхилено апеляційну скаргу ОСОБА_2, а ухвала залишена без змін. Крім того, ухвалою судді судової палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду міста Києва від 06.11.2017 р. відмовлено ОСОБА_3 в інтересах ОСОБА_2 у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою на вищевказану ухвалу про відкриття провадження у справі. Разом з тим, у листопаді 2017 р., зловживаючи процесуальними правами, ОСОБА_3 підписав та повторно направив в інтересах ОСОБА_2 аналогічну за формою та змістом апеляційну скаргу. Тому, відповідно до ст. 358 ЦПК України суддя відмовив у відкритті апеляційного провадження у справі [229].

Тобто можна говорити про те, що наявність ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження у справі перешкоджає повторному зверненню до суду апеляційної інстанції зі скаргою на це ж рішення суду першої інстанції.

Варто приділити увагу ще одній підставі для відмови у відкритті апеляційного провадження, яка являється новелою. Так, після спливу одного року з дня складання повного тексту судового рішення суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження незалежно від причин пропуску строку на апеляційне оскарження, за винятком подання апеляційної скарги особою, яка не була повідомлена про розгляд справи або не залучена до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, а також у разі пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили (ч. 2 ст. 358 ЦПК України).

4. Ухвала про відкриття апеляційного провадження. Не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або заяви про усунення недоліків суд апеляційної інстанції вирішує питання про відкриття апеляційного провадження. З моменту постановлення ухвали про відкриття стадія апеляційного провадження вважається відкритою.

Слід погодитись з думкою вчених, які вважають, що прийняття судом скарги породжує певні процесуальні правові наслідки – виникає процес у цій стадії. Особи, які беруть участь у справі, стають суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин в апеляційному провадженні і можуть здійснювати процесуальні права і обов'язки, визначені для них ЦПК України, залежно від того, яким конкретно суб'єктом вони є [138, с. 480].

Д.Д. Луспеник також зазначає, що прийняття апеляційної скарги означає порушення апеляційного провадження та тягне за собою процесуальні наслідки, зокрема неможливість набрання законної сили оскаржуваним судовим рішенням до закінчення апеляційного провадження; обов'язок судді виконати передбачені законом підготовчі дії до апеляційного розгляду справи; право інших учасників процесу на отримання копії скарги та інших документів, доданих до неї, а також подання своїх заперечень [220, с. 71].

Після постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції надсилає копії апеляційної скарги та доданих до неї матеріалів учасникам справи (ст. 361 ЦПК України).

На відміну від попередньої редакції ЦПК України (ст. 297), чинне законодавство регулює саме порядок відкриття апеляційного провадження та питання, які суддя має вирішити і роз'яснити в цій частині апеляційного провадження. Питання про залишення апеляційної скарги без руху та повернення апеляційної скарги, відмова у відкритті провадження у справі та закриття апеляційного провадження регулюються § 2 та окремими статтями (357, 358, 362 ЦПК України), а не однією статтею як це було раніше.

Новелою цивільного процесуального законодавства стало введення можливості закрити апеляційне провадження одразу ж після його відкриття,

згідно зі ст. 362 ЦПК України. Раніше діюче законодавство передбачало таку можливість тільки в одному випадку, коли особа, яка подала апеляційну скаргу, мала право протягом усього часу розгляду справи відмовитись від неї повністю або частково, про що суд постановлював ухвалу про закриття апеляційного провадження, що унеможливлювало повторне оскарження цього рішення з тих самих підстав (ч. 4 ст. 300, нині ч. 4 ст. 364 ЦПК України). Сьогодні ж закрити апеляційне провадження одразу після відкриття апеляційного провадження можна вже з трьох підстав:

1) після відкриття апеляційного провадження особа, яка подала апеляційну скаргу, заявила клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги.

Таке положення не викликає багато зауважень, по-перше, оскільки воно було вже відомо законодавству та судовій практиці, по-друге, подання апеляційної скарги та її реалізація є диспозитивним правом особи – вона не може бути примушена до обов'язкової реалізації свого права на апеляційне оскарження, і з іншого боку, суд також не може бути застрахований від відмови від апеляційної скарги одразу ж після відкриття апеляційного провадження, повинен мати відповідні процесуальні заходи з цього приводу. Таку новелу можна вважати позитивною тільки з урахуванням того, що суд згідно з таким положенням законодавства може закрити апеляційне провадження одразу після його відкриття до необхідності здійснити процесуальні дії щодо підготовки розгляду справи судом. Єдина умова застосування закриття апеляційного провадження за такою підставою є заперечення інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги;

2) після відкриття апеляційного провадження виявилось, що апеляційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати.

Така підстава закриття апеляційного провадження викликає непорозуміння. По-перше, такі обставини у справі можуть бути усунені як недоліки та, у випадку їх усунення, не будуть перешкоджати подальшому розгляду справи. А із даної статті не є зрозумілим наслідки закриття провадження для апеляційної скарги: чи

можна повторно подати апеляційну скаргу після усунення недоліків. Із статті випливає, що наслідком закриття провадження у справі є тільки оскарження ухвали в касаційному порядку;

3) після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося.

Думається, що таке положення закріплене для дотримання меж розгляду справ судом апеляційної інстанції, зокрема ч. 6 ст. 367 ЦПК України – в суді апеляційної інстанції не приймаються і не розглядаються позовні вимоги та підстави позову, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Але постає питання, чому не закріпити таку підставу, як підставу для відмови у відкритті провадження у справі, а виокремлювати її в положення щодо закриття апеляційного провадження.

Частина 2 ст. 362 ЦПК України передбачає лише, що ухвала про закриття апеляційного провадження може бути оскаржена в касаційному порядку та не визначає процесуальних наслідків такого повноваження апеляційної інстанції. Як зазначалося, це стає проблемою як при застосуванні положення ч.1 п. 2 ст. 362 ЦПК України, так й при застосуванні ч.1 п.3 ст.362 ЦПК України.

З урахуванням підстав закриття апеляційного провадження слід дійти висновку, що не усі підстави мають наслідком неможливість усунення недоліків та, як наслідок, перешкоджають подальшому втіленню права на апеляційний перегляд справи. Тому таке положення, як закриття апеляційного провадження, слід визнати не доопрацьованим з боку законодавця, що може спричинити складності та розбіжності в застосуванні такого інституту на практиці. Можна запропонувати для подолання такої проблеми п. 3 ч. 1 ст. 362 включити як підставу у відмові у відкритті апеляційного провадження, а за наявності підстав, зазначених у п. 2, давати строк для усунення таких недоліків, й у випадку неусунення таких недоліків у зазначений строк повертати апеляційну скаргу заявнику.

Тому пропонується виключити статтю 362 ЦПК України, а її положення закріпити в інших статтях Кодексу:

пункт перший частини першої статті 362 ЦПК України визнати таким, що відповідає змісту частини четвертої статті 364 ЦПК України;

внести доповнення до пункту першого частини першої статті 257 ЦПК України та викласти його у наступній редакції:

«1. Суд постановлює ухвалу про залишення позову без розгляду, якщо:

1) позов подано особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності, його не підписано, або підписано особою, яка не має права підписувати»;

частину першу статті 358 ЦПК України доповнити пунктом шостим у такій редакції:

«б) апеляційна скарга подана особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, якщо встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалися».

3.2. Підготовка та процесуальний порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції

Цілком закономірно, що для забезпечення швидкого, законного та обґрунтованого вирішення цивільної справи судом апеляційної інстанції суддя-доповідач має здійснити належну підготовку справи до розгляду та вчинити певні процесуальні дії. Підготовка справи до розгляду в суді апеляційної інстанції є обов'язковою частиною, що позитивно впливає на ефективний розгляд апеляційної скарги.

Важливість правильного проведення підготовки справи до розгляду в апеляційному суді має і велике практичне значення. Як свідчить судова практика, порушення апеляційним судом норм процесуального права, встановлених ЦПК щодо підготовки цивільної справи до розгляду в апеляційному порядку, є підставою для скасування ухвали (сьогодні постанова) апеляційного суду [115, с. 848].

Стаття 365 ЦПК України надає невичерпний перелік дій, що має вчинити протягом десяти днів з дня отримання справи суддя-доповідач задля належної підготовки справи до розгляду, а саме: 1) з'ясовує питання про склад учасників судового процесу; 2) визначає характер спірних правовідносин і закон, який їх регулює; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються учасниками справи; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших учасників справи вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням учасників справи вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.

З урахуванням чисельності визначених підготовчих дій та враховуючи правову їх регламентацію, слід погодитися з думкою К.В. Гусарова, що класифікував зазначені дії на такі групи:

- 1) дії, спрямовані на визначення суб'єктного складу справи;
- 2) дії, спрямовані на визначення характеру спірних правовідносин;
- 3) дії щодо дослідження законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції;
- 4) інші дії, пов'язані із забезпеченням належного апеляційного розгляду справи.

Залежно від характеру та складності справи суд апеляційної інстанції може вчиняти і ті дії, які прямо не передбачені в переліку підготовчих дій [115, с. 850-851].

Якщо суддею-доповідачем всі процесуальні дії було вчинено, він доповідає про них колегії суддів, яка за необхідністю може призначити вчинення додаткових дій або призначає справу до розгляду, згідно зі ст. 366 ЦПК України.

Якщо під час вивчення матеріалів справи (у порядку підготовки справи до апеляційного розгляду) суддя-доповідач виявить нерозглянуті зауваження на

правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами або нерозглянуті письмові зауваження щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, невирішене питання про ухвалення додаткового рішення, суд постановляє ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки (ч. 3 ст. 365 ЦПК України).

Таке положення чинного цивільного процесуального законодавства слід визнати недосконалим.

По-перше, ухвала про усунення недоліків та повернення матеріалів справи до суду першої інстанції, постановлена вже після відкриття апеляційного провадження, має своїми наслідками необхідність зупинення дій апеляційного суду з підготовки справи до розгляду, тобто, відкривши провадження у справі, підтвердивши цим наявність підстав для апеляційного провадження, суд апеляційної інстанції повертає справу до суду першої інстанції. Вбачається, що законодавство змушує апеляційний суд здійснити нелогічні та непослідовні дії, що не відповідає принципу ефективності судового захисту.

По-друге, суб'єкти апеляційного провадження, маючи підтвердження про відкриття апеляційного провадження та сплативши судовий збір, на етапі підготовки справи до судового розгляду змушені повернутися до суду першої інстанції та розглядати ці питання, що в подальшому може викликати сумніви щодо доцільності апеляційного оскарження судового рішення (наприклад, ухвалення додаткового рішення), що також не відповідає ідеї вдосконалення апеляційного провадження в контексті конституційної реформи в умовах інтеграційних процесів.

Тобто введення положення про повернення справи до суду першої інстанції з метою усунення недоліків, на підставі наявності нерозглянутих зауважень на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянутих письмових зауважень щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, невирішеного питання про ухвалення додаткового рішення, саме під час підготовки апеляційного провадження до розгляду слід визнати таким, що вирішується не на тому етапі апеляційного провадження, оскільки

тягне за собою необхідність зайвих дій, як з боку суду апеляційної інстанції, так і з боку суб'єктів апеляційного провадження.

До речі, слід зауважити, що за попередньою редакцією ЦПК України таке повноваження апеляційного суду мало місце під час відкриття провадження у справі. Так, ст. 297 ЦПК України «Відкриття апеляційного провадження у справі» (попередньої редакції) у ч. 7 зазначала, що при надходженні неналежно оформленої справи, з нерозглянутими зауваженнями на правильність та повноту фіксування судового процесу технічними засобами або з нерозглянутими письмовими зауваженнями щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, або без вирішення питання про ухвалення додаткового рішення суддя-доповідач повертає справу до суду першої інстанції, про що постановляє ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки.

Судова практика також підтверджує важливість наукового розгляду такого питання. Так, справа Апеляційного суду Одеської області розглянута за заявою ОСОБА_2 про повернення справи до суду першої інстанції. Рішенням Приморського районного суду м. Одеси була задоволена позовна заява ОСОБА_7 та ОСОБА_8, а також третіх осіб із самостійними вимогами – ОСОБА_9, ОСОБА_10 та ОСОБА_11 до Кредитної спілки «Україна», треті особи без самостійних вимог – ОСОБА_3, ОСОБА_12, ОСОБА_13, ОСОБА_14, ОСОБА_15, ОСОБА_16, ОСОБА_17, ОСОБА_18, ОСОБА_19, ОСОБА_20, ОСОБА_21, ОСОБА_22, ОСОБА_23, ОСОБА_24, ОСОБА_25, ОСОБА_26, про визнання загальних зборів легітимними, зобов'язання здійснити повернення вкладів. Сторона апелянта заперечувала проти задоволення клопотання, посилаючись на те, що такі дії затягують розгляд справи.

Дослідивши матеріали справи, заслухавши пояснення учасників провадження, апеляційний суд задовольнив клопотання виходячи з того, що до суду першої інстанції було подано дві заяви про зауваження щодо фіксації процесу та щодо протоколу судового засідання, які не було розглянуто в порушення норм ст. 199 (втратила чинність) ЦПК України. Тому суд апеляційної

інстанції повернув справу до суду першої інстанції для розгляду зауважень на протоколи судових засідань у п'ятиденний строк [230].

Відповідно до судової практики суди апеляційної інстанції й сьогодні продовжують вирішувати питання про постановлення ухвали про усунення недоліків з зазначених підстав під час вирішення питання про відкриття провадження у справі. З цього можна зробити висновок про ефективність застосування такої процесуальної дії саме під час відкриття апеляційного провадження, а не під час підготовки справи до апеляційного розгляду.

Так, наприклад, суддя судової палати з цивільних справ апеляційного суду Одеської області, ознайомившись з апеляційною скаргою представника ПАТ «Дельта Банк» на рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 12.06.2015 р. по цивільній справі за позовом ПАТ «Дельта Банк» до ОСОБА_4, Державної реєстраційної служби України, третя особа – ОСОБА_5 про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом передачі у власність та усунення перешкод у здійсненні права власності ухвалив: матеріали цивільної справи повернути до Малиновського районного суду м. Одеси для належного оформлення. Після усунення зазначених недоліків, матеріали цивільної справи терміново направити до апеляційного суду Одеської області [231].

З урахуванням наведеного слід запропонувати наступні зміни до цивільного процесуального законодавства.

По-перше, повернути вчинення процесуальної дії судом апеляційної інстанції щодо повернення справи до суду першої інстанції для усунення недоліків, у разі нерозглянутих зауважень на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянутих письмових зауважень щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, невирішеності питання про ухвалення додаткового рішення, з етапу підготовки справи до апеляційного розгляду на етап відкриття провадження у справі.

У зв'язку із чим необхідно виключити частину третю статті 365 ЦПК України, а її положення передбачити в окремій частині п'ятій статті 359 ЦПК України:

«5. Якщо під час відкриття провадження у справі суд виявить нерозглянуті зауваження на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянуті письмові зауваження щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, неvirішені питання про ухвалення додаткового рішення, суд постановляє ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки».

Але у судовій практиці є випадки, коли один з учасників апеляційного провадження вступаючи у процес вже після відкриття провадження у справі подає клопотання до суду апеляційної інстанції про повернення справи до суду першої інстанції для усунення недоліків щодо належного оформлення справи [233]. Як вбачається, суд апеляційної інстанції може дізнатися про наявність нерозглянутих питань судом першої інстанції вже після відкриття апеляційного провадження з клопотання учасника справи.

З цього варто зробити висновок, що у разі наявності клопотання від учасника апеляційного провадження про повернення справи до суду першої інстанції для усунення недоліків, вчинення такої процесуальної дії слід залишити в стадії підготовки справи до апеляційного розгляду як право суду апеляційної інстанції.

З урахуванням наведеного пропонується частину першу статті 365 ЦПК України доповнити пунктом восьмим у такій редакції:

«8) за клопотанням учасників справи вирішує питання про повернення справи до суду першої інстанції для усунення недоліків щодо нерозглянутих зауважень на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянутих письмових зауважень щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, неvirішення питання про ухвалення додаткового рішення, про що постановлює ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки»;

пункт восьмий частини першої статті 365 ЦПК України вважати пунктом дев'ятим.

Крім того, слід одразу зауважити, що з'ясування таких обставин справи, як неправильність і неповнота фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянутість письмових зауважень щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, невирішення питання про ухвалення додаткового рішення, судом апеляційної інстанції можливе тільки за наявності матеріалів справи.

На сьогоднішній момент таке питання врегульовано. Згідно з ч. 3 ст. 359 ЦПК України в ухвалі про відкриття апеляційного провадження зазначається строк для подання учасниками справи відзиву на апеляційну скаргу та вирішується питання про витребування матеріалів справи. Тобто матеріали справи за діючим законодавством витребовуються на момент відкриття апеляційного провадження, тому, якщо закріпити процесуальну дію апеляційного суду з повернення справи до суду першої інстанції з зазначених підстав, в апеляційного суду не буде матеріалів справи, з яких у нього буде можливість дізнатися про їх наявність. Пункт 15.5 Перехідних положень ЦПК України зазначає, що апеляційні та касаційні скарги подаються учасниками справи до або через відповідні суди, а матеріали справ витребовуються та надсилаються судами за правилами, що діяли до набрання чинності цією редакцією кодексу. Але таке положення буде діяти до спливу 90 днів з дня опублікування Державною судовою адміністрацією України у газеті «Голос України» та веб-порталі судової влади оголошення про створення та забезпечення функціонування ЄСІТС, згідно з ч. 1 п. 15 Перехідних положень ЦПК України. Як буде врегульоване питання передачі матеріалів справи до апеляційного суду при створенні ЄСІТС, ще не відомо. Але при вирішенні цього питання необхідно врахувати доцільність витребування матеріалів справи одразу після отримання апеляційної скарги судом апеляційної інстанції.

Якщо підготовчі дії здійснює суддя-доповідач одноособово, то призначення справи до розгляду вже відбувається колегіально, судовою колегією. Це обумовлено необхідністю проведення додаткових підготовчих дій за рішенням судової колегії в тому разі, якщо остання вважатиме проведені підготовчі дії

недостатніми після доповіді судді-доповідача щодо їх проведення. Після вирішення питання про належність проведених підготовчих дій судова колегія призначає справу до розгляду [115, с. 851].

Норми ЦПК України не визначають детального порядку розгляду справ судом апеляційної інстанції. Стаття 368 ЦПК України містить положення, згідно з якими справи у суді апеляційної інстанції розглядаються за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження з особливостями, встановленими главою 1 розділу V, яка регулює апеляційне провадження. Розгляд справи в порядку апеляційного провадження за правилами спрощеного позовного провадження є новелою чинного цивільного процесуального законодавства.

Покладені на апеляційні суди завдання захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів, а також проявлення виховного впливу здійснюється перш за все під час судового розгляду справи і при її вирішенні – у судовому засіданні [234, с. 687].

Відповідно до ч. 2 ст. 368 ЦПК України, розгляд справ у суді апеляційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання або через п'ятнадцять днів з дня відкриття апеляційного провадження, якщо справа розглядається без повідомлення учасників справи. Суд апеляційної інстанції може розглянути справу без повідомлення (виклику) учасників справи у разі подання апеляційної скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, за винятком справ, що не підлягають розгляду у порядку спрощеного позовного провадження, а саме справи у спорах, що виникають з сімейних правовідносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя; спори, щодо спадкування; спори щодо приватизації державного житлового фонду; спори щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування; спори в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, та спорів, що об'єднують вказані вимоги (ч. 4 ст. 274 ЦПК України).

Суд апеляційної інстанції розглядає апеляційні скарги без повідомлення учасників справи на ухвали суду, зазначені у п.п. 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37-40 ч. 1 ст. 353 ЦПК України. Однак у разі необхідності суд апеляційної інстанції може розглянути справу за присутністю учасників справи.

Зважаючи на дію принципу гласності та відкритості судового процесу, діяльність суду апеляційної інстанції відбувається, як правило, у відкритому судовому засіданні. Розгляд справи у закритому засіданні в суді апеляційної інстанції допускається в тих же випадках, у яких справа може слухатись у закритому засіданні в суді першої інстанції.

Слід зазначити, що можливість проведення закритих судових засідань передбачена і міжнародними нормами, причому в більш широкому обсязі, ніж у нашому законодавстві. Вартою уваги є і позиція Європейського суду з прав людини, відповідно до якої будь-яка особа може відмовитись від свого права на публічний судовий розгляд. Така відмова може бути заявлена за власним бажанням, але вона не є обов'язковою для суду.

Зміст процесуальних дій, послідовність їх здійснення під час розгляду справ у суді апеляційної інстанції дозволяють виділити певні складові засідання суду апеляційної інстанції. Їх в науковій літературі, як правило, йменують частинами.

П.І. Шевчук, В.В. Кривенко виділяють три взаємопов'язаних частини засідання суду апеляційної інстанції: 1) підготовчу; 2) розгляд апеляційної скарги; 3) постановлення і проголошення ухвали (рішення) [235, с. 34]. Відсутність єдності щодо структури судового засідання обумовлена насамперед різними поглядами на визначення місця дебатів як у засіданні суду першої інстанції, так і суду апеляційної інстанції. Щодо цієї проблеми склалося дві протилежні точки зору. Деякі вчені вважають, що судові дебати в стадії судового розгляду входять в розгляд справи по суті і не можуть виступати самостійною частиною засідання суду [236]. Існує також і протилежна точка зору – судові дебати є окремою частиною засідання суду [156].

Так, М.К. Треушніков зазначає, що як і при розгляді в суді першої інстанції, судовий розгляд в суді апеляційної інстанції можна поділити на чотири складові частини: 1) підготовчу; 2) розгляд справи по суті; 3) судові дебати; 4) прийняття та проголошення постанови суду апеляційної інстанції [140, с. 533-534]. Аналогічної думки дотримується й С.С. Бичкова, яка також виділяє саме такі чотири частини судового засідання [147, с. 321].

С.І. Чернооченко вважає, що засідання суду апеляційної інстанції складається з наступних частин: 1) підготовчої; 2) розгляду апеляційної скарги, подання прокурора по суті; 3) судових дебатів; 4) постановлення і проголошення рішення (ухвали) [143, с. 233].

Дещо іншої точки зору з приводу однієї з частин дотримується К.В. Гусаров і зазначає, що розгляд справи в суді апеляційної інстанції здійснюється у відповідній процесуальній формі в судовому засіданні, яке складається з чотирьох частин: підготовча; з'ясування обставин і перевірка їх доказами; судові дебати; ухвалення та оголошення рішення і ухвали [115, с. 851].

О.М. Трач виділяє наступні частини судового засідання в суді апеляційної інстанції, а саме: підготовча частина; розгляд апеляційної скарги; судові дебати; ухвалення та проголошення судового рішення [237, с. 9].

Варто погодитись з тими науковцями, які називають другу частину – розгляд справи судом апеляційної інстанції. Аналіз ст. 368 ЦПК України дає можливість встановити, що норма зазначеної статті регулює порядок саме розгляду справи судом апеляційної інстанції, що відбувається за правилами, встановленими для розгляду справ судом першої інстанції, в порядку спрощеного позовного провадження.

Стосовно третьої частини судового засідання в стадії апеляційного провадження, судових дебатів, варто зазначити наступне. Частина 8 ст. 279 ЦПК України зазначає про те, що при розгляді справ у порядку спрощеного позовного провадження судові дебати не проводяться. Однак при вирішенні цього питання варто посилатися на норму ч. 6 ст. 368 ЦПК України, яка встановлює, що,

закінчивши з'ясування обставин і перевірку їх доказами, суд апеляційної інстанції надає учасникам справи можливість виступити у судових дебатах в такій самій послідовності, в якій вони давали пояснення. На початку судового засідання суд може оголосити про час, який відводиться для судових дебатів. Кожній особі надається однаковий проміжок часу для виступу. Це дозволяє вважати, що в засіданні суду апеляційної інстанції дебати доцільно виділяти як самостійну частину. Крім того, на це вказують процесуальні дії, що вчиняються у дебатах, які врегульовані окремою групою цивільних процесуальних норм, вчиняються у чіткій послідовності та спрямовані на вирішення конкретного процесуального завдання судового розгляду. Слід зазначити, що концепція поділу судового засідання на частини не відтворена в ЦПК України, оскільки їх не виділено в окремі відповідні підрозділи.

Все зазначене дозволяє зробити висновок, що слід частково погодитися з думкою К.В. Гусарова та виділити наступні частини судового засідання суду апеляційної інстанції: 1) підготовча; 2) з'ясування обставин і перевірка їх доказами; 3) судові дебати; 4) прийняття та проголошення постанов суду апеляційної інстанції.

Для кожної частини судового засідання ЦПК України передбачено окрему групу норм. Частини судового засідання характеризуються послідовністю їх настання. Після завершення однієї частини, як правило, здійснюється перехід до наступної частини. Так, наприклад, після підготовчої частини судового засідання має місце розгляд апеляційної скарги. Як виняток перехід до наступної частини судового засідання може не наставати в результаті реалізації окремих диспозитивних прав учасниками справи, встановлення судом відсутності умов реалізації права на звернення до суду або ж порушення його порядку.

Підготовка справи до розгляду судом апеляційної інстанції є початковою частиною судового засідання. Суд апеляційної інстанції не може негайно при відкритті судового засідання розпочати виконання свого основного завдання – розгляду справи щодо перегляду судового рішення першої інстанції. В

цій початковій частині судом апеляційної інстанції здійснюється перевірка готовності справи до апеляційного перегляду та вчиняються процесуальні дії організаційного характеру, які є передумовами для наступних частин судового засідання.

Однак не всі процесуальні дії, що вчиняються в цій частині судового засідання, мають підготовчий характер, зокрема вирішення клопотань, заявлених учасниками справи, рішення про відвід (самовідвід) певних учасників процесу не можна розглядати лише як підготовчу дію по перевірці доводів апеляційної скарги, адже таке питання може виникнути не лише у підготовчій частині засідання суду апеляційної інстанції, але й на інших етапах судового засідання.

Проте не слід заперечувати той факт, що перелік дій, які здійснюються у цій частині засідання суду апеляційної інстанції, дійсно мають підготовчий характер. Це, зокрема, перевірка явки учасників процесу, попередження перекладача, експерта про кримінальну відповідальність, видалення свідків із зали судового засідання, роз'яснення прав і обов'язків учасникам справи, перекладачу, експерту, спеціалісту тощо. Однак це лише частка дій, що здійснюються в підготовчій частині засідання суду апеляційної інстанції. Є й інша частина, яка, як вказувалось, не вичерпується лише вищезазначеним призначенням.

У підготовчій частині (відкриття розгляду справи по суті) суд має з'ясувати такі обставини: 1) чи може бути справа розглянута за цим складом суду; 2) чи може бути розглянута справа за цієї явки учасників процесу; 3) чи може бути розглянута справа за наявності зібраних доказів у справі [158, с. 222].

Важливою процесуальною дією виступає відкриття судового засідання і оголошення справи, що розглядатиметься (ст. 217 ЦПК України). Суддя-доповідач оголошує, яку справу, за чиею скаргою та на яке рішення (ухвалу), якого суду буде розглянуто, межі, в яких повинні здійснюватись перевірка рішення (ухвали), встановлюватись обставини і досліджуватись докази. Така

деталізація має досить важливе значення, оскільки усі присутні у залі судового засідання одержують інформацію про справу, що розглядатиметься [148, с. 234].

З метою з'ясування можливості перегляду судового рішення у конкретному судовому засіданні секретар судового засідання доповідає судові, хто з викликаних у справі осіб з'явився в судове засідання, чи вручено судові повістки та повідомлення тим, хто не з'явився, та які є відомості про причини їх неявки, якщо вони відомі. Це дозволяє з'ясувати, чи є необхідність у вчиненні подальших процесуальних дій чи справу потрібно відкласти.

Далі суд встановлює особи тих, хто з'явився, перевіряє повноваження представників. Часто суди не перевіряють документів, що встановлюють особу. Це може призводити до ухвалення судових рішень щодо осіб, які насправді участі у процесі не брали. Для уникнення такої ситуації підтримую пропозицію щодо доцільності запровадження у практику приєднання до справи копії паспорта чи іншого документа, який посвідчує особу [238, с. 696].

Після цього суд має вирішити питання, якщо такі виникають, щодо наслідків неявки у судове засідання учасників справи, свідка, експерта, спеціаліста, перекладача. Хоча відповідно до норм ЦПК України, що визначають порядок вчинення процесуальних дій у судовому засіданні, враховуючи послідовність їх викладення, наслідки неявки вирішуються після розгляду судом заяв і клопотань учасників справи та перед роз'ясненням прав та обов'язків експерту. Це твердження пояснюється тим, що у випадку наявності підстав для відкладення розгляду справи судом апеляційної інстанції немає необхідності, а подекуди є неможливим вчинення процесуальних дій, передбачених ст.ст. 218-226 ЦПК України, дотримання встановленого порядку розгляду справи.

При розгляді справи в апеляційному порядку неявка в судове засідання кого-небудь із осіб, повідомлених в установленому законом порядку про день слухання справи, як правило, не слугує підставою для відкладення розгляду справи. Учасники справи не зобов'язані з'являтися на слухання справи, але їх потрібно повідомити належним чином про час слухання справи для того,

щоб вони могли скористатися своїми процесуальними правами, за винятком таких категорій справ, що розглядаються без повідомлення учасників справи. З цього приводу К.С. Юдельсон писав, що змагальний цивільний процес розглядає особисту участь сторін у суді як право сторони, що гарантується законом, але до здійснення якого сторін не примушують каральними засобами [239, с. 439]. Незабезпечення судом можливості сторін брати участь у розгляді цивільної справи є порушенням права на судовий захист та обмеженням принципу змагальності.

Тому, відповідно до ч. 1 ст.371 ЦПК України, суд відкладає розгляд справи в разі неявки в судове засідання учасника справи, щодо якої немає відомостей про вручення йому повістки, або за його клопотанням, коли повідомлені ним причини неявки буде визнано судом поважними.

При дотриманні порядку вручення повісток, передбаченого ст. 128 ЦПК України, особа вважається повідомленою про виклик в судове засідання і суд не зобов'язаний з'ясовувати, чи було насправді повістку передано особі, яка викликала в судове засідання. Разом з цим при наявності достовірних доказів про те, що фактично зазначену особу не було оповіщено про час та місце розгляду справи і тому вона не з'явилась в судове засідання, суд не може розглядати справу за її відсутності.

Відповідно до ч. ч. 4, 5 ст. 128 ЦПК України судова повістка про виклик надсилається на офіційну електронну адресу (якщо така є) або, разом із розпискою, рекомендованим листом з повідомленням про вручення (якщо електронна адреса відсутня), або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи, з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи.

Закон зобов'язує суд апеляційної інстанції відкладати розгляд справи і в разі визнання причин неявки поважними. Визнаючи причини неявки кого-небудь з учасників справи поважними, суд апеляційної інстанції вирішує питання про відкладення розгляду справи, ураховуючи конкретні обставини справи. Слід

вказати, що критерії визнання причин поважними цивільне процесуальне законодавство не містить, що є його суттєвим недоліком.

Л.А. Терехова зазначає, що особа, яка не може взяти участь у розгляді справи, має лише повідомити причини неявки, а не надавати суду відповідні докази. Вимагання судом надання доказів є явним порушенням прав осіб, які беруть участь у справі. Крім того, отримання доказів іноді не можливе на цьому етапі розгляду справи, наприклад, це може бути лікарняний лист [240, с. 217].

Однак запровадження електронного судочинства має позитивно вплинути на вирішення питання повідомлення про виклик у судові засідання учасників процесу. Відповідно до п.2 ч. 2 ст. 356 ЦПК України, в апеляційній скарзі має бути зазначено номери засобів зв'язку та електронної пошти, офіційні електронні адреси (за наявності) учасників процесу, що має суттєво скоротити час на повідомлення осіб про виклик у судові засідання.

Відповідно до ст. 367 ЦПК України, апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги. До того ж в суді апеляційної інстанції не приймаються і не розглядаються позовні вимоги та підстави позову, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Тобто в апеляційній скарзі повинно бути викладено усі обставини та докази по справі, у тому числі й нові. А тому явка зазначених осіб до апеляційного суду стає обов'язковою. Це пов'язано й з тим, що відкладення розгляду справи спричиняє повторний виклик, повідомлення учасників процесу, втрату робочого часу та затягування розгляду апеляційної скарги.

Крім того, слід підкреслити й те, що відповідно до п.6 ч.1 ст. 365 ЦПК України суддя-доповідач при підготовці апеляційного розгляду справи за клопотанням сторін та інших учасників справи вирішує питання про виклик у судові засідання свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача. Проте глава 1 розділу V ЦПК України не містить наслідків

неявки свідка, експерта, спеціаліста, перекладача. З урахуванням ч. 1 ст. 368 ЦПК України у таких випадках необхідно керуватись ст.ст. 69, 72-75, 131, 143-148 ЦПК України.

Важливим для здійснення правосуддя є право учасників заявляти відводи. Право на відвід є процесуальною гарантією, яка забезпечує ухвалення судом законних і обґрунтованих рішень, підвищує авторитет суду і його актів, посилює їх виховний вплив. Надання можливості заявляти відводи на початку підготовчої частини має важливе значення. Така послідовність вчинення процесуальних дій є найбільш доцільною, оскільки роз'яснення цього права у кінці цієї частини зводило б нанівець усі процесуальні дії, вже проведені судом під час підготовчої частини.

При апеляційному перегляді рішень, ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили, у осіб, які беруть участь у справі, у присутніх в залі судового засідання не повинно бути сумнівів в об'єктивності, неупередженості суддів. У зв'язку з цим чинне цивільне процесуальне законодавство містить цілий перелік підстав для відводу (самовідводу) суддів [232, с. 57-58].

Розглядаючи питання, пов'язане з підставами для відводу експерта, спеціаліста, перекладача, необхідно вказати ще на деякі обставини, які є підставою для його відводу на відміну від інших учасників процесу. Так, відповідно до ст. 38 ЦПК України до таких підстав відносяться, якщо:

1) він перебував або перебуває в службовій або іншій залежності від учасників справи. Звісно, така залежність може вплинути на об'єктивність та неупередженість експерта, спеціаліста, тому встановлення законодавцем такої підстави для відводу (самовідводу) є беззаперечною. Така підстава забезпечить об'єктивність, достовірність та відповідність перекладу;

2) вихід за межі спеціальних знань експерта обставин, які мають значення для справи і підлягають з'ясуванню (п.2 ч.2 ст. 38 ЦПК України). Встановлення такої підстави – завдання досить важке. Не завжди наявність відповідного диплома в особи свідчить про необхідні спеціальні знання.

Відповідний диплом повинен бути наділений знаннями в певній галузі науки. Як правильно вказує Г.М. Надгорний, це, по-перше, знання цільового призначення, по-друге, не загальновідомі знання і, по-третє, знання, які знаходяться за межами тих знань, якими повинен володіти суддя, тобто неправові знання [241, с. 52].

Саме наявність у особи спеціальних знань є основою процесуального статусу експерта. Ось чому питання компетентності повинні розглядатися під час призначення експертизи. Після винесення ухвали суду про проведення експертизи особа набуває процесуального статусу експерта і подальший розгляд питання про її компетенцію свідчить про помилкове доручення експертизи особі, яка достатньою мірою не володіє спеціальними знаннями [242, с. 14].

Розгляд проблем призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження можна провести у трьох аспектах:

- по-перше, це стосується випадків, коли експертиза в суді першої інстанції не проводилася, а при розгляді справи апеляційним судом виникла необхідність у встановленні обставин, що можуть бути з'ясовані лише із застосуванням спеціальних знань, тобто при призначенні та проведенні первинної експертизи;

- по-друге, призначення експертизи апеляційним судом може бути викликане неповнотою та неясністю висновків експертизи, виконаної під час провадження справи у суді першої інстанції, зокрема, вбачаються підстави для призначення додаткової експертизи, яка доручається тому самому або іншому експертові (експертам);

- по-третє, призначення експертизи судом апеляційної інстанції може бути мотивоване тим, що висновок експерти в суді першої інстанції визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності. У такому разі апеляційним судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам) [243, с. 337].

Що стосується некомпетентності, то вона повинна слугувати підставою для відводу (самовідводу) перекладача, адже при допуску конкретної особи як перекладача суд перевіряє його компетентність (щодо можливості забезпечення якісного перекладу). Проте слід зазначити, що у науковій літературі до проблемних питань відноситься питання, як саме суд повинен визначити компетентність. Перекладач повинен надати документ, який підтверджує його кваліфікацію, тобто диплом про закінчення вищого навчального закладу за спеціальністю «перекладач».

Слід зауважити й те, що кожний відвід (самовідвід) повинен бути вмотивований. Це потрібно для того, щоб суд міг перевірити обґрунтованість заявленого відводу (самовідводу). Заявлений відвід вирішується у порядку, встановленому ст. 40 ЦПК України. Так, у разі з'явлення відводу суд повинен вислухати особу, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думку осіб, які беруть участь у справі. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті з постановленням ухвали судом, що розглядає справу. Заява про відвід кільком суддям або всьому складу суду вирішується простою більшістю голосів [138, с. 288].

Якщо відвід не було заявлено або заяву про відвід було відхилено, головуючий роз'яснює учасникам справи їхні процесуальні права та обов'язки. Ця норма цивільного процесуального законодавства є гарантією забезпечення здійснення прав, наданих учасникам справи. Суд апеляційної інстанції, роз'яснюючи учасникам справи їх права та обов'язки, попереджаючи про наслідки вчинення або невчинення відповідних процесуальних дій, створює необхідні умови для всебічного і повного з'ясування обставин справи, діє на виконання ст. 12 ЦПК України. Знання своїх прав і обов'язків зазначеними особами виключає порушення встановленого законом порядку з'ясування обставин справи, процесуальних гарантій.

Головуючий роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки і з'ясовує чи не бажають учасники процесу заявити клопотання чи заяви. Якщо в процесі заявлені клопотання чи заяви, суд вирішує

їх після заслуховування думки інших осіб, які беруть участь у справі [159, с. 554].

Окрім загальних прав та обов'язків учасників справи, що встановлені ст. 43 ЦПК України, головуючий роз'яснює й спеціальні права та обов'язки учасникам справи. Відповідно до ч. 2, 3 ст. 49 ЦПК України, позивач має право змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог. За цією нормою позивач може кілька разів змінювати предмет чи підставу позову. Проте через те, що суд апеляційної інстанції отримує для розгляду не «чистий спір», а матеріали справи, рішення (ухвалу), ухвалене по справі судом першої інстанції, апеляційну скаргу із зазначенням про його незаконність і (або) необґрунтованість, та виходячи з того, що сутністю апеляції є саме перевірка законності та обґрунтованості, позивач не має в суді апеляційної інстанції права на зміну підстави, предмета позову. Особи не можуть заявляти нових вимог, тобто тих, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Позовні вимоги повинні бути незмінними упродовж усього процесу по справі. При іншому підході було б порушено право сторін на судовий захист, яке передбачає не лише звернення до суду першої інстанції за захистом своїх прав та інтересів, а і його здійснення послідовно в усіх інших судових інстанціях. Можливість пред'явлення нових вимог в апеляційній інстанції, крім того, суперечить принципу процесуальної економії. Зміна підстав та предмета позову в суді апеляційної інстанції неможлива й з огляду на межі розгляду справи апеляційним судом. Відповідно до ч. 1 ст. 367 ЦПК України, суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги.

Що стосується зміни розміру позовних вимог, то слід зазначити, що в ЦПК України цю процедуру як щодо здійснення зазначеної процесуальної дії в суді першої інстанції, так і апеляційної інстанції чітко не виписано. П.І. Шевчук зазначає, що з урахуванням нових підходів до цивільного судочинства збільшення позовних вимог необхідно фіксувати у письмовій формі. Таку заяву

необхідно розглядати, на його думку, як складову позовної заяви з усіма правовими наслідками, її копія має бути вручена відповідачу та іншим особам, які беруть участь у справі, за необхідності зазначеним особам потрібно надати строк для підготовки заперечень [212, с. 51-53].

Широкий перелік прав учасників справи поєднується з покладеними на них процесуальними обов'язками, які спрямовані на досягнення однієї мети – перевірки законності, обґрунтованості рішення (ухвали) суду першої інстанції та сприяють суду в здійсненні правосуддя.

Цивільне процесуальне законодавство покладає на учасників справи позовного провадження обов'язок подати для підтвердження своїх вимог або заперечень усі наявні у них докази або повідомити про них суд до або під час попереднього судового засідання.

Активність суду, як зазначає Г.П. Тимченко, слід розглядати у двох головних площинах: 1) сфера управління рухом цивільного процесу; 2) сфера процесуального пізнання. Перша регулюється принципом диспозитивності, друга – принципом судової істини і змагальності [244, с. 92-94]. У зв'язку з проголошенням на конституційному рівні принципу змагальності, його закріпленням у цивільному судочинстві роль суду в процесі доказування значно зменшилася. З іншого боку, його роль щодо забезпечення змагальності процесу зросла і певною мірою навіть ускладнилась, оскільки її виконання вимагає конкретних процесуальних дій щодо основного обов'язку суду – створення учасникам справи умов для всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи. Як вказує П.І. Шевчук, повна відмова від активності суду може призвести до того, що права сторін будуть незахищеними [212, с. 51-53].

Нормами ЦПК України встановлюються конкретні обов'язки, які повністю притаманні суб'єктам цивільних процесуальних відносин під час провадження у суді апеляційної інстанції. Невиконання процесуальних обов'язків тягне для учасників справи несприятливі наслідки. У передбачених законом випадках вони притягуються до відповідальності. Так, наприклад, за

порушення порядку під час судового засідання або невиконання розпоряджень головуючого до учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із зали судового засідання, а у разі невиконання процесуальних обов'язків – штраф, що є новелою ЦПК України (п.п.1, 2, 5 ч.1 ст. 144, ст. 145, ст. 148 ЦПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 43 ЦПК України учасники справи зобов'язані:

- 1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;
- 2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;
- 3) з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;
- 4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;
- 5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;
- 6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;
- 7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

У випадку невиконання учасником справи його обов'язків суд застосовує до такого учасника справи заходи процесуального примусу.

Крім зазначених, процесуальні обов'язки сторін впливають із цілого переліку інших норм, хоча не в кожній із них передбачено санкції за невиконання відповідного обов'язку. Можна стверджувати, що в усіх випадках, коли в ЦПК України йдеться про зобов'язання, маються на увазі процесуальні обов'язки, незалежно від того містить та чи інша норма санкцію чи ні.

Конституцією України, ЦПК України та Інструкцією про порядок фіксування з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) передбачено фіксування судового процесу технічними засобами. Реалізація цього принципу, по-перше, сприятиме дисципліні під час судового засідання, по-друге, забезпечуватиме повне, неупереджене, законне, обґрунтоване рішення у справі, по-третє, запобігатиме затягуванню процесу, по-четверте,

забезпечуватиме швидкий захист і поновлення прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб [245].

Також законодавство передбачає проведення судового засідання в режимі відеоконференції відповідно до ст. 212 ЦПК України, ч. 6 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [107] та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» [246].

Зокрема, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи іншого учасника цивільного процесу може постановити ухвалу про їх участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Основною технічною вимогою до проведення відеоконференції є забезпечення належної якості зображення та звуку. Так, учасникам процесу повинна бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити питання й отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені відповідним процесуальним кодексом. При цьому хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються судом, який розглядає справу за допомогою технічних засобів відеозапису.

Наприклад, розглянувши заяву представника Публічного акціонерного товариства «ОСОБА_2 ОСОБА_3» про проведення судового засідання у режимі відеоконференції по справі за позовом ОСОБА_4 до Публічного акціонерного товариства «ОСОБА_2 ОСОБА_3» про визнання неправомірної відмови у проведенні фінансових операцій за рахунком і стягнення судових витрат, за апеляційною скаргою Публічного акціонерного товариства «ОСОБА_2 ОСОБА_3» на рішення Приморського районного суду м. Одеси від 24.07.2017 р., суд задовольнив заяву та доручив Печерському районному суду м. Києва забезпечити проведення відеоконференції з апеляційним судом Одеської області 21.12.2017 р. на 10:30 год.

Копії даної ухвали негайно направляються Печерському районному суду м. Києва для її виконання, та сторонам для відома. Крім того, суд роз'яснив

представнику Публічного акціонерного товариства «ОСОБА_2 ОСОБА_3» про можливість явки до приміщення Печерського районного суду м. Києва для участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції, за адресою: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 42а та повідомив сторони про проведення судового засідання в режимі відеоконференції [247].

Тобто обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судові рішення щодо відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення. Тобто на практиці сторона у справі має направити до суду, що розглядає спір, відповідне клопотання про проведення засідання у формі відео конференції, наприклад у зв'язку з неможливістю відбуття у відрядження чи за станом здоров'я тощо. Суддя розглядає таке клопотання, задовольняє його та виносить ухвалу, копію якої направляє до суду, який, наприклад, визначений стороною для проведення відеоконференції. За наявних технічних можливостей така процедура має суттєво спростити та полегшити учасникам судових процесів їх проведення.

До числа розпорядчих дій сторін відноситься право на відмову від скарги. Особа може відмовитись від апеляційної скарги повністю або частково. З огляду на це головуючий має вжити заходів до його роз'яснення. Така дія має не матеріально-правовий, а процесуальний характер. Це право можна здійснити протягом усього часу розгляду справи. Це правило закріплене також в цивільному процесуальному законодавстві багатьох країн, у тому числі пострадянських: особа, яка подала апеляційну скаргу, вправі відмовитись від неї до моменту винесення рішення апеляційного суду [240, с. 251].

Питання про прийняття відмови від апеляційної скарги вирішується апеляційним судом, який розглядав справу, в судовому засіданні. Прийняття відмови від апеляційної скарги покладає на суд апеляційної інстанції обов'язок роз'яснити сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, перевірити чи не обмежений представник відповідної сторони у повноваженнях на їх вчинення, відповідно до ст. 206 ЦПК України. Але слід погодитись з ч. 3 п. 12 Постанови пленуму ВСУ України №12 «Про судову

практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» – прийняття відмови від апеляційної скарги не пов'язується з обов'язком перевіряти, чи у зв'язку з такою відмовою не порушуються права будь-яких осіб, оскільки право особи на відмову від апеляційної скарги не обмежене [191].

Про прийняття відмови від апеляційної скарги суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про закриття апеляційного провадження у справі. Такі наслідки однозначно настають якщо рішення, ухвалу оскаржувала лише одна особа. У випадку апеляційного оскарження судового рішення декількома суб'єктами та зверненням із заявою про відмову від скарги окремими з них – апеляційне провадження не підлягає закриттю.

Відповідно до ч. 5 ст. 364 ЦПК України, повторне оскарження судового рішення особою, яка відмовилась від скарги, не допускається.

До числа розпорядчих дій сторін відноситься і визнання позову. Це право не знайшло свого окремого закріплення у нормах, що регулюють апеляційне провадження, на відміну від права на укладення мирової угоди, відмови позивача від позову (ст. 373 ЦПК України). Проте відповідно до ст.ст. 49, 206, 368 ЦПК України та на основі змісту цієї процесуальної дії можна дійти висновку, що й у суді апеляційної інстанції відповідач також може визнати позов протягом усього часу судового розгляду.

Суд роз'яснює відповідно до ст. 373 ЦПК України право сторін на укладення мирової угоди. Сторони мають право укласти мирову угоду. Про прийняття рішення про укладення мирової угоди апеляційний суд заслуховує думку сторін, які беруть участь у справі. До прийняття відмови від апеляційної скарги чи затвердження мирової угоди суд зобов'язаний роз'яснити апелянту та сторонам наслідки цих процесуальних дій. Затвердження мирової угоди сторін передбачає також скасування рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі, про що апеляційний суд виносить відповідну ухвалу, в якій зазначаються умови затвердженої мирової угоди сторін [194, с. 708]. У тому разі, якщо апеляційний суд дійде висновку, що мирова угода сторін суперечить законові або порушує чий-небудь права

та охоронювані законом інтереси, він відмовляє у вчиненні зазначених процесуальних дій, про що постановляє мотивовану ухвалу і продовжує розгляд справи за апеляційною скаргою.

В разі закінчення з'ясування обставин справи (фактів) та перевірки доказів суд переходить до судових дебатів, які складаються з промов сторін та інших учасників справи. Судові дебати проводяться у порядку, встановленому ст.ст. 242, 368 ЦПК України, з додержанням принципу рівних процесуальних можливостей учасників справи. У судових дебатах учасники справи виступають у тій же послідовності, в якій вони давали пояснення. Апеляційний суд може обмежити тривалість судових дебатів, встановлюючи для всіх учасників процесу рівний проміжок часу для виступу, про що оголошується на початку судового засідання.

В судових дебатах висловлюються підсумкові висновки щодо дослідження обставин справи з приводу всього фактичного матеріалу і доказів, перевірених і з'ясованих у процесі доказування. При цьому висловлюються пропозиції з приводу задоволення чи відмови позовних вимог.

Слід також зазначити, що на практиці під час судових дебатів деколи виникає необхідність додаткового з'ясування обставин, що мають значення для справи. В таких випадках апеляційні суди поновлюють другу частину розгляду справи, постановляючи про це ухвалу. Після додаткового з'ясування обставин справи апеляційний суд постановляє ухвалу про повернення до з'ясування обставин і знову переходить до судових дебатів, які проводяться у визначеному законом порядку (ст. 243 ЦПК України).

Заключною частиною розгляду справи є вихід суду після судових дебатів до нарадчої кімнати (спеціально обладнаного для прийняття судових рішень приміщення) для прийняття постанови. Постанова або ухвала суду апеляційної інстанції викладається суддею-доповідачем у письмовій формі та підписується усім складом суду, який розглянув справу. Судді не мають права розголошувати обговорення суті справи у нарадчій кімнаті (ст. 245 ЦПК України). Таємниця нарадчої кімнати забезпечує реалізацію принципу

незалежності суддів і підкорення їх тільки закону та надає суддям можливість в умовах, що виключають сторонній вплив, обговорити результати розгляду справи і зробити з них правильні висновки. Усі питання, що виникають під час розгляду справи та ухвалення рішення суду апеляційної інстанції, вирішуються більшістю голосів. При вирішенні кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування. Головуючий зобов'язаний голосувати останнім (ст. 35 ЦПК України).

Прийнята апеляційною інстанцією постанова проголошується в залі судового засідання публічно (ст. 268 ЦПК України). Зазначене правило на практиці не застосовується у разі, якщо повідомлені про час засідання учасники справи не з'явилися у судові засідання. Потім головує роз'яснює зміст прийнятої постанови, порядок і строк її оскарження. В ухвалі, яку суд постановляє без виходу до нарадчої кімнати, оголошується висновок суду та мотиви, з яких суд дійшов такого висновку.

3.3. Межі розгляду справи та повноваження суду апеляційної інстанції

Переходячи до аналізу питання щодо меж розгляду справи судом апеляційної інстанції слід визначитися з таким поняттям.

В науковій літературі межі розгляду справи судом апеляційної інстанції розуміють як об'єм, в якому відбувається перевірка вищестоящим судом рішення, ухвали суду першої інстанції, ступінь втручання в дані процесуальні документи, встановлені законом можливості зміни положення особи, яка подала апеляційну скаргу [248, с. 27].

Згідно з ч. 1 ст. 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги. А відповідно до ч. 6 ст. 367 ЦПК України в суді апеляційної інстанції не приймаються і не розглядаються позовні вимоги та підстави позову, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Тобто можна зробити висновок, що, за загальним правилом, межі розгляду судом апеляційної інстанції

встановлені позовними вимогами та підставами позову, заявленими в першій інстанції, з яких і випливають вимоги апеляційної скарги. Що у порівнянні з попередньою редакцією ст. 303 ЦПК України за своєю суттю не було змінено.

Винятками із зазначених загальних правил про межі розгляду справи судом апеляційної інстанції є випадки, коли апеляційний суд не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, зокрема, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. Та якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, суд апеляційної інстанції переглядає справу в повному обсязі (ч. 5 ст. 367 ЦПК України).

У всіх інших випадках наявність в апеляційній скарзі вимог, не заявлених до суду першої інстанції, є передумовою для залишення справи без руху, з наданням терміну для виправлення недоліків. У випадку невиконання даних вимог апеляційна скарга повертається особі, яка подала скаргу.

Суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього (ч.ч. 2, 3 ст. 367 ЦПК України). Але цивільне процесуальне законодавство не містить переліку таких причин. Слід зазначити, що порівняно з попередньою редакцією ст. 367 ЦПК України законодавець змінив підставу подання нових доказів з неподання доказів до суду першої інстанції з поважних причин, на неможливість їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього. Така підстава звужує коридор можливостей для подання нових доказів.

Питання про межі розгляду справи в апеляційній інстанції знаходиться в безпосередньому зв'язку з правилом заборони повороту на гірше.

Таким чином, при встановленні порушень закону судом першої інстанції, які призвели до неправильного застосування норм матеріального або порушення норм процесуального права, суд апеляційної інстанції може вийти за межі заявлених в апеляційній скарзі вимог. Даний підхід підтверджує взаємозв'язок з правилом – заборони повороту до гіршого (*reformation in rejus*). Цей принцип давно відомий у кримінальному законодавстві [151, с. 38-39].

На основі цього правила апеляційною інстанцією не оскаржувана частина рішення не розглядається, перевіряється тільки оскаржувана частина судового рішення, змінити або скасувати не оскаржувану частину судового рішення суд апеляційної інстанції буде не вправі.

Повноваження суду апеляційної інстанції. Задля детального вивчення питання щодо повноваження суду апеляційної інстанції слід дослідити існуючі в літературі точки зору. Такі автори як М.Й. Штефан [138, с. 485], С.С. Бичкова [180, с. 368], С.І. Чорнооченко [143, с. 241], А.В. Андрушко [148, с. 236], А.І. Дрішлюк [249, с. 579], визначають повноваження суду апеляційної інстанції як сукупність його прав і обов'язків, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків щодо рішень і ухвал суду першої інстанції, які розглядаються в апеляційному порядку.

Повноваження являють собою нерозривну єдність певних прав та обов'язків судових органів. Поряд з цим вони визначають юридичне становище судді, його взаємовідносини зі всіма іншими учасниками процесу.

Стаття 307 ЦПК України (діюча редакція ст. 374 ЦПК України) передбачає повноваження апеляційного суду не тільки при перегляді ним рішень суду першої інстанції, а й при перегляді ухвал місцевого суду. Повноваження суду апеляційної інстанції стосовно перегляду рішення більш розширені, ніж повноваження, яким наділений вказаний судовий орган при перегляді судової ухвали. Це зумовлюється тим, що в разі винесення ухвали справа по суті не вирішується, і тому, як правило, скасування останньої відбувається тільки при порушенні місцевим судом при винесенні ухвали норм процесуального права [115, с. 868].

Повноваження суду апеляційної інстанції визначені у ст. 374 ЦПК України, за якою суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги має право:

1) залишити судові рішення без змін, а скаргу без задоволення.

Підставою залишення судового рішення без змін, а скаргу без задоволення є правильне застосування норм матеріального та процесуального права судом першої інстанції;

2) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення.

Для вчинення таких дій повинні бути підстави, які зазначені у ст. 376 ЦПК України, а саме: неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими; невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи; порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права.

При цьому судам необхідно виходити з того, що:

- неповним з'ясуванням судом обставин, що мають значення для справи, слід вважати неправильне визначення предмета доказування чи нез'ясування обставин, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, або інших фактичних даних (пропущення строку позовної давності тощо), неправильну кваліфікацію правовідносин сторін, які впливають із встановлених обставин тощо;

- недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими, має місце у випадках зазначення у судовому рішенні певних обставин (фактів), які не підтверджені доказами, їх недостатність, недостовірність та (або) суперечливість, відсутність мотивів прийняття чи неприйняття доказів тощо;

- невідповідність висновків суду обставинам справи вважається у тому разі, якщо останні встановлені судом повно та правильно, проте висновки з установлених обставин зроблено неправильно;

- порушення або неправильне застосування матеріального чи процесуального права має місце у разі застосування закону, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню, унаслідок неправильної юридичної кваліфікації правовідносин або неправильно витлумаченого закону, який хоч і підлягав застосуванню, проте його зміст і сутність сприйнято неправильно через розширене чи обмежене тлумачення [191].

Норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню.

Порушення норм процесуального права можуть бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи [215, с. 571], зокрема розгляд і вирішення справи неповноважним судом; участь в ухваленні рішення судді, якому було заявлено відвід на підставі обставин, що викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; ухвалення чи підписання постанови не тим суддею, який розглядав справу [250, с. 102].

Апеляційний суд ухвалює рішення про зміну рішення суду першої інстанції у випадку, якщо помилки у неправильно прийнятому рішенні можливо усунути без його скасування, не змінюючи суть рішення, і вони стосуються окремих його частин, зокрема у разі виправлення помилок суду першої інстанції щодо розміру суми, що підлягає стягненню, розподілу судових витрат тощо. Якщо помилки у такому рішенні стосуються фактичної сторони справи чи правового обґрунтування рішення, то їх усунення необхідно вважати також зміною рішення, тому апеляційний суд не повинен усувати такі помилки ухвалою із зазначенням про залишення рішення без змін з його уточненням чи доповненням. Фактично, при зміні рішення головний висновок суду залишається незмінним – про задоволення позовних вимог чи відмову в позові. Змінюється лише мотивація рішення або зміст прав та обов'язків сторін, які впливають з такого висновку суду [251, с. 12].

За правилами ЦПК України зміна рішення можлива не тільки при допущенні помилки у застосуванні норм матеріального, а й процесуального права. Зміна рішення при порушенні норм процесуального права відбувається, наприклад, при зміні розміру судових витрат, встановлених судом першої інстанції.

У разі ухвалення нового рішення або зміни рішення суд апеляційної інстанції в мотивувальній частині рішення дає оцінку доказам, що наявні в матеріалах справи, а також новим доказам, якщо вони досліджувалися, в їх сукупності за правилами, встановленими ЦПК України [249, с. 579].

Науковцями даються різні тлумачення зміни рішення суду першої інстанції як засобу усунення судової помилки [252, с. 15]. Враховуючи багато поглядів на зміст вказаної дії, уявляється, що зміна рішення суду першої інстанції відбувається у випадках зміни будь-якої його частини без зміни суті рішення (наприклад, зміна мотивувальної частини судового рішення або резолютивної в частині вимог, заявлених у суді першої інстанції). Втім законодавство не розкриває змісту понять «зміна», «скасування» та «винесення нового рішення»;

3) визнати нечинним судове рішення суду першої інстанції повністю або частково у передбачених ЦПК України випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині.

Підставою для визнання нечинним судового рішення суду першої інстанції, незалежно від дотримання норм матеріального та процесуального права, є прийняття судом апеляційної інстанції відмови від позову чи мирової угоди сторін.

Таке повноваження суду апеляційної інстанції є новелою цивільного процесуального законодавства. І слід підтримати позицію науковців щодо позитивності такого нововведення. Як зазначає В.С. Петренко, позитивною є новела, відповідно до якої апеляційний суд може визнати рішення першої інстанції нечинним. Це допустимо, коли на стадії апеляційного провадження позивач відмовляється від позову або ж затверджується мирова угода. Раніше

сторони дуже часто зверталися з пропозицією укласти мирову угоду вже на стадії апеляційного провадження, проте таких повноважень у суду не було [253, с. 58].

Постає питання, чим відрізняється визнання рішення нечинним від його скасування. З цього приводу слід зазначити, що під скасуванням судового рішення відповідно до ст. 376 ЦПК України розуміється таке повноваження суду, що застосовується при перегляді справи та перевірці рішення суду першої інстанції з підстав неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. А при визнанні рішення нечинним на підставі відмови позивача від позову або при затвердженні мирової угоди сторонами суд апеляційної інстанції не переглядає справи та не перевіряє рішення суду першої інстанції, а, керуючись диспозитивним правом сторін укласти мирову угоду або відмовитись від позовних вимог, визнає рішення суду першої інстанції нечинним, тобто таким, що не породжує правових наслідків. Нечинне рішення не підлягає виконанню та не породжує інших правових наслідків набрання рішенням суду законної сили;

4) скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково.

Відповідно до ст. 377 ЦПК України рішення суду підлягає скасуванню в апеляційному порядку із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду з підстав, визначених ст. 255 та ст. 257 ЦПК України. Якщо судом першої інстанції ухвалено законне рішення, смерть фізичної особи чи припинення юридичної особи – сторони у спірних правовідносинах після ухвалення рішення, що не допускає правонаступництва, не може бути підставою для застосування вимог ч. 1 ст. 377 ЦПК України.

Підстави для закриття провадження у справі закріплені у нормах ст. 255 ЦПК України, що у порівнянні з аналогічною нормою (ст. 205) ЦПК України (в редакції 2004 р.) зазнали деяких змін, зокрема:

пункт 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України зазначає, що суд апеляційної інстанції своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо відсутній предмет спору.

Думається, що така норма є додатковою гарантією неприпустимості зловживання процесуальними правами з боку учасників справи та запобіганню поданню скарги, що направлена на безпідставне затягування виконання судового рішення (п. 1 ч. 2 ст. 44 ЦПК України) та поданню позову за відсутністю предмета спору (п. 3 ч. 2 ст. 44 ЦПК України);

пункт 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України доповнений ще однією підставою, що була відсутня у попередній редакції цивільного процесуального законодавства та сьогодні закріплена в п. 5 ч. 1 ст. 186 ЦПК України, зокрема є рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами про той самий предмет і з тих самих підстав. Тобто така новела направлена на позбавлення судів загальної юрисдикції від повторного розгляду предмета спору, згідно з яким є рішення іноземної держави, що визнане в Україні в установленому законом порядку між тими самими сторонами про той самий предмет та з тих самих підстав. Думається, що подання такого позову може бути зумовлено двома чинниками: по-перше, коли особа не задоволена рішенням суду іноземної держави та звертається до національного суду, намагаючись отримати інше за своїм змістом рішення. В такому випадку скасування судового рішення із закриттям провадження у справі є обґрунтованим, оскільки за даних умов слід застосовувати порядок оскарження, що передбачений правилами держави, в якій ухвалено рішення по першій інстанції. По-друге, коли особа стикається з невиконанням судового рішення іноземної держави. За таких умов особа може звернутися до суду із заявою про його примусове виконання, в іншому ніж апеляційному порядку, що передбачений розділом IX ЦПК України;

останньою новелою в підставах закриття провадження у справі є наявність угоди між сторонами про передачу спору на вирішення до третейського суду, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана, якщо вона була укладена вже після відкриття провадження у справі (п. 8 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Підстави для залишення апеляційної скарги без розгляду в апеляційному провадженні також визначаються за правилами позовного провадження,

закріплені у ст. 257 ЦПК України та зазнали певних змін у порівнянні до попередньої редакції ст. 207 ЦПК України, зокрема:

пункт 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, порівняно з аналогічною нормою попередньої редакції (п. 3 ч. 1 ст. 207 ЦПК України), конкретизував положення щодо залишення апеляційної скарги без розгляду тим, що за чинною редакцією суд апеляційної інстанції може визнати явку учасника справи обов'язковою у разі, якщо його неявка перешкоджає розгляду справи (навіть якщо від особи надійшла заява про розгляд справи за її відсутністю), та у випадку повторної неявки, належним чином повідомленої особи, застосувати процесуальний захід проти зловживання такої особи своїми правами у вигляді залишення скарги без розгляду;

попередня редакція п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України (п. 4 ч. 1 ст. 207 ЦПК України) зазначала як підставу залишення заяви без розгляду наявність спору між тими самими сторонами про той самий предмет і з тих самих підстав, що розглядається в іншому суді. Таке положення сьогодні конкретизовано тим, що це є підставою залишення скарги без розгляду, якщо розгляд відбувається не тільки в іншому суді, а й в цьому суді. Слід дійти висновку, що це направлено на забезпечення гарантій щодо неприпустимості зловживання шляхом подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав або подання декількох позовів з аналогічним предметом з аналогічних підстав або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями (п. 2 ч. 2 ст. 44 ЦПК України);

пункт 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК України (п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України в редакції 2004 р.) конкретизував строк подання заперечення проти вирішення спору в суді відповідача за апеляційною скаргою, з початку з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами – не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору. Крім того, зазначений пункт доповнений правом суду визнати, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

Крім того, підстави залишення заяви без розгляду, зазначені в ст. 257 ЦПК України, були доповнені новими пунктами 9-12:

пункт 9 зазначає, що у разі неподання позивачем без поважних причин витребуваних судом доказів, необхідних для вирішення спору, суд залишає заяву без розгляду. Така новела забезпечує суд апеляційної інстанції можливістю протидіяти зловживанню процесуальними правами позивачем щодо неподання ним доказів, тобто дає підстави зробити висновок, що позов позивача є безпідставний та спрямований на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

пункт 10 наступного змісту: позивач у визначений судом строк не вніс кошти для забезпечення судових витрат відповідача і відповідач подав заяву про залишення позову без розгляду. Таке положення є новелою ЦПК України та пов'язано з введенням механізму забезпечення та попередньою оплатою судових витрат. Залишення скарги без розгляду за таких умов є гарантією протидії зловживанню процесуальними правами на підставі сукупності положень ч. 4 ст. 135 та ст. 44 ЦПК України;

пункт 11 наступного змісту: після відкриття провадження судом встановлено, що позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду. Таке положення, також як і положення п. 4 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, направлено на протидію зловживанням процесуальними правами (п. 2 ч. 2 ст. 44 ЦПК України);

пункт 12 наступного змісту: між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення суду іншої держави, якщо право укласти таку угоду передбачене законом або міжнародним договором України, за винятком випадків, якщо суд визнає, що така угода суперечить закону або міжнародному договору України, є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. Така новела

пов'язана з п. 5 ч. 1 ст. 186 ЦПК України, що є підставою для закриття провадження у разі наявності рішення суду іноземної держави, а у разі наявності тільки угоди про передачу спору на вирішення суду іншої держави є підставою для залишення заяви без розгляду.

Новелою ст. 377 ЦПК України стало закріплення можливості скасування судового рішення повністю або частково з закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду тільки у відповідній частині. Порівняно з попередньою редакцією ЦПК України діюча редакція дає можливість суду апеляційної інстанції залишити в силі ту частину судового рішення, яка відповідає нормам матеріального та процесуального права, та скасувати тільки ту частину судового рішення і закрити провадження і залишити позов без розгляду у відповідній частині, що не відповідає нормам матеріального чи процесуального права;

5) скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю.

Ще однією підставою для скасування судового рішення, відповідно до ст. 378 ЦПК України, є повноваження щодо якого судові рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню з направленням справи на розгляд за встановленою законом підсудністю, якщо рішення прийнято судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності).

Справа не підлягає направленню на новий розгляд у зв'язку з порушеннями правил територіальної юрисдикції (підсудності), якщо учасник справи, який подав апеляційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи.

Таке положення є новелою цивільного процесуального законодавства, але з деякими виключеннями. Зокрема ЦПК України (в редакції 2004 р.) до внесених змін Законом України «Про судоустрій і статус судів» 2010 р. (втратив чинність), містив норму про повноваження щодо скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції. Тобто діючі повноваження вже були відомі вітчизняному законодавству, але залишені сьогодні

тільки з однієї підстави – порушення правил територіальної юрисдикції (підсудності). З приводу підстав застосування таких повноважень є зауваження. По-перше, незрозумілим є положення щодо трактування поважності причин неподання особою, яка подає апеляційну скаргу, заяви про непідсудність справи в суді першої інстанції. Здається, що незнання такою особою положень законодавства щодо підсудності не можна вважати поважною причиною, у зв'язку із ст. 68 Конституції України, що закріплює – незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності. Тоді постає питання що саме буде вважатися поважними причинами;

6) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Повноваження суду апеляційної інстанції при перегляді ухвали суду першої інстанції – це сукупність його прав на здійснення встановлених законом процесуальних дій щодо ухвали, яка не набрала законної сили і є предметом перевірки за апеляційною скаргою [254, с. 40]. На відміну від повноважень щодо розгляду апеляційної скарги на рішення місцевого суду, де підставою для скасування останнього може бути порушення норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права, підставою для скасування судової ухвали може бути тільки порушення норм процесуального чи неправильне застосування норм матеріального права, які призвели до постановлення помилкової ухвали;

7) скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю.

Зазначений пункт є новим положенням, порівняно з попередньою редакцією ЦПК України. Він направлений на забезпечення дотримання правил підсудності та запобігання необхідності закриття провадження у справі із направленням на новий розгляд до суду першої інстанції, відповідно до ст. 378 ЦПК України;

8) у передбачених ЦПК України випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-7 частини першої цієї статті.

Таке положення не можна вважати повноцінною новелою ЦПК України. Але законодавець вперше прямо у статті, де зазначаються повноваження суду апеляційної інстанції, окремим пунктом передбачив можливість скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-7 ч. 1 ст. 374 ЦПК України. Таке повноваження може бути викликано поданням апеляційної скарги одним із учасників справи, якщо суд апеляційної інстанції вирішив справу без його участі. Це впливає з ч. 1 ст. 381, п. 3 (б) ч. 1 ст. 382 ЦПК України.

Також слід зазначити, що ЦПК України виключив можливість оскаржити в апеляційному порядку судовий наказ, що здається позитивною зміною в апеляційному провадженні у зв'язку з тим, що метою наказного провадження є спрощений порядок розгляду таких справ та швидке їх виконання. А можливість апеляційного оскарження судових наказів ускладнює досягнення такої мети.

Особливу увагу привертає до себе нова категорія справ у цивільному процесі – малозначні справи, що підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження. Підстави кваліфікації справи як малозначної закріплені в ст. 274 ЦПК України, а вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження відбувається на підставі ст. 277 ЦПК України. У зв'язку з тим, що критерії віднесення справи до категорії малозначних є більшою мірою оціночними, а порядок розгляду справ у спрощеному провадженні передбачений з обмеженням принципу змагальності, а також у зв'язку з відсутністю усталеної судової практики з розгляду такої категорії справ, можна передбачити можливість помилок при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження під час відкриття провадження у справі судом першої інстанції. Відкриття провадження у справі в порядку спрощеного позовного провадження, якщо суд неправильно кваліфікував справу або допустив інше порушення норм процесуального права при вирішенні

питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, може призвести до ухвалення незаконного та необґрунтованого рішення суду першої інстанції, що, як наслідок, є підставою для його скасування судом апеляційної інстанції. Тобто можлива така ситуація, що суд першої інстанції, помилившись з самого початку з кваліфікацією справи або з вирішенням питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, витратить судовий час, здійснить марні зусилля з розгляду справи, ухвалить незаконне та необґрунтоване рішення, витратить час сторін та сплачений судовий збір, чим спровокує звернення до апеляційного суду, а це не підпадає під поняття «справедливого суду». У зв'язку з цим пропонується надати можливість учасникам справи оскаржити до суду апеляційної інстанції ухвалу про відкриття справи у порядку спрощеного позовного провадження.

Пропонується доповнити частину першу ст. 353 ЦПК України пунктом 8-1 наступного змісту:

«8-1) відкриття провадження у справі в порядку спрощеного позовного провадження».

Також слід доповнити частину першу статті 374 пунктом дев'ятим такого змісту:

«9. скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і направити справу до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження»;

доповнити § 3 Розділу V статтею 380-1 такого змісту:

« Стаття 380-1. Підстави для скасування ухвали суду і направлення справи до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження

1. Суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про відкриття апеляційного провадження і направляє справу до суду першої інстанції на розгляд в порядку загального позовного провадження, якщо таку ухвалу постановлено з порушенням вимог статей 274, 277 цього Кодексу».

Тому хотілося б зазначити, що прийняті зміни до ЦПК України щодо вдосконалення законодавства у сфері судоустрою та судочинства, з метою

підпорядкування цивільного процесу завданню дійсно ефективного захисту прав та інтересів особи, яка звертається до суду, справедливого, неупередженого, своєчасного розгляду справ, забезпечення змагальності, добросовісної поведінки сторін та суду в процесі, його максимальної відкритості та прозорості, мають позитивно вплинути на розвиток цивільного судочинства, в тому числі зміни нових повноважень суду апеляційної інстанції.

Оновлення повноважень суду апеляційної інстанції має своєю метою посилити позицію апеляційного суду в конкретних повноваженнях з метою запобігання зловживанню процесуальними правами.

3.4. Прийняття та порядок проголошення постанов суду апеляційної інстанції

За результатами розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції приймає постанову або постановляє ухвалу за правилами ст. 35 і глави 9 розділу III ЦПК України. Статті 259, 35 ЦПК України відтворюють загальний порядок ухвалення судових рішень судами при розгляді цивільних справ. Зазначені процесуальні документи викладаються письмово у паперовій та електронній формах й підписуються усім складом суду, який розглядав справу.

Судові рішення є ключовим інститутом цивільного процесуального права. Проте в науковій літературі не сформульовано однозначного та загальноприйнятого визначення цього поняття. Таку ситуацію можна пояснити не стільки складністю інституту судового рішення, скільки особливостями наукового підходу до його дослідження. Можна побачити нові тенденції у розумінні поняття судового рішення, зокрема спроби аналізу проблеми сутності судового рішення під іншим кутом. Г.В. Фазікош вказує на те, що є усі підстави підходити до аналізу судового рішення ширше, ніж до одного із процесуальних документів суду [255, с. 58]. В науковій літературі висловлюється думка про те, що судові рішення – це думка судді, яка є результатом аналізу чинного законодавства, принципів та норм права, а також власної оцінки суддею обставин справи [133, с. 528].

Варто погодитись з думкою І.В. Андропова, який визначає судові рішення як вольовий акт правосуддя в цивільному процесі, ухвалений судом іменем України у встановленому законом порядку, яким закінчується справа з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [250, с. 378].

Судові рішення повинно ґрунтуватись на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим (ч.1 ст. 263 ЦПК України).

Законність – це одна із головних характеристик судового рішення. В юридичній літературі під законністю судового рішення деякі процесуалісти розуміють дотримання судом при розгляді і вирішенні цивільних справ діючих норм матеріального і процесуального права. Крім того, законність розглядається і як властивість рішення, котра характеризується правильним застосуванням судом при розгляді і вирішенні справи норм матеріального і процесуального права [148, с. 293].

Слід підкреслити, що законність судового рішення залежить не лише від дотримання норм матеріального чи процесуального права сторонами, третіми особами, судовими представниками і іншими особами, які приймають участь у розгляді справи. Законність судового рішення залежить в більшій мірі від суду, від дотримання ним вимог норм цивільного процесуального права, які визначають повноваження суду, а також порядок розгляду і вирішення цивільних справ [215, с. 928].

Як справедливо зазначив В.М. Щеглов, процес правильно розвивається і закінчується ухваленням правосудного рішення лише в тому випадку, коли суд правильно застосовує правові норми і всі суб'єкти процесуальних правовідносин неухильно і точно виконують свої процесуальні права і обов'язки [256, с. 175].

Обґрунтованим вважається рішення, яке повно відображає обставини, що мають значення для справи, а висновки суду щодо встановлених обставин і правових наслідків є вичерпними, такими, що відповідають дійсності і

підтверджуються достовірними доказами, які досліджені в судовому засіданні.

Суд апеляційної інстанції ухвалює рішення, постановляє ухвали за результатами розгляду справи у спеціальному приміщенні – нарадчій кімнаті із збереженням її таємниці. Так, наприклад, відповідно до ст. 245 ЦПК України судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення у нарадчій кімнаті. Хоча, як зазначає Ю.В. Білоусов, ця норма більше має характер правового звичаю, ніж засобу забезпечення нейтралізації стороннього впливу на суд [148, с. 293].

Таємниця нарадчої кімнати сприяє зміцненню авторитету суду, є складовою гарантій принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки законам при здійсненні правосуддя [234, с. 792]. Цей принцип закріплено у Рекомендації Комітету міністрів державам-членам щодо незалежності, дієвості та ролі суддів [257], ст. 129 Конституції України.

Слід зазначити, що ЦПК України не відносить відступи від таємниці нарадчої кімнати до грубих процесуальних порушень, які мають своїм наслідком обов'язкове скасування судового рішення. Сьогодні таємниця нарадчої кімнати має значення лише для застосування імунітету судді як свідка, визначення статусу судді та його прав і обов'язків, суддівської етики.

Обговорення справи в нарадчій кімнаті має велике значення для ухвалення законного і обґрунтованого рішення, постановлення ухвали судом апеляційної інстанції і тому цей інститут потребує детального врегулювання у цивільному процесуальному законодавстві. Зважаючи на значення обговорення, обов'язком головуєчого має стати забезпечення його активності. Виникає й питання: хто ж має право формулювати та ставити питання на обговорення в нарадчій кімнаті. Такі дії звичайно здійснюються головуєчим, оскільки він здійснює керівництво ходом судового засідання. Однак це не означає, що такого права позбавлені інші судді. Кожний суддя має право поставити на обговорення те питання, яке він вважає необхідним для правильного прийняття постанови та постановлення ухвали.

При прийнятті постанови, постановленні ухвали судді апеляційної інстанції під керівництвом головуючого повинні розглянути певне коло питань, від яких залежить кінцевий висновок суду по справі, що розглядається у судовому засіданні. У нарадчій кімнаті у процесі обговорення суд перевіряє, чи є оскаржене рішення (ухвала) суду першої інстанції, що не набрало законної сили, законним та обґрунтованим у межах доводів апеляційної скарги та у межах вимог, заявлених у суді першої інстанції. Склад суду, перевіряючи законність і обґрунтованість рішення (ухвали) суду першої інстанції, обговорює доводи апеляційної скарги з урахуванням пояснень особи, яка подала апеляційну скаргу, поданих нею доказів, нових доказів, які мають значення для справи, заперечень проти доказів.

Суд апеляційної інстанції під час обговорення встановлює, чи допустив суд першої інстанції порушення норм процесуального права, чи було правильно застосовано норми матеріального права. Що стосується норм матеріального права, то їх необхідно вважати неправильно застосованими, якщо застосовано закон, який не поширюється на відповідні правовідносини, або не застосовано закон, який підлягає застосуванню. У випадку застосування закону, що не поширюється на відповідні правовідносини, суд помилково до спірних правовідносин застосовує не той закон, який необхідно застосовувати, а при незастосуванні закону, який підлягає застосуванню, суд не застосовує в повному об'ємі норми матеріального права і ухвалює рішення, яке суперечить чинному законодавству [215, с. 928]. Судове рішення, що базується на неправильному застосуванні закону, вступає в колізію з ним. В.М. Кравчук, О.І. Угриновська, Є.А. Чернушенко, В.В. Комаров вказують на те, що норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, крім зазначених випадків, якщо суд неправильно витлумачив закон. Слід зазначити, що Постанова Пленуму від 24.10.2008 р. №12 не відносить до окремих підстав неправильне витлумачення закону, а зазначає, що застосування закону, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосування закону, який

підлягав застосуванню, спричинене неправильною юридичною кваліфікацією правовідносин або неправильним витлумаченням закону, який хоч і підлягав застосуванню, проте його зміст і сутність сприйнято неправильно через розширене чи обмежене тлумачення [191].

Суд при прийнятті постанов, постановленні ухвали вирішує питання щодо наявності обставин (фактів), якими обґрунтовувались вимоги і заперечення та якими доказами вони підтверджуються, щодо правовідносин, зумовлених встановленими фактами.

Далі суд апеляційної інстанції в нарадчій кімнаті повинен обговорити питання щодо правової норми, яка врегульовує відповідні правовідносини. У процесі наради суд обговорює наступні питання: яку правову норму потрібно застосувати і як на підставі цієї норми і відповідно до встановлених обставин (фактів) потрібно вирішити справу.

На підставі обговорення зазначених питань суд апеляційної інстанції вирішує юридичну долю судового рішення, відповідно до повноважень, визначених ст. 374 ЦПК України.

Вимога, передбачена п. 7 ч. 1 ст. 264 ЦПК України, відповідно до якої під час ухвалення рішення суд вирішує питання, чи є підстави допустити негайне виконання судового рішення. Однак апеляційний суд у випадку негайного виконання рішення суду першої інстанції, а також у випадку виконання рішення, але коли пропущений строк апеляційного оскарження було поновлено, за обставин, передбачених ч. 1 ст. 444 ЦПК України, має вирішити питання про поворот виконання.

В.В. Комаров зазначає, що оскільки питання, що їх вирішує суд апеляційної інстанції у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення, мають свою специфіку і відрізняються від тих, що їх вирішує суд першої інстанції, та не відображенні в чинному ЦПК України, доцільно було б доповнити ЦПК України ст. 381-1 «Питання, які вирішує суд апеляційної інстанції під час прийняття постанови, постановлення ухвали» наступного змісту:

У нарадчій кімнаті суд апеляційної інстанції проводить остаточну оцінку доказів по справі. Оцінити доказ означає з'ясувати, по-перше, наскільки він достовірний, і, по-друге, чи можна на основі цього доказу зробити достовірний висновок про факт, що доказується [215, с. 928]. ЦПК України не регулює і не може регулювати порядок міркування суддів. Цей процес підпорядкований загальним законам мислення, проте норми права встановлюють зовнішні умови, гарантії, які забезпечують істинність логічних висновків суддів [238, с. 696].

Закон встановлює, що суд оцінює докази по справі в їх сукупності за своїм внутрішнім переконанням, на підставі тих висновків, до яких прийшли судді апеляційного суду в процесі розгляду справи. Внутрішнє суддівське переконання є способом оцінки доказів по справі, способом вирішення конкретних справ. Внутрішнє переконання суддів – це не беззвітний, інтуїтивний висновок суду, а переконання, яке ґрунтується на досліджених, перевірених у судовому засіданні доказах по справі в їх сукупності. Воно формується в результаті великої, кропіткої праці. Внутрішнє суддівське переконання повинно бути закономірним висновком із всієї сукупності доказів [234, с. 792]. Воно формується у процесі перевірки матеріалів справи, розгляду апеляційної скарги і є його результатом. Внутрішнє переконання суддів повинно ґрунтуватись на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд оцінює докази, керуючись законом. Достовірність і доказову силу доказів визначає суд, ніякі докази не мають для суду наперед встановленого значення.

Вищевказані положення, закріплені в ЦПК України, є процесуальними гарантіями проведення правильної оцінки доказів судом апеляційної інстанції. Як правильно зазначав М.Й. Штефан, оціночна думка суду про докази формується з початкових етапів судового доказування, але остаточно в повному обсязі визначається в нарадчій кімнаті й відображається у змісті ухваленого судом рішення, в його мотивувальній частині [138, с. 624].

Питання щодо форми судового рішення, яке ухвалюється вищестоящими судами, було й залишається предметом наукового обговорення. Так, ще М.С. Шакарян пропонувала постанову вищестоящего суду, якою змінюється рішення суду першої інстанції або виноситься нове рішення, йменувати рішенням [258, 214]. С.К. Загайнова зазначає, що всі судові акти, що постановляються судами різних інстанцій, потрібно привести у відповідність з правилами інстанційної самостійності судових актів. Це дозволить відмежувати судові акти суду першої інстанції від актів судів перевірочних інстанцій. Змішування судових актів судів першої і перевірочних інстанцій, на її думку, призводить до змішування функцій цих інстанцій, у зв'язку з чим С.К. Загайнова пропонує уніфікувати форми судових актів перевірочних інстанцій та називати їх судовими постановами [259, с. 400].

Відповідно до ст. 381 ЦПК України суд апеляційної інстанції приймає постанову при застосуванні усіх повноважень, а ухвалу тільки розв'язуючи процедурні питання відповідно до частини другої цієї статті. Також ще єдиним випадком, коли постановлюється ухвала, є окрема ухвала суду апеляційної інстанції (ст. 385 ЦПК України).

Діюче процесуальне законодавство замінило термін «ухвали та рішення апеляційного суду» на термін «постанови суду апеляційної інстанції». Сьогодні термін «рішення суду» залишився тільки в суді першої інстанції. Постає питання щодо різниці між такими поняттями. Слід погодитись з думкою І.В. Андропова, який зазначає, що на відміну від провадження в суді першої інстанції, де предметом судового розгляду є спірні матеріальні правовідносини сторін (у справах позовного провадження) чи юридична вимога, не пов'язана з вирішенням спору про право, поставлена перед судом в порядку окремого провадження, предметом судового розгляду в судах апеляційної та касаційної інстанції є законність та обґрунтованість (в судах апеляційної інстанції) або лише законність (в суді касаційної інстанції) судового рішення [260, с. 582]. Тобто можна зробити висновок, що судові рішення ухвалюються судами першої інстанції у зв'язку із розглядом справи по суті, а в апеляційній інстанції

приймаються постанови, оскільки суд апеляційної інстанції здійснює перевірку законності та (або) обґрунтованості судового рішення першої інстанції. Також слід додати, що постанова як термін має більш остаточний характер, ніж судові рішення. Про це свідчить, по-перше, набрання постановою суду апеляційної інстанції законної сили одразу після її прийняття (ст. 384 ЦПК України), по-друге, запровадження нового інституту малозначних справ передбачає, що постанова суду апеляційної інстанції в таких категоріях справ не підлягає оскарженню в касаційному порядку, тобто є остаточною.

Слід зазначити, що термін «ухвала» був відомий ще до цивільного процесуального законодавства 2004 р. Так, С.Н. Абрамов висловлював думку, відповідно до якої ухвали суду другої інстанції вирішують не приватне процесуальне питання, а долю рішення – акта правосуддя, і тому винесення ухвал іменем республіки є правильним [173, с. 47]. М.А. Гурвіч [182, с. 27] вважав необхідним закріпити у цивільному процесуальному законодавстві положення, відповідно до якого ухвали суду апеляційної інстанції, постановлені за результатами розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, будуть постановляватися іменем України. Така позиція обґрунтовується тим, що рішення суду першої інстанції, ухвалені іменем України, може бути скасовані ухвалою апеляційного суду, яка постановляється від імені судів.

Але сучасні реалії інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, потребували вдосконалення законодавчої парадигми, що також відобразилося в необхідності зміни терміна кінцевого судового акту в суді апеляційної інстанції з ухвали на постанову.

Порядок прийняття постанов судом апеляційної інстанції, згідно зі ст. 381 ЦПК України, не зазнав великих змін порівняно із попередньою редакцією ЦПК України. Якщо у процесі прийняття постанови між суддями суду апеляційної інстанції можуть виникати різні точки зору щодо оцінки доказів, застосування закону, принципові розбіжності щодо інших питань, то діюче цивільне процесуальне законодавство, як і попереднє, надає можливість судді, не згодному з рішенням більшості, письмово викласти окрему думку (ст. 35 ЦПК

України). Інститут викладення окремої думки є вираженням конституційного принципу незалежності суддів, забезпечуючи кожному судді право мати свою самостійну думку щодо вирішення апеляційної скарги.

Відповідно до ст. 383 ЦПК України постанова суду апеляційної інстанції проголошується відповідно до вимог ст. 268 ЦПК України. Закріплення цього положення має важливе значення у зв'язку з тим, що законна сила постанови суду апеляційної інстанції пов'язана саме з днем її прийняття, а не проголошення, на відміну від судового рішення першої інстанції.

Законодавче закріплення інституту проголошення постанови суду апеляційної інстанції свідчить про демократизм, гласність та відкритість цивільного судочинства. І навіть, незважаючи на те, що постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дня її прийняття відповідно до ст. 384 ЦПК України та не залежить від проголошення, на відміну від суду першої інстанції, проголошення постанови суду апеляційної інстанції має місце в стадії апеляційного провадження.

На сьогоднішній день цивільне процесуальне законодавство встановлює (новела) два порядки проголошення судових рішень: 1) публічно; 2) без виклику учасників справи.

Публічно проголошуються постанови у судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, згідно з ч. 1 ст. 268 ЦПК України. Виключенням з цього правила є ситуація неявки всіх учасників справи в судове засідання, яким завершується розгляд справи. В такому випадку суд підписує рішення без його проголошення (ч. 4 ст. 268 ЦПК України).

У разі розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи суд підписує рішення без його проголошення.

Тобто можна зробити висновок, що принцип гласності та відкритості залежить від передбачуваного законом порядку проголошення судового рішення, якщо законодавство передбачає публічне проголошення рішення, принцип гласності та відкритості діє, а у випадку розгляду справи без виклику сторін – гласність судового процесу незатребувана.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено узагальнені результати дисертаційного дослідження, сформульовано найбільш вагомі положення та пропозиції з удосконалення цивільного процесуального законодавства України в частині апеляційного провадження.

1. Інститут апеляції пройшов шлях становлення зі Стародавнього Риму до сучасного його розуміння. Розвиток інституту апеляційного провадження в Україні тісно пов'язаний із судовою реформою, що триває з моменту проголошення незалежності України, і складається з таких етапів: I етап (1991-2001 рр.) – «початковий»; II етап (2001-2005 рр.) – введення апеляційних судів до системи судів загальної юрисдикції та зміна виду апеляції; III етап (2005-2016 рр.) – адаптація апеляційного провадження до міжнародних стандартів судочинства; IV етап (2016 р. – по теперішній час) – вдосконалення апеляційного провадження в умовах судової реформи та євроінтеграційних процесів.

2. Поняття «апеляція» доцільно розглядати у двох значеннях: широкому та вузькому. В широкому розумінні під апеляцією слід розглядати форму перегляду справи, виходячи зі змісту п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України, ст. 17 ЦПК України, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що забезпечують право на апеляційний перегляд справи.

У вузькому розумінні під апеляцією слід розуміти спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили, виходячи зі змісту ст. 352 ЦПК України, що забезпечує право апеляційного оскарження учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

3. Право на апеляційний перегляд справи як єдине поняття поєднує дві правомочності: право на пред'явлення апеляційної скарги та право на її задоволення судом, надане учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

4. Під правом на апеляційне оскарження доцільно розуміти визначену законом можливість учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

5. Апеляційне провадження необхідно розглядати в двох аспектах: як інститут цивільного процесуального права та як факультативну стадію цивільного процесу.

Як інститут цивільного процесуального права апеляційне провадження є сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини при здійсненні діяльності суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки щодо здійснення оскарження, а також апеляційного перегляду справи в результаті перевірки законності та обґрунтованості судових рішень.

Як факультативна стадія цивільного процесу апеляційне провадження є сукупністю процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, об'єднаних метою оскарження й перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

6. З урахуванням процесуального порядку ухвала суду набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК України, та після спливу строку на апеляційне оскарження – п'ятнадцять днів з дня її проголошення. Втім цим положенням порушується принцип правової визначеності та, як наслідок, остаточності судового рішення (*res judicata*), оскільки надається право оскаржувати ухвали суду першої інстанції, які набрали законної сили із зазначенням строку для її оскарження.

7. Суб'єктивною передумовою права на пред'явлення апеляційної скарги є реальна наявність у особи матеріально-правової та (або) процесуально-правової заінтересованості у справі (юридичного інтересу). У випадку відсутності однієї із

складових юридичного інтересу суд, перевіривши апеляційну скаргу, може вжити заходів проти зловживання процесуальними правами та визнати подану апеляційну скаргу безпідставною.

8. Дослідження видів апеляції – повної та неповної дозволяє дійти висновку, що в Україні діє неповна апеляція, яка відповідає сучасним потребам українського цивільного судочинства.

9. На підставі порівняльно-правового аналізу попередньої та чинної редакцій ЦПК України слід дійти висновку, що основною ідеєю оновлення повноважень суду апеляційної інстанції є зміна його окремих повноважень з метою запобігання зловживанню процесуальними правами.

10. З метою вдосконалення чинного законодавства у сфері апеляційного провадження видається необхідним внесення змін та доповнень до ЦПК України. Зокрема, запропоновано:

доповнити статтю 353 частиною третьою в такій редакції:

«3. Перелік ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду, зазначений у частині першій цієї статті, є вичерпним»;

внести зміни та доповнення до статті 354 ЦПК України:

у частині першій слова «з дня складання повного тексту судового рішення» замінити словами «з дня отримання повного тексту судового рішення»;

частину другу викласти у такій редакції:

«2. Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складання, має право подати апеляційну скаргу протягом зазначеного в ч. 1 цієї статті строку, зазначений строк обчислюється з дня отримання копії судового рішення»;

виключити статтю 362 ЦПК України, а її положення закріпити в інших статтях Кодексу:

пункт перший частини першої статті 362 ЦПК України визнати таким, що відповідає змісту частини четвертої статті 364 ЦПК України;

внести доповнення до пункту першого частини першої статті 257 ЦПК України та викласти його у наступній редакції:

«1. Суд постановлює ухвалу про залишення позову без розгляду, якщо:

1) позов подано особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності, його не підписано, або підписано особою, яка не має права підписувати»;

частину першу статті 358 ЦПК України доповнити пунктом шостим у такій редакції:

«6) апеляційна скарга подана особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, якщо встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалися»;

доповнити частину першу ст. 358 ЦПК України «Відмова у відкритті апеляційного провадження» пунктом п'ятим у такій редакції:

«5) є постанова про задоволення (часткове задоволення) апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судове рішення з тих самих підстав»;

викласти назву § 1 Розділу V у такій редакції:

«§ 1. Реалізація права на пред'явлення апеляційної скарги»;

виключити частину третю статті 365 ЦПК України, а її положення передбачити в окремій частині п'ятій статті 359 ЦПК України:

«5. Якщо під час відкриття провадження у справі суд виявить нерозглянуті зауваження на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянуті письмові зауваження щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, не вирішені питання про ухвалення додаткового рішення, суд постановляє ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки»;

частину першу статті 365 ЦПК України доповнити пунктом восьмим у такій редакції:

«8) за клопотанням учасників справи вирішує питання про повернення справи до суду першої інстанції для усунення недоліків щодо нерозглянутих зауважень на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянутих письмових зауважень щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, не вирішення питання про ухвалення додаткового

рішення, про що постановлює ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки»;

пункт восьмий частини першої статті 365 ЦПК України вважати пунктом дев'ятим;

доповнити частину першу ст. 353 ЦПК України пунктом 8-1 наступного змісту:

«8-1) відкриття провадження у справі в порядку спрощеного позовного провадження»;

доповнити частину першу статті 374 пунктом дев'ятим такого змісту: «9. скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і направити справу до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження»;

доповнити § 3 Розділу V статтею 380-1 такого змісту:

«Стаття 380-1. Підстави для скасування ухвали суду і направлення справи до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження

2. Суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про відкриття апеляційного провадження і направляє справу до суду першої інстанції на розгляд в порядку загального позовного провадження, якщо таку ухвалу постановлено з порушенням вимог статей 274, 277 цього Кодексу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гражданский процесс. Учебник для вузов. /Отв. ред. проф. Ю.К. Осипов М.: БЕК, 1996. С. 3.
2. Гражданский процесс: Учебное пособие /Под ред. доцента, к.ю.н. В.А. Кройтора. – Харьков: Эскада, 2010. 272 с.
3. Гурвич М.А. Гражданские процессуальные правоотношения и процессуальные действия //В сб. «Вопросы гражданского процессуального, гражданского и трудового права». М., 1965. Т. 3. С. 7.
4. Тихомиров О. Методології науки поняття /Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. /Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. С. 354 – 355.
5. Шейко В.М. Організація і методика науково-дослідницької діяльності: підручник /В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. 6-те вид., перероб. і доповн. – К.: Знання, 2008. 310 с.
6. Рабинович П.М. Методологія юридичної науки //Юридична енциклопедія. – К., 2001. – Т.3. – С. 618-619.
7. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). 2-е изд. – М., 2001. – С. 52.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник /О. Ф. Скакун; пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
9. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посібник. 2 вид., перероб. К.: Знання, 2005. С. 62.
10. Філософія права: проблеми і підходи. Навчальний посібник /За заг. ред. П.М. Рабиновича. Л., 2005. С.16.
11. Бігун В.С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія /В.С. Бігун. К., 2011. 303 с.
12. Арискина О.Л., Ребрушкина И.А. Логико-семантический метод исследования терминологической ориентации /Мова. Науково-теоретичний часопис з правознавства №17. Одеса «Астропринт», 2012. 235 с.

13. Юдін З.М. Герменевтика права и искусство интерпретации. /Новітні наукові дослідження держави і права: збірник наукових праць /за ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова, О.В. Козаченка. Том 1. – Миколаїв: Іліон, 2011. 253 с.

14. Корнієнко І.В. Теоретико-методологічні основи юридичної герменевтики у працях Є.В. Васьковського /Актуальні проблеми держави і права. Вип. 65, 2012. С. 301-306.

15. Бернюков А.М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз): дис...канд. юрид. наук: 12.00.12. – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2008.

16. Іліопол І.М. Судова герменевтика як методологія дослідження інституту апеляції у світлі судової реформи. Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 року). Одеса: «Фенікс», 2015. С. 68-71.

17. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Відп. ред. Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Укр. Енцикл., 1998. Т.І С. 127-132.

18. Римське право: підруч. /О.А. Підопригора, Є.О. Харитонов. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

19. Основи римського приватного права: Підручник В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін. /За заг. ред. В.І. Баранкової, Л.М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

20. Салогубова Е.В. Римский гражданский процесс. М., 1997. 62 с.

21. Циб І.В. Історія виникнення та розвитку апеляційного провадження в цивільному процесі /І.В. Циб /Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 2012. Т. 17. Вип. 7. С. 115-116.

22. Борисова Е.А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе. М.: Юрид. Бюро «Городец», 1997. 160 с.

23. Бондаренко Н.Л. До питання про розвиток та виникнення інституту апеляції зарубіжних країнах. Університетські наукові записи, 2005. №3(15). С. 85-92.

24. Гусаров К.В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис... доктора юрид. наук: 12.00.03 /Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 431 с.

25. Чернушенко Є.А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Одеська юридична академія. Одеса, 2004. 198 с.

26. Антология мировой правовой мысли /Европа V-XVII вв. М., 1999. Т.2. 829 с.

27. Виноградов П.Г. Римское право в средневековой Европе. М., 1910. 180 с.

28. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / О.О. Шевченко. К. : Атіка, 1998. 364 с.

29. Задорожний Ю.А. Вплив римського права на формування романо-германської правової сім'ї /Ю.А. Задорожний. Часопис Київського університету права, 2006. №4. С. 37-42.

30. Муромцев С.А. Избранные труды по римскому и гражданскому праву. – М.: Центр Юр Информ, 2004. 768 с.

31. Міхеєнко М.М., Молдован В.УВ., Радзієвська Л.К. Порівняльне судове право. К., 1993. 328 с.

32. Шишкін В. Система судів загальної юрисдикції у Франції. Право України, 1996. №6. С. 67-69.

33. Васильева Д.И. и с англ. О.Ю. Кобякова перевод с фран. и с англ. (по соглашению с Советом Европы). Судебные системы европейских стран. Справочник. М.: Международные отношения, 2002. 336 с.

34. Харитонов Є.О. Римське право /О.А. Підопригора, Є.О. Харитонов. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 512 с.

35. Сухарев А.Я. д.ю.н., проф. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА), 2000.

36. Тимченко Г.П. Проблеми реалізації принципів судочинства в апеляційному провадженні. Судова апеляція. №1(18), 2010. С. 57-72.

37. Іліопол І.М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку інституту апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол /Юридичний вісник, 2016. №4. С. 124-128.

38. Княжеские уставы и уставные грамоты /Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. Т.1.Законодательство Древней Руси. М., 1984. С. 134-166.

39. Шевченко О.О., Самохвалов В.О., Капелюшний В.П. Історія держави та права України: навч. посібн. К., 1996. 288 с.

40. Волкова Г.Р. Деякі аспекти з історії становлення інституту апеляції. Международная научно-практическая конференция на тему «Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества» Украинско-российский институт (филиал в г. Чернигове). Чернигов, 2012. С. 115-117.

41. Суд і судочинство на українських землях у XIV-XVI ст. /За ред. П.П. Музиченка. О., 2000. С. 17, 18.

42. Михайлов М.М. Русское гражданское судопроизводство в его историческом развитии от Уложения 1649 до издания Свода Законов. СПб., 1985. С. 171.

43. Лаврік Г.В. Статут цивільного судочинства 1864 р. і цивільно-процесуальний кодекс 1895 р. як моделі цивільного судочинства в українських землях у складі Російської імперії та Австро-Угорщини в другій половині XIX – на початку XX сторіччя. /Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право», 2016. №3. 231 с.

44. Гуцалюк І. Судова система Української Центральної Ради /І. Гуцалюк /Матеріали II Волинської міжнар. іст-краєзн. конф., присвяченої 90-річчю Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, 2–3 жовт. 2009 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 64.

45. Закон УНР про заведення Апеляційних Судів від 17 грудня 1917 р. //Вісн. Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. 1917. №7. Ст. 1.

46. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навч. посібник. К., 2003. 429 с.

47. Закон про утворення Генерального Суду від 2 грудня 1917 р. Вісн. ГС УНР. 1917. №4. Ст. 1; ЦДАВО України. Ф. 1115, оп. 1, с. 1. А.158-158 зв.

48. Закон про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального та Апеляційних судів від 23 грудня 1917 р. Вісн. Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. 1918. №1.

49. Статут про державний устрій, права і вольності У.Н.Р. від 29 квітня 1918 р. //Конституція Української Народної Республіки /А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. Історія української конституції. К., 1993.

50. Закони про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р. Державний вісн., 1918. №1. Ст.1-2.

51. Ухвалений Радою Міністрів Української Держави Закон про утворення Державного Сенату від 8 липня 1918 р. Державний вісн., 1918. №25. – Ст. 1-2.

52. Ухвалений Радою Міністрів Закон про Судові Палати і Апеляційні Суди від 8 липня 1918 р. Державний вісн., 1918. №25. Ст. 2.

53. Про скасування закону бувшого гетьманського уряду від 8 липня 1918 р. року відносно "утворення Державного Сенату, про відновлення діяльності Генерального Суду під назвою "Найвищий Суд УНР" від 2 січня 1919 р. Вісн. Державних Законів для всіх земель УНР, 1919. Вип. 3, ч. 45. С. 17-18.

54. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920: Навч. посібник. К., 1997. С. 55.

55. Про відкриття діяльності Київського Апеляційного Суду: Постанова Директорії УНР. 31 липня 1919 р. Вісн. Державних Законів для всіх земель УНР, 1919. Вип. 31. ч. 439. С. 232-233.

56. Закон ЗОУРН про тимчасове виконання судівництва в цивільних і кримінальних справах у III Інстанції від 15 лютого 1919 р. ЦДАВО України. Ф. 123С/2192, оп. 2, спр. 3, арк. 10 зв. – 11.

57. Розпорядок Державного Секретаріату Судівництва ЗОУНР від 8 березня 1919 р. Про означення того Трибуналу I інстанції, при якому будуть утворені Окремі Судові Сенати II і III інстанції. Вісн. Державних законів і розпорядків Західної області Української Народної Республіки, 1919. Вип. 4, ч. 38. С. 30-31.

58. Постанова Народного Секретаріату "Про введення народного суду" від 4 січня 1918 р. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР (1917-1941). К., 1963. Т. 1.

59. Декрет РНК про суд від 14 лютого 1919 р. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР (1917-1941). К., 1963. Т. 1.

60. Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УСРР від 20 лютого 1919 р. СУ УССР. 1919. №11. Ст. 141.

61. Положення про народний суд УСРР від 26 жовтня 1920 р. СУ УССР. 1920. №25. Ст. 536.

62. Сусленко Д.С. Історія суду Радянської України (1917-1967). К., 1968. С. 9.

63. Положення про народні суди і революційні трибунали УСРР від 14 лютого 1919 р. ЗУ УСРР. 1920 р. №25. Ст. 536.

64. Шевчук П.І. До питання створення та дії апеляційних судів у судовій системі України. Вісн. Верховного Суду України. 1998. №2. С. 5.

65. Історія держави і права України: Навч. посібн. /за ред. А.С. Чайковського. К., 2001. С. 249.

66. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів /Закону України від 03.10.2017р. №2147-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №48. Ст. 436.

67. Святоцький О. Судова влада в Україні: актуальні питання реформування //Право України. 2010. №5. 520 с.

68. Кізлова О.С. Загальні питання адаптації національного цивільного законодавства до права ЄС та застосування категорії "прецедент" при формуванні національного цивільного законодавства /О.С. Кізлова. Часопис цивілістики, 2016. Вип. 20. С. 151-156.

69. Гетманцев О.В. Судова реформа в Україні та правове регулювання цивільного судочинства. Цивільний процес на зламі століть: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю заснування каф. цив. процесу (м. Харків, 20-21 жовт. 2016 р.) /за аг. ред. К.В. Гусарова. Х: Право, 2016. 164 с.

70. Концепція судово-правової реформи в Україні від 28.04.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. №30. С. 426.

71. Про статус суддів: Закон України від 15.12.1992 р. №2862-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №8. Ст. 56.

72. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. №422/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №49. Ст. 272.

73. Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України: Закон України від 02.02.1994р. №3911-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. №22. Ст.140 (втрата чинності від 01.06.2002р.).

74. Про адвокатуру: Закон України від 19.12.1992 р. №2887-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №9. Ст. 62.

75. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999р. №1404-VIII. Відомості Верховної Ради України. 1999. №24. Ст. 207 (втрата чинності від 05.01.2017р.).

76. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. №1023-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. №30. Ст. 379.

77. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993р. №3425-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №39. Ст. 383.

78. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. №4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. №28. Ст. 232.

79. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. №280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. №24. Ст. 170.

80. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. №776/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. №20. Ст. 99.

81. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. №3-4. Ст. 27.

82. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №30. Ст. 142.

83. Про прокуратуру: Закон України від 25.11.1991 р. №1789-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. №53. Ст. 793 (втрата чинності від 15.07.2015 р.).

84. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. №322-VIII. Відомості Верховної Ради України. 1971. додаток до №50. Ст. 375.

85. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.1997 р. №475/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. №40. Ст. 263.

86. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України: Закон України від 21.06.2001 р. №2540-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №39. Ст. 190 (втрата чинності від 01.09.2005 р.).

87. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 р. №3018-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. №27-28. Ст. 180 (втрата чинності від 03.08.2010 р.).

88. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435- IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №40-44. Ст. 356.

89. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. №21-22. Ст. 135.

90. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. №851-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №36. Ст. 275.

91. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. №852-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №36. Ст. 276.
92. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. №1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. №40-41. Ст. 492.
93. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. №2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №35-36. Ст. 446.
94. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. №3262-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. №15. Ст. 128.
95. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. №3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. №30. Ст. 260.
96. Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10.05.2006 р. №361/2006.
97. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. №2453-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. №41-42, №43, №44-45. – Ст. 529 (втрата чинності крім окремих положень від 30.09.2016 р.).
98. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. №3460-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. №51. Ст. 577.
99. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. №3674-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. №14. Ст. 87.
100. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. №5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №27. Ст. 282.
101. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. №1682-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №44. Ст. 2041.
102. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №2-3. Ст. 12.

103. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. №192-VIII //Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №18. №19-20. Ст. 132.

104. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. №675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №45. Ст. 410.

105. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. №1401-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №28. Ст. 532.

106. Проміжний висновок №803/2015 щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/promi_visnovok.pdf

107. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №31. Ст. 545.

108. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. №1404-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №30. Ст. 542.

109. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. №1798-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №7-8. Ст. 50.

110. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо розгляду справ за участю присяжних: Закон України від 09.02.2017 р. №1847-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №12. Ст. 133.

111. Про рекомендації парламентських слухань на тему «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України». Постанова Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України. 2016. №17. Ст. 191.

112. Голубєва Н.Ю. «Електронний суд» за проектом ЦПК України (станом на 10.03.2017 року). /Інформаційні технології у судочинстві: матер. всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (Одеса, 18 квітня 2017 р.) /за аг. ред. д.ю.н., проф. Голубєвої Н.Ю. Одеса: Фенікс, 2017. С. 5-12.

113. Сметюх В.С. Реалізація ідеї сучасної національної держави в Україні. /Науковий журнал «Правова держава». Одеса: Фенікс, 2016. №21. 293 с.
114. Регушевський В.С. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні /Актуальні проблеми політики. 2002. №13. С. 549-554.
115. Курс цивільного процесу: підручник /В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
116. Ківалов С.В. Адміністративне судочинство України: перспективи реформування. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014р. м. Одеса): у 2 т. Том 1 /відп. ред. В.М. Дьомін. Одеса: Юридична література, 2014. 820 с.
117. Ківалов С.В. Актуальні проблеми судового захисту прав людини в Україні і міжнародні стандарти. Актуальні проблеми політики. 2002. №13. С. 3-9.
118. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) //Офіційний вісник України від 22.01.1998 р. 1998. №1.
119. Ілюпол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України. Правова держава, 2016. №21. С. 116-117.
120. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. К., 2015. 552 с.
121. Рішення Великої Палати ЄСПЛ по справі «Бурмич та інші проти України» щодо невиконання остаточних судових рішень. URL: D:/c/Мои%20документы/Downloads/Бурмич-та-інші-проти-України.pdf

122. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. К: Права людини, 2018. 661 с.

123. Петренко В.С. Практика та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні. Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу (Одеса, 5 квітня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. С. 19-24.

124. Дрішлюк А.І. Деякі питання зловживання правом на апеляційне оскарження судових рішень за цивільним процесуальним законодавством України. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р. Одеса: Фенікс, 2015. С. 10-12.

125. Аракелян М., Узун Н. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом. Право України, 2006. №3. С. 19-22.

126. Словник української мови: в 11 тт. /АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. С. 54.

127. Словарь русского языка. В 4-х т. /РАН, Ин-т лингвистич. Исследований ; под ред. А.П. Евгеньевой. 4-е изд., стер. М.: Рус. яз., Полиграф ресурсы, 1999.

128. Толковый словарь русского языка. /под ред. Д.Н. Ушакова. М., 1994. С. 49.

129. Большой словарь иностранных слов. /Сост. А.Ю. Москвин. М., 2005. С. 53.

130. Словарь иностранных слов. М., 1997. С. 31.

131. Тимченко П.М. Апеляційне провадження у цивільному процесі: теоретичні аспекти проблеми. Судова апеляція. 2006. №2(3). С. 74.

132. Гольмстен А.Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. СПб., 1894. С. 364.

133. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса /Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М.: Издательство «Зерцало», 2003. – (Серия "Русское юридическое наследие". М., 1917). С. 281.

134. Малышев К.И. Гражданское судопроизводство. СПб., 1990. С. 231.
135. Советский гражданский процесс /Под ред. Н.А. Чечиной, Д.М. Чечета. Л., 1989. С.149.
136. Кейлин А.Д. Судостроительство и гражданский процесс капиталистических государств. М., 1958. С. 256-315.
137. Клейнмана А.Ф. Советский гражданский процесс. Учебник для юрид. ин-тов и фак. ; под ред. проф. А.Ф. Клейнмана. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1964. 453 с.
138. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. /М.Й. Штефан. К.: Концерн «Видавничий Дім "Ін Юре"», 2005. 624 с.
139. Борисова О.О. Апеляція в цивільному (арбітражному) процесі. М, 2002. С. 57.
140. Гражданский процесс: Учебник. 4-е изд., перераб. и доп. ; под ред. М.К. Треушникова. М.: «Издательский Дом "Городец"», 2011. 832 с.
141. Гражданский процесс Украины. /под ред. Ю.С. Червоного. К.: Истина, 2006. 400с.
142. Гражданский процесс: учебное пособие. Изд. 4-е, перераб. и доп. Харьков: Эспада, 2007. С. 199.
143. Чорнооченко С.І. Цивільний процес України: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 308 с.
144. Цихоня Д.Ю. Оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції: дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія, Одеса, 2015. 218 с.
145. Тертишнівков В.І. Цивільний процес, К.: 2004. С. 175.
146. Васильев С.В. Энциклопедия гражданского процесса. Х.: Харьков юридический, 2009. 816 с.
147. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник ; за заг. ред. С.С. Бичкової. 2-ге вид., доповн. і переробл. К.: Атіка, 2007. 404 с.

148. Цивільний процес: навч. посіб. /А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. ; за ред. Ю.В. Білоусова. К.: Прецедент, 2006. 293 с.
149. Іліопол І.М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції. /Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 58 /редкол.: С.В. Ківалов (голов.ред.) та ін. ; відп. за вип. Р.М. Мінченко. Одеса: Юридична література, 2011. 532 с.
150. Цивільний процес України. /За ред. Ю.С. Червоного. К.: Істина, 2007. 392 с.
151. Ємельянова І.І. Теоретичні та практичні аспекти апеляційного і касаційного перегляду судових рішень у цивільному судочинстві. Бюлетень Міністерства юстиції України. №11. 2003. С. 34-41.
152. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
153. Рішення Конституційного Суду України у справі за зверненням громадянина Заїченка Володимира Георгійовича щодо офіційного тлумачення положення п. 18 ч.1 ст.293 ЦПК України у взаємозв'язку з ст.129 Конституції України (про апеляційне оскарження ухвал суду). Офіційний вісник України від 19.02.2010 р. 2010. №9.
154. Чернушенко А.В. Судова система в Україні, шляхи її вдосконалення. Судова апеляція. 2005. №1. С.15-16.
155. Ємельянова І.І. Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти. Право України. 2004. №2. С. 16.-27
156. Сірий М.І. Система перегляду судових рішень в Україні: погляд у майбутнє. /М.І. Сірий /Юридичний журнал. 2003. №3. С. 112-115. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=18>
157. Іліопол І.М. Порівняльний аспект принципів цивільного процесуального права інших держав /Актуальні проблеми держави і права:

збірник наукових праць. Вип. 56 /редкол.: С.В. Ківалов (голов.ред.) та ін. Одеса: Юридична література, 2010. С.156-162.

158. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (для підготовки до іспитів і тестування) ; за ред. Н.Ю. Голубевої. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.

159. Цивільний процес України: підручник ; за заг. ред. д.ю.н. проф. Р.М. Мінченко. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 720 с.

160. Дергільова О.Г. Сучасне право та його розуміння крізь призму верховенства права та співвідношення права і закону. *Visegrad journal /On human rights*. 2016. №4/1. С. 76-86.

161. Петренко В.С. Верховенство права як новий принцип цивільного судочинства. Інформаційні технології у судочинстві: матер. всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 р.) /за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубевої Н.Ю. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 62-67.

162. Приймак А.М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти. Наукові записки. Том 103, Юридичні науки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». К.: Видавництво: Аграр Медіа Груп, 2010. 124 с.

163. Справа «Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania). Видання Української Правничої Фундації «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. URL: <http://eurocourt.in.ua/AboutJournal.asp>

164. Смбатян А.С. Принцип *res judicata* в міжнародном публичном праві: современное прочтение. *Международное публичное и частное право*. М.: Юрист, 2012. №1. С. 2-5.

165. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 3.5, 3.6 пункту 3 статті 3 «Прикінцеві положення» Закону України «Про Митний тариф України», абзацу восьмої частини другої статті – Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (справа про

тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита), 23 червня 2009 р. №15-рп/2009.

166. Андронов І.В. Принцип остаточності судового рішення «Res judicata». Правове життя сучасної України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.), у 2 т. Т 1 ; відп. ред. В.М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2014. С. 397-399.

167. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія /[С.В. Ківалов, Н.Ю. Голубєва, І.В. Андронов та ін.] ; за аг. ред. Н.Ю. Голубєвої ; НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2017. 212 с.

168. Коваль В.М. Актуальні проблеми організації та діяльності апеляційних судів в Україні: монографія. Севастополь, Вид.-ць Кручинін Л.Ю., 2005. 188 с.

169. Попов О.І. Перспективи реформування інстанційної системи перегляду судових рішень у цивільному судочинстві в контексті положень нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Цивільний процес на зламі століть: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю заснування каф. цив. процесу (м. Харків, 20-21 жовтня 2016 р.) ; за заг. ред. К.В. Гусарова. Х: Право, 2016. С. 30-33.

170. Кудрявцева Е.В. Реформа английского гражданского судопроизводства. Законодательство. 2000. №1. С. 77-84.

171. Неклекса Ю.В. Цивільний процесуальний кодекс України: проблеми реалізації принципів змагальності й диспозитивності. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 56 /редкол.: С.В. Ківалов (голов.ред.) та ін. ; відп. за вип. Р.М. Мінченко. Одеса: Юридична література, 2010. С. 180-181.

172. Цивільний процес України: підручник ; за ред. проф. Р.М. Мінченко, доц. І.В. Андронova. Х.: Одіссей, 2012. 496 с.

173. Абрамов С.М. Советский гражданский процесс. М., 1952.

174. Клейнман А.Ф. Советский гражданский процесс. Учебник. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1954. 407 с.
175. Гражданский процесс: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. ; под ред. М.К. Треушникова. М.: ОАО «Издательский Дом "Городец"», 2007. 784 с.
176. Голубева Н.Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 53 /редкол.: С.В. Ківалов. Одеса: Юридична література, 2010. С. 110-118. (500с.)
177. Семенов В.М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. М.: Юрид. лит. 1982. С.118.
178. Гражданский процесс зарубежных стран: учеб. пособие ; под ред. д-ра юрид. наук А.Г. Давтян. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 480 с.
179. Чванкін С.А. Гласність і відкритість цивільного процесу (представники ЗМІ в залі суду). Вісник Асоціації слідчих суддів України. №1. 2016. С. 54-57.
180. Черемнов Д.В. Принцип пропорційності як новела цивільного процесу України. Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного (м. Одеса, 6 листопада 2017 р.) ; за аг. ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2017. – С. 83-84.
181. Скловский К.И. Собственность в гражданском праве. 5-е изд., перераб. М.: Статут, 2010. 43 с.
182. Гурвич М.А. Право на иск. М.: Из-во Академии наук СССР. 1949. С. 28.
183. Гусаров К.В. Апеляційне провадження у цивільному судочинстві (науково-практичний коментар статей 291-300 ЦПК України 2004 р.), Бюлетень міністерства юстиції України, 2005. №5 (43). С. 49.
184. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія /С.С. Бичкова. К.: Атіка, 2011. С. 267.

185. Долежан В.В. Шляхи конкретизації представницької функції прокуратури у майбутньому Законі України «Про прокуратуру» /В.В. Долежан. Проблеми організацій прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. Х., 1998. С. 184.

186. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках: монографія. Х.: Право, 2010. 352с.

187. Дунас Т.О., Руденко М.В. Прокурор у цивільному процесі України: Сутність, завдання, повноваження: навч. та наук.-практ. посіб. ; за наук. ред. М.В. Руденко. Х.: Харків юридичний, 2006. С. 159-160.

188. Иванова О.В. Лица, не привлеченные к участию в деле, права которых нарушены решением суда, в российском гражданском и арбитражном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15: гражданский процесс; арбитражный процесс /Иванова О.В. М., 2009. С. 8.

189. Бартин О.В. Суб'єкти апеляційного оскарження в цивільній справі /О.В. Бартин //Форум права. 2013. №1. С. 50.

190. Даниляк Ю.В. Оскарження в апеляційному порядку рішень суду особами, які не брали участь у справі //Порівняльно-аналітичне права 2015. №2. С. 96.

191. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку: Постанова Пленуму ВСУ №12 від 24 жовтня 2008 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: www.zakon3.rada.gov.ua

192. Радзиевский Ю. Право на обжалование: третий лишний? /Ю. Радзиевский. URL: <http://www.yurpractika.com/article.php?id=10007846>

193. Кройтор В.А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду /В.А. Кройтор /Право і безпека. 2009. №1. С. 199.

194. Балюк М.І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції /М.І. Балюк, Д.Д. Луспеник. Х.: Харків юридичний, 2008. С. 461.

195. Мінченко Р.М. Деякі питання апеляційного провадження в цивільному судочинстві України /Р.М. Мінченко /Юридичний вісник. 2010. №4. С. 66.
196. Апеляційний суд Одеської області //Справа №22-ц/785/5933/14
197. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України /В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. К.: Істина, 2006. С. 94
198. Андронов І.В. Рішення суду першої інстанції в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.03: /І.В. Андронов. Х., 2008. С. 7.
199. Тertiшніков В.І. Основи цивільного судочинства: навч.-практ. посіб. /В.І. Тertiшнікова. Вид 3-є, доп. і перероб. Харків: «ФІНН», 2011. С. 227.
200. Загоровский Л.И. Очерки судопроизводства в новых административно-судебных и судебных учреждениях. Одесса, 1992. С.87.
201. Авдюков М.Г. Обжалование определений в советском гражданском процессе //Вестник Московского университета. 1988. №3. С. 29.
202. Юдельсон К.С. Основные задачи и формы деятельности суда первой инстанции в советском гражданском процессе /Ученые записки Свердловского юридического института. 1985. С.125.
203. Зайцев И.М. Устранение судебных ошибок в гражданском процессе. Саратов. Изд-во Саратовского университета 1999. С. 122
204. Ігнатов Д. Як вірно затягнути розгляд справи. Декілька «відносно законних» способів затягування судового процесу шляхом використання права на оскарження /Юридична практика. 2005. С. 23.
205. Дем'янова О. В. Оскарження ухвал в цивільному судочинстві: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 /О.В. Дем'янова. Київ. 2008. С. 5, 72.
206. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Заїченка Володимира Георгійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку зі статтею 129 Конституції

України (про апеляційне оскарження ухвал суду) від 27.01.2010 р. №3-рп/2010.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-10>.

207. Щодо можливості оскарження окремо від рішення суду ухвал, перелічених у статті 293 Цивільного процесуального кодексу України: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.07.2011 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html

208. Лобода Ю.П. Про обмеження конституційного права на оскарження судових ухвал у цивільному та господарському процесі /Ю.П. Лобода URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2148>

209. Дрішлюк А.І. Деякі питання зловживання правом на апеляційне оскарження судових рішень за цивільним процесуальним законодавством. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи прудитії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2017 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 11

210. Стоянова Т.А., Іліопол І.М. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій у світлі прийняття нового цивільного процесуального кодексу. /Науковий вісник Ужгородського національного університету. №47. Т. 2, 2017. С. 13-17.

211. Трач О.М. Ознаки апеляційного провадження у цивільному процесі України. Університетські наукові записки, 2011. №2 (38). С. 106-114.

212. Шевчук П.І. Інститут апеляції: досвід урегулювання в процесуальному законодавстві окремих пострадянських країн. Вісник Верховного Суду України. 2000. №4(20). – С. 50.

213. Челпанов Г.И. Учебник логики М.: Научная Библиотека, 2010. 128 с.

214. Руденко М.В. Питання апеляційного та касаційного провадження за новим процесуальним законодавством України. Науково-практичні коментарі. №2/2001. С. 118-135.

215. Гусаров К.В. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія /В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін.; за аг. ред. професора В.В. Комарова. Х.: Харків юридичний, 2008. 928 с.

216. Цивільний процес України: підручник ; за ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovої, Н.Ю. Голубевої. К.: Істина, 2011. 536 с.

217. Рекомендація №R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо запровадження та покращення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах (прийнята Комітетом Міністрів 7 лютого 1995 р. на 528-му засіданні заступників міністрів). /Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон»», 2015. 716 с.

218. Захарова О.С. Сутність інституту апеляції в цивільному процесі України. Национальный юридический журнал: Теория и практика (Jurnalul juridic national: teorie și practică), 2015. С. 129-131.

219. Бородін М.М. Перегляд цивільних справ у порядку апеляції. Право України. 2004. №8. 132 с.

220. Луспеник Д.Д. Особливості підготовки цивільних справ до розгляду в суді апеляційної інстанції: спірні питання. Право України, 2007. №6. С. 69-74.

221. Постанова Верховного Суду від 20.06.2018 р. у справі №514/134/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963333>

222. Про забезпечення прав і свобод внутрішнього переміщення осіб Закон України від 20.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. №1. Ст. 1.

223. Вовк С.В. Про деякі проблемні питання ЦПК України. Судова апеляція. №1(2), 2006. С. 61-65.

224. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України №17-рп/2011 від 13.12.2011 р. Офіційний вісник. 2011. №100. Ст. 3665 (дата звернення 04.12.2017 р.)

225. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 03.02.2017 р. у справі №22-ц/785/2766/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65778381> (дата звернення 17.01.2018 р.)

226. Іліопол І.М. Забезпечення права на апеляційний перегляд судових рішень про позбавлення батьківських прав за цивільним процесуальним законодавством України. *Visegrad journal on humanrights*. 4/1, 2016. С. 92-98.

227. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 03.01.2018 р. у справі № 22-ц/785/1279/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71494645>

228. Петренко В.С. Механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 р.). 2015. С.15-20.

229. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 02.01.2018 р. у справі № 22-ц/796/41/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71396680> (дата звернення 18.01.2018 р.)

230. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 28.02.2013 р. у справі № 22-ц/796/41/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29835012> (дата звернення 17.03.2018 р.)

231. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 01.12.2017 р. у справі №22-ц/785/9215/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70680623> (дата звернення 18.01.2018 р.)

232. Кононенко В.І. Неупередженість суддів / В.І. Кононенко / Вісник Верховного Суду України, 2002. № 2 (30). С 57-58.

233. Апеляційний суд Одеської області. Справа №22ц/785/3291/2016

234. Гузь Л.Є. Підстави для скасування судових рішень (ухвал) та способи запобігання їх виникнення при розгляді цивільних справ в судах /Л. Є. Гузь. Х.: Поліграфіст, 2006. 724 с.

235. Шевчук П.І., Кривенко В.В. Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством(коментар законодавства) /Вісник Верховного суду України. №4(26). 2001. С. 30-39 с.

236. Фурса С.Я. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 Т. /С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, С.В. Щербак ; за заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я. ; КНТ. 2010., Т-2.

237. Трач О.М. Порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції в цивільному процесі України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ. 2009. 19 с.

238. Теліпко В.Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.11.2010 р. за ред. Притики Ю.Д. К.: Центр учбової літератури, 2011. С. 696.

239. Юдельсон К.С. Проблема доказывания в советском гражданском процессе /К.С. Юдельсон. М.: Госюриздат, 1951. С. 439.

240. Терехова Л.А. Система пересмотра судебных актов в механизме судебной защиты монография /Л.А. Терехова. М.: Волтерс Клувер, 2007. 320 с.

241. Надгорний Г.М. Питання законодавчої регламентації судової експертизи: історичний та гносеологічно-процесуальний аспекти /Г.М. Надгорний /Вісник Верховного Суду України. 2000. №6 (22). С. 52. (584с.)

242. Кушнірук Є. Деякі проблеми судово-експертної діяльності. Журнал юристів України «Юридичний радник». №6 (20). 2007. С. 14.

243. Іліюпол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі. /Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 66 /редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін., відп. за вип. В.М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2012. С. 334-339.

244. Тимченко Г.П. Проблема активності суду в цивільному процесі /Г. Тимченко. Право України. 2004. №3. С. 92-94.

245. Інструкція про порядок фіксування з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) /Затверджено наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.20012р. №108. URL.: http://www.zaas.gov.ua/images/docs/instructions_recording15.pdf (дата звернення 23.04.2018 р.).

246. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відео конференції. Закон України від 04.07.2012 №5041-УІ. Відомості Верховної Ради України. 2013. №25. Ст. 247.

247. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 01.12.2017 р. у справі №22-ц/785/7606/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70655361> (дата звернення 17.02.2018 р.).

248. Шакірянов А.В. Межі розгляду справи судом апеляційної інстанції. Адвокатаька практика. 2004. №1. С. 27.

249. Цивільний процес: підручник ; за заг. ред. Р.М. Мінченко; ред. І.В. Андронов. 2-е вид., переробл. і доповн. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. 756 с.

250. Масюк В. В. Цивільний процес у схемах і таблицях: навч. посібник /В.В. Масюк, М.Ю. Акулова. 2-ге вид., доповн. Харків: Право, 2015. С. 102.

251. Андронов І.В. Ухвалення рішення судом апеляційної інстанції в цивільному процесі /І.В. Андронов /Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 груд. 2013 р.) ; за загальною редакцією М. Мінченко ; МОН України ; НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2014. С.12.

252. Колтунова, О. Переваги і недоліки системи перегляду судових рішень в Україні /О. Колтунова /Юрид. вісн. України. 2005. 10-16 груд. №49. С.15.

253. Петренко В.С. Зміни в процесуальні кодекси як складова судової реформи. Вісник Асоціації слідчих суддів України. №2(3), 2017. С.58-60.

254. Гнатенко А.В. Повноваження апеляційного суду при перегляді рішення суду: теоретичні та практичні спірні питання /А.В. Гнатенко, Д.Д. Луспеник. Вісник Верховного Суду України. 2008. №12. С.40.

255. Фазікош Г.В. Юридична та соціальна природа судового рішення в цивільному судочинстві: сучасні наукові погляди /Г.В. Фазікош. Право України. 2001. №3. С. 57-60.

256. Щеглов В.Н. Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору. Новосибирск: Новосибирское книжное издательство. 1958. С. 175

257. Рекомендація №К(94) 12 Комітету міністрів державам-членам щодо незалежності, дієвості та ролі суддів від 13 жовтня 1994 р. Вісник Верховного Суду України. 1997. №4 (6).

258. Шакарян М.С. Субъекты гражданского процессуального права: дисер. профес. 1972 г./Мария Сумбатова Шакарян. М 1970. С. 214.

259. Загайнова С.К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе /С.К. Загайнова. М.: Волтерс Клувер, 2007. С. 400.

260. Андронов І.В. Постанови судів апеляційної та касаційної інстанцій в цивільному процесі України. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.582-585.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Іліопол І.М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.58. – Одеса: Юридична література. – 2011. – С. 388-392.
2. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.66. – Одеса: Юридична література. – 2012. – С. 334-339.
3. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України /І.М. Іліопол //Правова держава. – 2016. – №21. – С. 144-148.
4. Іліопол І.М. Забезпечення права на апеляційний перегляд судових рішень про позбавлення батьківських прав за цивільним процесуальним законодавством України /І.М. Іліопол //Visegrad journal on human rights. – 2016. – №4/2. – С. 92-98.
5. Іліопол І.М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку інституту апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол //Юридичний вісник. –2016. – №4. – С. 124-128.
6. Іліопол І.М., Стоянова Т.А. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового Цивільного процесуального кодексу /І.М. Іліопол, Т.А. Стоянова //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. –№47. – С.13-17.

7. Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova. Some aspects of civil jurisdiction of first and appeals units on the new civil procedural code of Ukraine /Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova //Legea si Viata. – №1/2 (313). – 2018. – С.107-111.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Іліопол І.М. Межі розгляду справи апеляційним судом за цивільним процесуальним законодавством України /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивільного права та процесу: щорічна міжнародна науково-практична конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.). – Одеса: Фенікс, 2012. – С.118-121.

9. Іліопол І.М. Повноваження суду апеляційної інстанції в цивільному процесі України /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивільного права та процесу: інтернет-конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.) <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/124.php>

10. Іліопол І.М. Щодо порядку розгляду справ апеляційним судом як гарантія забезпечення судового захисту /І.М. Іліопол //Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.): у 2 т. Т 1 /відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. – С. 397-399.

11. Іліопол І.М. Перегляд судових рішень як складова права на судовий захист /І.М. Іліопол //Актуальні проблеми цивілістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.). – Одеса: Фенікс, 2014. – С. 129-132.

12. Іліопол І.М. Судова герменевтика як методологія дослідження інституту апеляції у світлі судової реформи. /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 р.). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 68-71.

13. Іліопол І.М. Право на оскарження судового рішення як складова права на судовий захист /І.М. Іліопол //Право та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Одеса, 15-16 травня 2015 року): у 2т. Т.2 /відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2015. – С. 565-567.

14. Іліопол І.М. Зловживання цивільними процесуальними правами при оскарженні судових рішень в апеляційному порядку /І.М. Іліопол //Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 79-83.

15. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень в цивільному процесі в світлі судової реформи України /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015 року). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 42-46.

16. Іліопол І.М. Практика застосування положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і рішень Європейського суду з прав людини місцевими та апеляційними судами України /І.М. Іліопол //Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу (м. Одеса, 5 квітня 2016 року). – Одеса: Юридична література, 2016. – С. 65-68.

17. Іліопол І.М. Строки апеляційного оскарження судових рішень /І.М. Іліопол //Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського (м. Одеса, 8 квітня 2016 року). – Одеса: Юридична література, 2016. – С.89-93.

18. Іліопол І.М. Деякі питання апеляційного оскарження рішень суду про позбавлення батьківських прав /І.М. Іліопол //Особливості розгляду сімейних спорів: матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 року) /уклад.: Т.А. Стоянова, І.А. Яніцька: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса: Юридична література, 2016.– С.76-81.

19. Іліопол І.М. Участь у судовому засіданні апеляційної інстанції в режимі відеоконференції /І.М. Іліопол //Інформаційні технології у судочинстві: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, яка проводиться в рамках тижня

цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 року) /за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубєвої Н.Ю. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 42-45.

20. Іліопол І.М. Види апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол //Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року) У 2-х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гальветика», 2017. – С. 696-698.

21. Іліопол І.М. Місце принципу правової визначеності в системі принципів цивільного процесуального права України /І.М. Іліопол //Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного, яка проводиться в рамках науково-творчого марафону «Тиждень цивільного процесу» (м. Одеса, 6 листопада 2017 року). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 49-53.

22. Іліопол І.М. Об'єкти апеляційного оскарження судових рішень. /І.М. Іліопол //Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С.619-624.

Додаток 2.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова Київського районного суду м. Одеси
С.А. Чванкін

2018 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження**Іліопол Інни Михайлівни****на тему: «Апеляційне провадження в цивільному процесі України»****в практичну діяльність Київського районного суду м. Одеси**

Комісія у складі: заступника голови Київського районного суду м. Одеси М.М. Тонконоженко, судді Київського районного суду м. Одеси В.С. Петренко, судді Київського районного суду м. Одеси О.М. Куриленко склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження Іліопол Інни Михайлівни на тему: «Апеляційне провадження в цивільному процесі України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право використовуються в практичній діяльності Київського районного суду м. Одеси.

Комісією розглянуто результати наукових розробок в межах виконання дослідження, що присвячені з'ясованню місця права на апеляційний перегляд справи серед основоположних конституційних засад правосуддя в умовах реформування судової системи України; розмежуванню та визначенню поняття «апеляція», «апеляційний перегляд справи», «апеляційне оскарження», «апеляційне провадження», а також «право на апеляційний перегляд справи»; характеристиці реалізації принципів цивільного судочинства в апеляційному провадженні; розгляду передумов права на пред'явлення апеляційної скарги та умови його реалізації; виявленню характерних ознак апеляційного провадження, а також видів апеляції; характеристиці процесуального порядку розгляду судом апеляційної інстанції справ в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства України; з'ясуванню меж розгляду справи судом апеляційної

інстанції та аналізу повноважень суду апеляційної інстанції; розгляду порядку винесення (постановлення) судових актів апеляційним судом та їх проголошення. Заслужують на увагу й вироблені пропозиції щодо вдосконалення норм цивільного процесуального законодавства України.

Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Іліопол І.М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.58. – Одеса: Юридична література. – 2011. – С. 388-392.
2. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.66. – Одеса: Юридична література. – 2012. – С. 334-339.
3. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України / І.М. Іліопол // Правова держава. – 2016. – №21. – С. 144-148.
4. Іліопол І.М. Забезпечення права на апеляційний перегляд судових рішень про позбавлення батьківських прав за цивільним процесуальним законодавством України / І.М. Іліопол // Visegrad journal on human rights. – 2016. – № 4/2. – С. 92-98.
5. Іліопол І.М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку інституту апеляції в цивільному процесі / І.М. Іліопол // Юридичний вісник. – 2016. – №4. – С. 124-128.
6. Іліопол І.М., Стоянова Т.А. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового Цивільного процесуального кодексу / І.М. Іліопол, Т.А. Стоянова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. – №47. – С.13-17.
7. Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova. Some aspects of civil jurisdiction of first and appeals units on the new civil procedural code of Ukraine / Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova // Legea si Viata. – №1/2 (313). – 2018. – С.107-111.

8. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 грудня 2011 р.). – Одеса : Фенікс, 2011. – С.85-89

9. Іліопол І.М. Межі розгляду справи апеляційним судом за цивільним процесуальним законодавством України / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : щорічна міжнародна науково-практична конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – С.118-121.

10. Іліопол І.М. Повноваження суду апеляційної інстанції в цивільному процесі України / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : інтернет-конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.) // <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/124.php>

11. Іліопол І.М. Щодо порядку розгляду справ апеляційним судом як гарантія забезпечення судового захисту / І.М. Іліопол // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.): у 2 т. Т 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 397-399.

12. Іліопол І.М. Перегляд судових рішень як складова права на судовий захист / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивілістики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.). – Одеса: Фенікс, 2014. – С. 129-132.

13. Іліопол І.М. Судова герменевтика як методологія дослідження інституту апеляції у світлі судової реформи. / І.М. Іліопол // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 р.). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 68-71.

14. Іліопол І.М. Право на оскарження судового рішення як складова права на судовий захист / І.М. Іліопол // Право та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Одеса, 15-16 травня 2015 року) : у 2т. Т.2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса : Юридична література, 2015. – С. 565-567.

15. Іліопол І.М. Зловживання цивільними процесуальними правами при оскарженні судових рішень в апеляційному порядку / І.М. Іліопол // Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 79-83.

16. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень в цивільному процесі в світлі судової реформи України / І.М. Іліопол // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015 року). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 42-46.

17. Іліопол І.М. Практика застосування положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і рішень Європейського суду з прав людини місцевими та апеляційними судами України / І.М. Іліопол // Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу (м. Одеса, 5 квітня 2016 року). – Одеса : Юридична література, 2016. – С. 65-68.

18. Іліопол І.М. Строки апеляційного оскарження судових рішень / І.М. Іліопол // Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського (м. Одеса, 8 квітня 2016 року). – Одеса : Юридична література, 2016. – С.89-93.

19. Іліопол І.М. Деякі питання апеляційного оскарження рішень суду про позбавлення батьківських прав / І.М. Іліопол // Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 року) / уклад.: Т.А. Стоянова, І.А. Яніцька : Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Юридична література, 2016. – С.76-81.

20. Іліопол І.М. Участь у судовому засіданні апеляційної інстанції в режимі відеоконференції / І.М. Іліопол // Інформаційні технології у судочинстві : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 року) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубевої Н.Ю. – Одеса : Фенікс, 2017. – С. 42-45.

21. Іліопол І.М. Види апеляції в цивільному процесі / І.М. Іліопол // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року) У 2-х т. Т.2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гальветика», 2017. – С. 696-698.

22. Іліопол І.М. Місце принципу правової визначеності в системі принципів цивільного процесуального права України / І.М. Іліопол // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного, яка проводиться в рамках науково-творчого марафону «Тиждень цивільного процесу» (м. Одеса, 6 листопада 2017 року). – Одеса : Фенікс, 2017. – С. 49-53.

23. Іліопол І.М. Об'єкти апеляційного оскарження судових рішень. / І.М. Іліопол // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С.619-624.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Київського районного суду м. Одеси.

Заступник голови
Київського районного суду м. Одеси

М.М. Тонконоженко

Суддя
Київського районного суду м. Одеси

В.С. Петренко

Суддя
Київського районного суду м. Одеси

О.М. Куриленко

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 ректор Національного університету
 «Одеська юридична академія»
 В.Є. Загородній
 2018 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження

Іліопол Інни Михайлівни

«Апеляційне провадження в цивільному процесі України»

у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету

«Одеська юридична академія»

Комісія у складі: голови – віце-президента, проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, професора М.Р. Аракеяна, членів комісії: проректора з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора Г.О. Ульянової, начальника навчально-методичного відділу Національного університету «Одеська юридична академія» Л.В. Кузнецової, декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Д.О. Колодіна, завідувача кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Н.Ю. Голубевої, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Іліопол Інни Михайлівни на тему: «Апеляційне провадження в цивільному процесі України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і

факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету

цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчального курсу «Цивільний процес» та спецкурсів: «Проблеми цивільного процесу», «Електронне судочинство», «Розвиток цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» та «Процесуальні документи у цивільному судочинстві» та в науково-дослідній роботі студентів.

Так, були враховані положення дисертаційного дослідження про необхідність розширення обсягу матеріалу, що викладається у курсі цивільний процес та вказаних спецкурсах щодо теоретико-правових основ вивчення правової природи апеляційного провадження і практики застосування їх в апеляційному провадженні, а також урахування проблематики апеляційного провадження при формулюванні тем кваліфікаційних робіт задля поглиблення рівня знань студентами з апеляційного провадження.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Іліопол І.М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.58. – Одеса: Юридична література. – 2011. – С. 388-392.
2. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.66. – Одеса: Юридична література. – 2012. – С. 334-339.
3. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України / І.М. Іліопол // Правова держава. – 2016. – №21. – С. 144-148.
4. Іліопол І.М. Забезпечення права на апеляційний перегляд судових рішень про позбавлення батьківських прав за цивільним процесуальним

- законодавством України / І.М. Іліопол // Visegrad journal on human rights. – 2016. – № 4/2. – С. 92-98.
5. Іліопол І.М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку інституту апеляції в цивільному процесі / І.М. Іліопол // Юридичний вісник. – 2016. – №4. – С. 124-128.
6. Іліопол І.М., Стоянова Т.А. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового Цивільного процесуального кодексу / І.М. Іліопол, Т.А. Стоянова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. – №47. – С.13-17.
7. Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova. Some aspects of civil jurisdiction of first and appeals units on the new civil procedural code of Ukraine / Inna Iliopol, Tatiana Stoyanova // Legea si Viata. – №1/2 (313). – 2018. – С.107-111.
8. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 грудня 2011 р.). – Одеса : Фенікс, 2011. – С.85-89
9. Іліопол І.М. Межі розгляду справи апеляційним судом за цивільним процесуальним законодавством України / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : щорічна міжнародна науково-практична конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – С.118-121.
10. Іліопол І.М. Повноваження суду апеляційної інстанції в цивільному процесі України / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : інтернет-конференція ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.) // <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/124.php>
11. Іліопол І.М. Щодо порядку розгляду справ апеляційним судом як гарантія забезпечення судового захисту / І.М. Іліопол // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.): у 2 т. Т 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 397-399.

12. Іліопол І.М. Перегляд судових рішень як складова права на судовий захист / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми цивілістики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.). – Одеса: Фенікс, 2014. – С. 129-132.

13. Іліопол І.М. Судова герменевтика як методологія дослідження інституту апеляції у світлі судової реформи. / І.М. Іліопол // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : матеріали круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 р.). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 68-71.

14. Іліопол І.М. Право на оскарження судового рішення як складова права на судовий захист / І.М. Іліопол // Право та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 травня 2015 року) : у 2т. Т.2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса : Юридична література, 2015. – С. 565-567.

15. Іліопол І.М. Зловживання цивільними процесуальними правами при оскарженні судових рішень в апеляційному порядку / І.М. Іліопол // Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 79-83.

16. Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень в цивільному процесі в світлі судової реформи України / І.М. Іліопол // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015 року). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 42-46.

17. Іліопол І.М. Практика застосування положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і рішень Європейського суду з прав людини місцевими та апеляційними судами України / І.М. Іліопол // Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали

круглого столу (м. Одеса, 5 квітня 2016 року). – Одеса : Юридична література, 2016. – С. 65-68.

18. Іліопол І.М. Строки апеляційного оскарження судових рішень / І.М. Іліопол // Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського (м. Одеса, 8 квітня 2016 року). – Одеса : Юридична література, 2016. – С.89-93.

19. Іліопол І.М. Деякі питання апеляційного оскарження рішень суду про позбавлення батьківських прав / І.М. Іліопол // Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 року) / уклад.: Т.А. Стоянова, І.А. Яніцька : Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Юридична література, 2016. – С.76-81.

20. Іліопол І.М. Участь у судовому засіданні апеляційної інстанції в режимі відеоконференції / І.М. Іліопол // Інформаційні технології у судочинстві : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 року) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубевої Н.Ю. – Одеса : Фенікс, 2017. – С. 42-45.

21. Іліопол І.М. Види апеляції в цивільному процесі / І.М. Іліопол // Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року) У 2-х т. Т.2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гальветика», 2017. – С. 696-698.

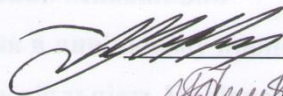
22. Іліопол І.М. Місце принципу правової визначеності в системі принципів цивільного процесуального права України / І.М. Іліопол // Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 90-річчя від дня народження Ю.С. Червоного, яка проводиться в рамках науково-творчого марафону «Тиждень цивільного процесу» (м. Одеса, 6 листопада 2017 року). – Одеса : Фенікс, 2017. – С. 49-53.

2017 року) У 2-х т. Т.2

23. Іліопол І.М. Об'єкти апеляційного оскарження судових рішень. / І.М. Іліопол // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С.619-624.

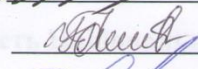
Використання зазначених результатів дозволило більш детально викласти матеріали зазначених навчальних курсів, що стосуються визначення правової природи апеляційного провадження, з урахуванням оновленого цивільного процесуального законодавства в умовах євроінтеграційних процесів.

Голова комісії:

М.Р. Аракелян

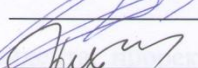
Члени комісії:

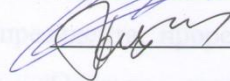
Г.О. Ульянова

Л.В. Кузнецова

Д.О. Колодін

Н.Ю. Голубєва